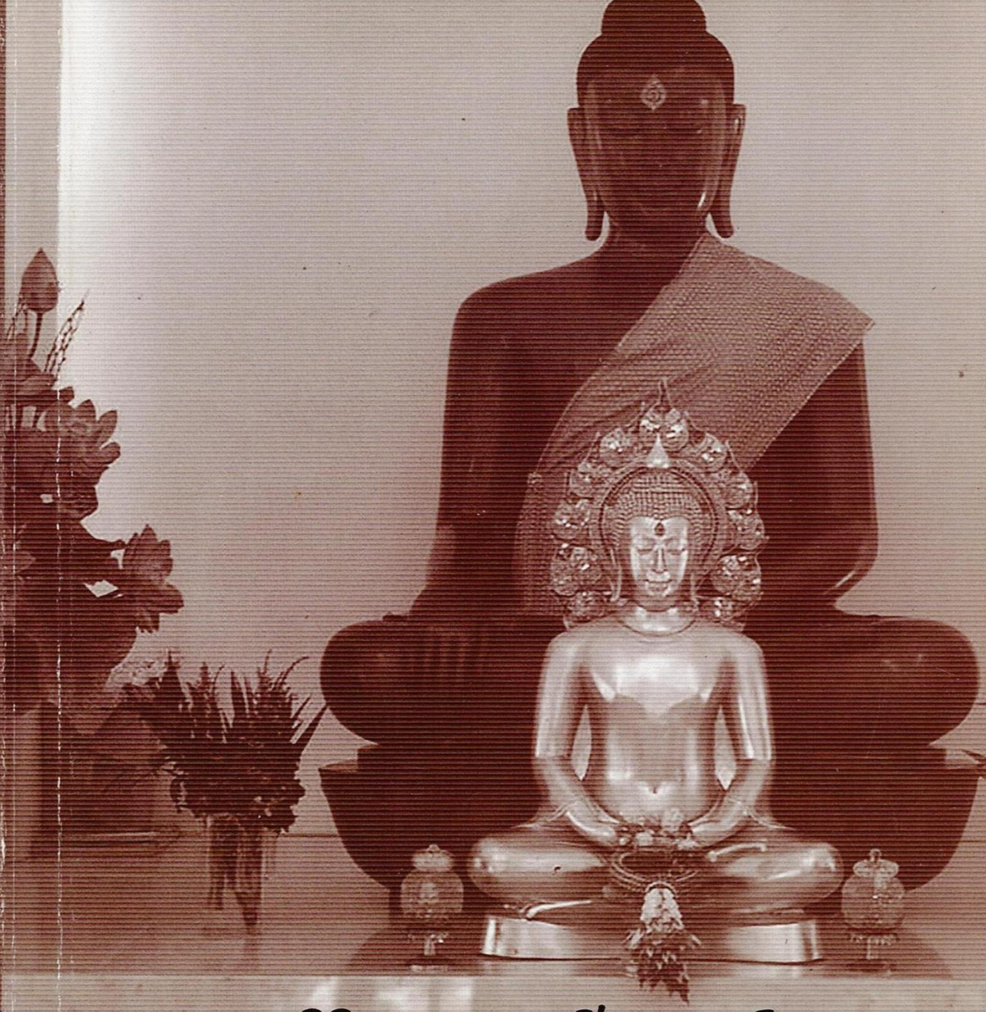
ปัญญาสาร ฉบับที่ ๑๔๖

อาสาฬหบูรณมีบูชา

พุทธศักราช ๒๕๖๒

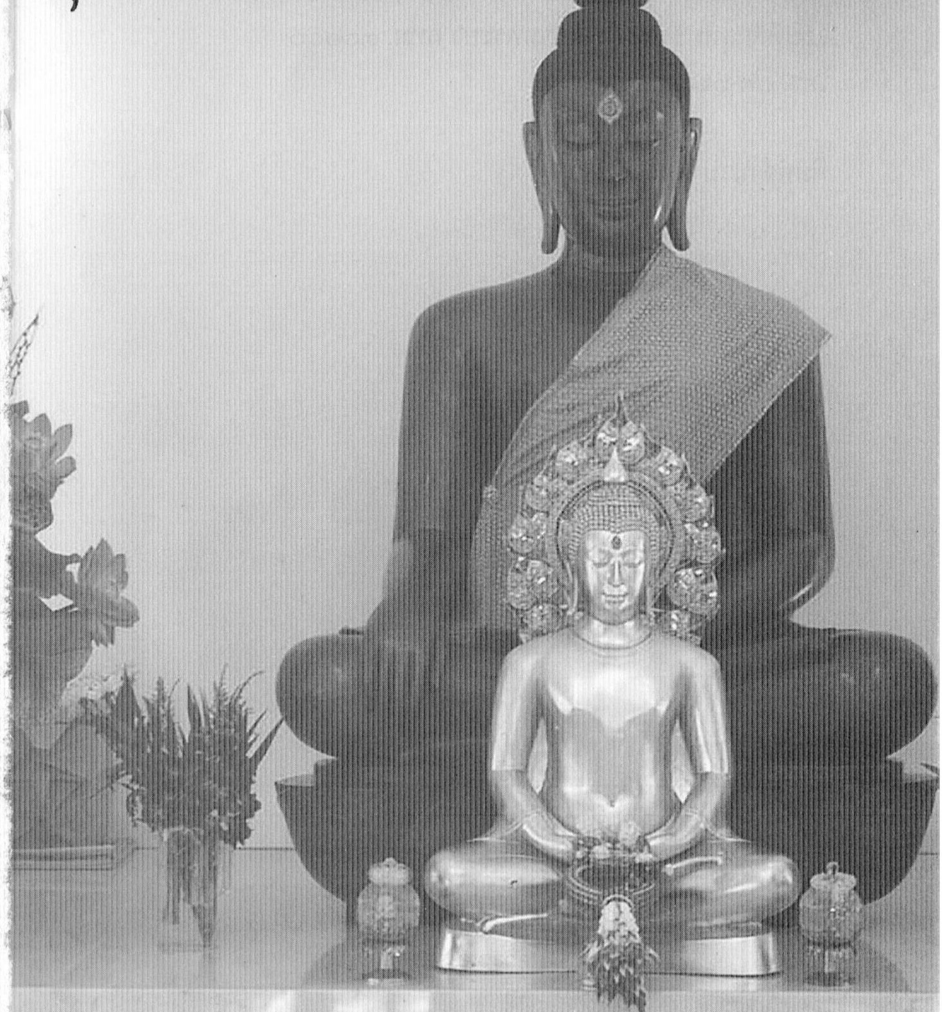
ปัญญาสาร • ฉบับที่ ๑๔๖

มูลนิธิแนบมหานีรานนท์

ปัญญาสาร ฉบับที่ ๑๔๖

อาสาฬหบูรณมีบูชา

พุทธศักราช ๒๕๖๒

มูลนิธิแนบมหานีรานนท์

สำนักงานมูลนิธิแนบมหานีรานนท์

๘๔/๑ หมู่ ๒ ถนนพุทธมณฑลสาย ๕ ตำบลบางกระทึก
อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม ๗๓๒๑๐
โทร. ๐๒-๔๘๒-๑๐๔๔, ๐๒-๘๘๙-๔๔๑๗, ๐๘๙-๖๑๓-๙๓๓๓
และที่ตึกสุหัทรังสรรค์ วัดสามพระยา กทม. ๑๐๒๐๐
โทร. ๐๒-๖๒๘-๙๓๒๘

พิมพ์จำนวน ๑,๘๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ บริษัท แอคทีฟ พริ้นท์ จำกัด
๙ ซอยลาดพร้าว ๖๔ แยก ๑๔ แขวงวังทองหลาง
เขตวังทองหลาง กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐
โทร. ๐๒-๕๓๐-๔๑๑๔ (อัตโนมัติ) โทรสาร ๐๒-๑๐๘-๘๙๕๐-๕๑
E-mail : tanapress@gmail.com

คำนำ

ปัญญาสาร ฉบับที่ ๑๔๖ นี้ จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสวันอาสาฬหบูชา ในปีนี้ตรงกับวันอังคาร ที่ ๑๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๖๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ (เดือนอาสาฬหะ)

วันอาสาฬหบูชานี้ซึ่งเป็นวันสำคัญวันหนึ่งของชาวพุทธ เพราะเป็นวันที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเทศนาครั้งแรก ที่ชื่อว่า **"ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร"** พระสูตรว่าด้วยการหมุนวงล้อแห่งธรรม แก่พระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เมืองพาราณสี แคว้นกาสี ทรงตรัสถึงธรรม ๒ อย่าง ที่บรรพชิตไม่ควรเสพ ได้แก่ **"กามสุขัลลิกานุโยค"** คือการหมกมุ่นอยู่ในกามสุขทั้งหลาย และ **"อัตตกิลมถานุโยค"** คือการทรมานตนให้ได้รับความลำบาก ซึ่งทั้งสองอย่างนี้เป็นธรรมอันเลว เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ธรรมของพระอริยะ และไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ธรรมเหล่านี้ไม่ใช่ข้อปฏิบัติของพระอริยเจ้าทั้งหลาย แล้วจึงทรงแสดงมัชฌิมาปฏิปทา ทางสายกลาง ได้แก่ **"อริยมรรคมีองค์ ๘"** ซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติให้เข้าถึงมรรค ผล นิพพาน สามารถละอาสวกิเลสให้หมดสิ้นพ้นจากวัฏฏทุกข์เสียได้ จบพระธรรมเทศนา พระโกณฑัญญะมีดวงตาเห็นธรรม คือบรรลุเป็นโสดาบัน ได้อุปสมบท

เป็นพระภิกษุสงฆ์รูปแรกในพุทธศาสนา และเป็นวันที่ **"พระรัตนตรัย"** คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เกิดขึ้นในโลกครบทั้ง ๓ ประการ

มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ ได้ก่อตั้งขึ้นเพื่อสืบทอดและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวร โดยส่งเสริมธุระ ๒ ประการ อันเป็นธุระในพระศาสนาโดยตรง คือ **"คันถธุระ"** และ **"วิปัสสนาธุระ"** ด้านคันถธุระนั้นได้จัดให้มีการเรียนการสอนพระปริยัติธรรม แผนกพระอภิธรรม โดยใช้ **"คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ"** (ฉบับแปลอธิบาย) ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่สรุปเนื้อหาของพระอภิธรรมปิฎกและอรรถกถามาโดยสังเขป **"ธัมมสังคณีมาติกา" "มหาปัฏฐาน (กุสลติกมาติกา ปัญหาวาระ อนุโลมนัย)"** และ **"วิสุทธิมัค (สังเขป)"** เหล่านี้เป็นคัมภีร์หลักในการศึกษา เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษาพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ชั้นสูงขึ้นไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ เพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานแก่พระภิกษุ สามเณร อุบาสก และอุบาสิกา พุทธบริษัททั้งหลาย ส่วนด้านวิปัสสนาธุระนั้นได้มีการจัดหลักสูตรอบรมวิปัสสนากรรมฐาน ๓ วัน และ ๗ วัน **"เน้นการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามนัยแห่งมหาสติปัฏฐานสูตรและอรรถกถา ฎีกา โดยตรง"**

ในวันอาสาฬหบูชา ปี ๒๕๖๒ นี้ ทางมูลนิธิฯ ได้จัดงานบำเพ็ญกุศลทอดผ้าป่าสามัคคี โดยมี **คุณวสันต์ ทวีชัยศุภพงษ์** พร้อมทั้งคณะนักศึกษาพระอภิธรรมวันอาทิตย์ มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ รับเป็นประธานเจ้าภาพผ้าป่าสามัคคี พร้อมด้วยบรรดาญาติมิตร ร่วมกับคณาจารย์ คณะนักศึกษาพระอภิธรรมวัดสามพระยา วัดธาตุทอง มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ และคณะผู้ปฏิบัติธรรม ตลอดจนสาธุชนทั้งหลาย เพื่อนำรายได้ที่เกิดจากงานการกุศลครั้งนี้ไปใช้จ่ายในกิจการของมูลนิธิฯ ต่อไป

วารสารฉบับนี้ ได้นำบทความของภัททันตะวิลาสมหาเถระ บูรพาจารย์ของสำนักวิปัสสนา มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ เรื่อง **"ข้อปฏิบัติแห่งโยคี"** ในหัวข้อ **"แสดงใน ๒๔ ปัจจัยเพื่อให้เข้าใจ"** และบทความของอาจารย์แนบ มหานีรานนท์ เรื่อง **"สงเคราะห์พระไตรปิฎกกับธรรมบางประการ"** ในมาลงไว้ นอกจากนั้นยังได้นำบทความของอาจารย์ท่านอื่นๆ ที่เป็นอารมณ์ของปัญญาตามสมควรมาลงไว้อีกด้วย

สุดท้ายนี้ ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย และกุศลเจตนาที่ท่านทั้งหลายได้ร่วมใจกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา จงเป็นพลวปัจจัยให้ทุกท่านและครอบครัวประสพแต่

ความสุข ความเจริญ มีสติปัญญางอกงามไพบูลย์ในธรรม สามารถรู้ธรรม เห็นธรรม ตามคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตลอดจนถึงความพ้นทุกข์โดยเร็วด้วยกันทุกท่านเทอญ

นายเทพฤทธิ์ สาริตการมณี

รองประธานกรรมการและกรรมการฝ่ายวิชาการ

๑๖ กรกฎาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

หน้า

“**สติสัมปชัญญะ**” ไม่มี “**หิริโอตตัปปะ**” ก็ถูกกำจัด
“**หิริโอตตัปปะ**” ไม่มี “**อินทรียสังวร**” ก็ถูกกำจัด
“**อินทรียสังวร**” ไม่มี “**ศีล**” ก็ถูกกำจัด
“**ศีล**” ไม่มี “**สัมมาสมาธิ**” ก็ถูกกำจัด
“**สัมมาสมาธิ**” ไม่มี “**ยถาภูตญาณทัสสนะ**” ก็ถูกกำจัด
“**ยถาภูตญาณทัสสนะ**” ไม่มี “**นิพพิทาวิราคะ**” ก็ถูกกำจัด
“**นิพพิทาวิราคะ**” ไม่มี “**วิมุตติญาณทัสสนะ**” ก็ถูกกำจัด

ประมวลจาก; องฺ.อฏฺฐก. (บาลี) ๒๓/๑๘๗/๓๔๘ (สฺยา.)

“ไม่มีการบรรลุธรรมข้ามขั้นแบบกบกระโดด”

บทว่า **“น อายตเกเนว อญฺญาปฏิเวโธ”** (การบรรลุพระอรหัตโดยข้ามขั้นย่อมไม่มีเลย) ความว่า ธรรมดาการบรรลุพระอรหัต เมื่อไม่กระทำสิกขา ๓ มีการยังศีลให้บริบูรณ์ตั้งแต่ต้นเลย เหมือนกับการกระโดดของกบ (กระโดดข้ามขั้น) ย่อมไม่มี, อธิบายว่า **เพราะว่าการยังศีล สมาธิ และปัญญาให้บริบูรณ์โดยลำดับเท่านั้น จึงสามารถเพื่อที่จะบรรลุพระอรหัตได้.**

องฺ.อ. (มโนรถ.๓) (บาลี) ๑๖/๑๙/๒๔๔ (สฺยา.)

โลภะแทรกแล้ว **"ยากแก่การให้ทาน"**
ไม่กลัวไม่ละอายแล้ว **"ยากแก่การรักษาศีล"**
ไม่ศึกษาไม่มีการฟังแล้ว **"ยากแก่การปฏิบัติวิปัสสนาธรรม"**

ภัททันตะวิลาสมหาเถระ,
ข้อปฏิบัติโยคี. *พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๐๕, หน้า ๘.*

“ปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ เป็นธรรมเนื่องต่อกัน”

“...พอนั่งหลับตาให้จิตนิ่งผ่องใสเข้าหน่อยหนึ่งก็เข้าใจว่าในที่นั้นปล่อยวางเสียแล้ว อันนั้นเป็นพระนิพพาน ถึงพระนิพพานแล้ว เอาสมาธินั้นมาเป็นนิพพาน แม้แต่วิปัสสนาก็ยังไม่เกิด เขาบอกว่าความรู้ของเขาเลยไตรลักษณ์ขึ้นไปแล้ว นี่ก็เป็นความเข้าใจผิดอย่างหนึ่ง **ที่เป็นเช่นนี้ก็เป็นเพราะอ่อนการศึกษา ความรู้ความเข้าใจจึงมิได้เป็นไปตามหลักของปริยัติ ความจริงปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธก็เป็นธรรมเนื่องต่อกัน ติดต่อไปด้วยกัน หรือเป็นอยู่ในอารมณ์อันเดียวกัน มีในขณะจิตเดียวกัน** จะขอยกตัวอย่างเช่น ผู้ต้องการจะเจริญวิปัสสนา ก็จะต้องเรียนให้รู้รูป นาม ขันธ์ ธาตุ อายตนะ ให้เป็นไปตามหลักของปริยัติเสียก่อน แล้วจึงลงมือกำหนดรูปนาม เมื่อลงมือกำหนดแล้ว จึงจะเห็นว่า รูปนามไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ติดต่อกันไปในอารมณ์อันเดียวกัน...”

อาจารย์แนบ มหานีรานนท์

“ปริญญาตัพพธรรม” *ในปัญญาสาร ฉบับที่ ๑๔๕*

ข้อปฏิบัติแห่งโยคี

ภัททันตะวิลาสมหาเถระ

แสดงใน ๒๔ ปัจจัยเพื่อให้เข้าใจ

ในพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ มีพระธัมมสังคณีเป็นต้น พระคัมภีร์ปัฏฐานเป็นที่สุดนั้น[๑] อธิบายชี้แจงตามคัมภีร์

---

[๑] พระอภิธรรมปิฎกนั้นแบ่งออกเป็น ๗ คัมภีร์ (ปกรณ์) ซึ่งเรียกว่า **"พระอภิธรรม ๗ คัมภีร์"** มีอักษรย่อคัมภีร์ว่า **"สํ วิ ธา ปุ ก ย ป"** ตามลำดับ ประกอบไปด้วย

๑. **ธัมมสังคณี (สํ)** ประมวลปรมัตถธรรมไว้เป็นหมวดหมู่ (ติกะทุกะ)

๒. **วิภังค์ (วิ)** จำแนกปรมัตถธรรมออกเป็นส่วนๆ

๓. **ธาตุกถา (ธา)** จำแนกปรมัตถธรรมเป็นพวกๆ โดยสงเคราะห์เข้ากันได้และสงเคราะห์เข้ากันไม่ได้

๔. **ปุคคลบัญญัติ (ปุ)** บัญญัติความหมายบุคคลประเภทต่างๆ ตามประเภทแห่งคุณธรรม

๕. **กถาวัตถุ (ก)** ถามตอบเพื่อชี้ชัดทิฏฐิว่าเป็นสัมมาทิฏฐิหรือมิจฉาทิฏฐิ

พระปัฏฐาน ๒๔ ปัจจัย โดยสรุปอุปมาพร้อมด้วยคำบรรยาย เพื่อให้เข้าใจได้เป็นอย่างดี และเรียบเรียงร้อยกรองตามคัมภีร์ชื่อว่า **"จตุวีสติฎีกา"**[๒] อันอธิบายด้วย ๒๔ ปัจจัย

[ปณามคาถา]

นโม เต พุทฺธ วีรตฺถุ วิปฺปมุตฺโตสิ สพฺพธิ
สมฺพาธปฏิปนฺโนสฺมิ ตสฺส เม สรณํ ภว.[๓]

[ข้าแต่พระพุทธเจ้าผู้แกล้วกล้า ขอความนอบน้อมของข้าพระองค์ จงมีแด่พระองค์ ผู้ทรงหลุดพ้นแล้วจากกิเลสทั้งปวง ข้าพระองค์เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความคับขัน ขอพระองค์จงเป็นที่พึ่งของข้าพระองค์นั้นเถิด]

---

๖. **ยมก (ย)** ยกปรมัตถธรรมขึ้นแสดงโดยตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ ๆ

๗. **ปัฏฐาน (ป)** แสดงความสัมพันธ์ระหว่างปรมัตถธรรมทั้งหลายอย่างละเอียด

พระอภิธรรมปิฎก (ภาษาบาลีอักษรไทย) ฉบับสยามรัฐ มี ๑๒ เล่ม (จากพระไตรปิฎกทั้งหมด ๔๕ เล่ม) **เล่มที่ ๓๔** ธัมมสังคณี **เล่มที่ ๓๕** วิภังค์ **เล่มที่ ๓๖** ธาตุกถาและปุคคลบัญญัติ **เล่มที่ ๓๗** กถาวัตถุ **เล่มที่ ๓๘** ยมก ภาค ๑ **เล่มที่ ๓๙** ยมก ภาค ๒ **เล่มที่ ๔๐** ปัฏฐาน ภาค ๑ **เล่มที่ ๔๑** ปัฏฐาน ภาค ๒ **เล่มที่ ๔๒** ปัฏฐาน ภาค ๓ **เล่มที่ ๔๓** ปัฏฐาน ภาค ๔ **เล่มที่ ๔๔** ปัฏฐาน ภาค ๕ **เล่มที่ ๔๕** ปัฏฐาน ภาค ๖

[๒] **จตุวีสติฎีกา** เป็นคัมภีร์ฎีกาอธิบายปัจจัย ๒๔ (ปัจจยุทเทส) โดยย่ออีกคัมภีร์หนึ่ง ปัจจุบันยังสืบหาไม่พบ สันนิษฐานว่ายังคงอยู่ในประเทศพม่า (ภาษาบาลีอักษรพม่า) หรืออีกอย่างหนึ่งอาจจะสันนิษฐานได้ว่าเป็นฉบับเดียวกันกับ **"ปัจจยุทเทสทีปนี"** ซึ่งรจนาเป็นภาษาบาลี โดยพระญาณธชมหาเถระ (เลฑีสยาดอ) ประเทศพม่า ท่านเกิดในราวคริสตศตวรรษที่ ๑๕ (วิกิซอร์ซ)

[๓] สํ.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๑/๖๙ (สฺยา.)

ก่อนที่ยังไม่ได้อ่านในเบื้องแรก มีเหตุปัจจัยเป็นต้น อวิคตปัจจัยเป็นที่สุด แห่ง ๒๔ ปัจจัย สมควนให้จดจำไว้ซึ่ง ปัจจัย ปัจจยุปปันนะ ปัจจนิกะ คือ

๑. คำว่า **"ปัจจัย"** นั้น กล่าวซึ่งเหตุของธรรม[๔]

๒. คำว่า **"ปัจจยุปปันนะ"** นั้น กล่าวซึ่งผลของธรรม[๕]

๓. คำว่า **"ปัจจนิกะ"** นั้น กล่าวซึ่งธรรมอันพ้นจากธรรมทั้งสอง[๖]

---

[๔] คำว่า **"ปจฺจย"** (ปติ+อิ+ณ) ในคัมภีร์อรรถกถาปัฏฐาน (ปฌฺจปกรณฏฺฐกถา) ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หน้า ๓๙๕ วิเคราะห์อธิบายไว้ว่า; **"ปฏิจฺจ เอตสฺมา เอตีติ ปจฺจโย, อปฺปจฺจกฺขาย นํ วตฺตตีติ อตฺโถ. โย หิ ธมฺโม ยํ ธมฺมํ อปฺปจฺจกฺขาย ติฏฺฐติ วา อุปฺปชฺชติ วา, โส ตสฺส ปจฺจโยติ วุตฺตํ โหติ."** แปลความว่า; ผลอาศัยแล้วย่อมมาจากธรรมนี้ เพราะฉะนั้น ธรรมนี้ ชื่อว่า **ปจฺจย** (ธรรมเป็นแดนอาศัยมาของผล), อธิบายว่า; ผลนั้นไม่ปฏิเสธแล้ว (ซึ่งปัจจัย) ย่อมเป็นไป. แท้จริง ธรรมใดไม่ปฏิเสธธรรมใดแล้ว ตั้งขึ้นอยู่หรือเกิดขึ้นอยู่, ธรรมนั้นเป็นธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วว่าเป็นปัจจัยของธรรมนั้น.

[๕] คำว่า **"ปจฺจยุปฺปนฺน"** (ปจฺจย + อุปฺปนฺน) ในคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินีอัตถโยชนา (ปัญจิกา) ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เล่ม ๓ หน้า ๒๒๘ วิเคราะห์ไว้ว่า; **"ปจฺจเยหิ อุปฺปนฺนา ปจฺจยุปฺปนฺนา"** แปลความว่า; ผลธรรมทั้งหลายเกิดขึ้นแล้วเพราะปัจจัยทั้งหลาย ชื่อว่า ปจฺจยุปฺปนฺน. (ผลธรรม)

[๖] คำว่า **"ปจฺจนิก"** (ปติ + อนิก) ในคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินีอัตถโยชนา (ปัญจิกา) ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เล่ม ๓ หน้า ๒๑๙ วิเคราะห์ว่า **"อนิกานํ (สภาคธมฺมานํ) ปฏิปกฺขา ปจฺจนิกา"** แปลความว่า; เหล่าธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสภาคธรรม (ธรรมที่เข้ากันได้) ชื่อว่า ปจฺจนิก. ความหมายในคัมภีร์ปัฏฐาน หมายเอา ธรรมที่นอกจากปัจจัย (เหตุ) และปัจจยุปบัน (ผล)

ในการที่พระสัมมาสัมพุทธโคดม พระองค์เคยทรงแสดงแก่เทวดาและพรหมโดยอนันต์ ในดาวดึงสาว่า *"สังสารโลกอันไม่มีที่สุดและเบื้องต้น"*[๗] บัญญัติ นามรูป บรรดาธรรมเหล่านี้ คือเป็น **"ปัจจัย"** (คือ)เหตุแห่งธรรม **"ปัจจยุปบัน"** คือผลแห่งธรรม **"ปัจจนิก"** คือธรรมซึ่งพ้นจากเหตุผลโดยบรรยาย ทั้ง ๓ ประการ ทรงเทศนาแสดงจำแนกแล้วเป็นอันดี ดังนี้

องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเทศนาว่า *"โลก ธาตุ น้ำ ดิน อากาศ สัตว์อนันต์ บรรดาที่มีจริงทั้งหลายนั้น"* โดยย่อมีแต่ ๒ ประเภท คือ **"บัญญัติ"** กับ **"ปรมัตถ์"** เท่านั้น[๘]

---

[๗] **"อนมตคฺโคยํ ภิกฺขเว สํสาโร ปุพฺพา โกฏิ น ปญฺญายติ"** สํ.นิ. (บาลี) ๑๖/๔๒๑/๒๑๒ (สฺยา.)

[๘] พระอรรถกาจารย์สรุปเป็นคาถาไว้ว่า

ทุเว สจฺจานิ อกฺขาสิ สมฺพุทฺโธ วทตํ วโร
สมฺมตึ ปรมตฺถญฺจ ตติยํ นูปลพฺภติ.
สงฺเกตวจนํ สจฺจํ โลกสมฺมติการณํ
ปรมตฺถวจนํ สจฺจํ ธมฺมานํ ภูตลกฺขณํ.

ที.อ.(สุมงฺคล.๑) ๔/๓๑๗ (สฺยา.)

แปลความว่า; พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ เมื่อทรงตรัส ก็ทรงตรัสแล้วซึ่งสัจจะ ๒ อย่าง คือ **"สัมมติสัจจะ"** และ **"ปรมัตถสัจจะ"** จะไม่ได้สัจจะที่ ๓ **"สังเกตวจนะ"** (คำเป็นเครื่องหมายสังเกต) เป็นสัจจะ เป็นเหตุแห่งสมมุติของชาวโลก **"ปรมัตถวจนะ"** (คำที่แสดงสภาวธรรม) เป็นสัจจะ เป็นลักษณะมีจริงแห่งธรรมทั้งหลาย.

เมื่อเป็นเช่นนี้ เมื่อได้พิจารณาถึงมูลเหตุเดิมแล้ว บรรดาธรรมที่เป็นจริงทั้งหลายนั้น มีแต่เหตุของธรรมเท่านั้นเป็นประธาน เพราะเหตุแห่งธรรม จึงได้เป็นผลของธรรม เมื่อไม่มีเหตุแล้ว ไม่สามารถจะเป็นผลได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ตามซึ่งชี้แจงมาแล้ว จักรวาลสงสารอนันต์ สัตว์อนันต์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นที่พึ่งอาศัย คือ บัญญัติธรรม ปรมัตถธรรมทั้งหลาย พระองค์ทรงกำหนดไว้ว่า ธรรมอย่างนั้นเป็นเหตุ คือ **"ปัจจยธรรม"** ธรรมอย่างนั้น(เกิดขึ้น)เพราะปัจจยธรรม จึงเป็นผล **"ปัจจยุปปันนธรรม"** ธรรมอย่างนั้นเป็นเศษเหลืออยู่ในปัจจยธรรมนั้น ๆ คือเป็น **"ปัจจนิกธรรม"** ทรงแสดงไว้ดังนี้ โดยอาศัยตามซึ่งทรงเทศนาแล้ว เป็นธรรม ๓ ประการ คือ **"ปัจจัย ปัจจยุปบัน ปัจจนิก"** เป็นหมวดธรรม ๓ ประการดังนี้

ในธรรมทั้งมวลของพุทธภาษา[๙] นั้น บรรดาบัญญัติธรรมปรมัตถธรรมแล้ว ต้องรวมเข้าใน ๒๔ ปัจจัยทั้งสิ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ สัปปบุรุษทั้งหลายซึ่งใคร่รู้ซึ่งแก่นสาระแห่งพุทธภาษาธรรมนั้น ที่ไม่เคยเล่าเรียนหนังสือพระคัมภีร์ ๒๔ ปัจจัยพิสดาร เพื่อจะให้ได้รู้โดยง่ายดาย จงอุตส่าห์เอาใจใส่ด้วยทุกประการเทอญ

---

[๙] **"พุทธภาษา"** (พุทฺธกถิตํ วจนํ) เป็นสำนวนพม่า หมายถึง พระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้แล้ว

๑. แสดงเหตุปัจจัยโดยย่อ

"เหตุปจฺจโย" คือในสรูปแห่งปฐมปัจจัยนั้น อกุศลเหตุ ๓ คือ โลภะ โทสะ โมหะ กุศลอัพยากตเหตุ ๓ คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ รวมเหตุ ๖ นี้ เรียกว่า *"เหตุปัจจัย"* เพราะเหตุ ๖ ประการนี้ จิต ๘๙ ถอน อเหตุกจิต ๑๘ แล้ว สเหตุกจิตที่เหลือ ๗๑ เจตสิก ๕๒ เพราะมีเหตุกจิต ๗๑ บังเกิดเป็นในเวลาปฏิสนธิจิตตชรูปและเป็นกัมมชรูปทั้งหลาย (สเหตุกจิตตชรูป สเหตุกกัมมชรูป) เรียกว่า *"ปัจจยุปปันนผลธรรม"* (ในการแสดง ๒๔ ปัจจัยนี้ ต้องการชี้แจงแต่ผลกับเหตุเท่านั้น จึงระงับการปัจจนิกธรรมไว้)

อุปมาเหมือนการเจริญงอกงามของต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่งเป็นอยู่เพราะรากแก้วใหญ่ที่ดื่มน้ำ รากแก้วใหญ่นั้น เป็นผู้อุดหนุนทำคุณส่งเสริมให้ต้นไม้ใหญ่เจริญงอกงาม ให้เป็นไปดอกผลฉันใด เหมือนกับอุปมานี้ เหตุ ๖ ประการแห่งธรรมเพราะรากแก้วแห่งจิตเจตสิก คือ *"นามขันธ์"* จิตตชรูปกัมมชรูปแห่งการเจริญแผ่ไพศาล เป็น *"รูปขันธ์"*

อธิบายโดยวิตถารแล้ว **"เหตุปัจจัย"** นี้ เพราะนามธรรมอุดหนุนส่งเสริมให้นามรูปทั้ง ๒ ในสันดานแห่งบุคคล คนหนึ่งเวลาบังเกิดเป็นโลภจิตขึ้นมา เป็นโลภะเนื่องกับจิตเจตสิกกำเริบขึ้นมาแล้ว ย่อมให้ลักขโมยซึ่ง

ทรัพย์สินของผู้อื่น และให้ล่วงเกินในลูกเมียของผู้อื่นเป็นต้น เนื่องด้วยโลภะนั้น เป็นการกระทำในหมวดอกุศล เมื่อบังเกิดเป็นโทสเหตุ เหมือนเช่นนั้น ซึ่งเนื่องด้วยโทสะ มีปาณาติบาต ผรุสวาจา เป็นต้น เป็นการกระทำในหมวดอกุศล โมหะก็เหมือนเช่นนั้น ที่แท้เราท่านทั้งหลายนั้น ผู้ซึ่งมีโลภะ มีอาการใคร่ลัก การพูดจา อาการกิริยาที่มีหน้าตา ผู้ซึ่งเป็นโทสะเป็นรูปโทสะออกมา มีกิริยาอาการหน้าตาแดง ๆ ผู้ซึ่งมีโมหะนั้น สังเกตรู้ด้วยอาการกิริยาอันมึนซึมทึมหนักหน่วง การที่รู้ได้เช่นนั้นกล่าวคือ ดูซึ่งจิตตชรูปก็รู้ได้ ส่วนการกุศลนั้นรู้ได้เหมือนเช่นนั้น

เมื่อเป็นเช่นนี้ *"เหตุปัจจัย"* นั้น เป็นเหตุแห่งธรรม คือ *"สเหตุกจิตเจตสิก"* *"จิตตชกัมมชรูป"* ธรรมเหล่านี้ *"พระพุทธองค์ทรงเทศนาเปรียบอุปมาเหมือนต้นไม้กับรากแก้วของต้นไม้"*[๑๐] ดังนี้

จบเหตุปัจจัย

---

[๑๐] **ลทฺธเหตุปจฺจยา หิ ธมฺมา วิรุฬฺหมูลา วิย ปาทปา ถิรา โหนฺติ สุปฺปติฏฺฐิตา.** อภิ.ป. ๕๕/๓๙๖ (สฺยา.)

๒. แสดงอารัมมณปัจจัยโดยย่อ

"อารมฺมณปจฺจโย" คือในทุติยปัจจัยแห่งสรูปนั้น ให้ถือเอาอารมณ์ทั้ง ๖ คือ รูปารมณ์ สัททรมณ์ คันธารมณ์ รสารมณ์ โผฏฐัพพารมณ์ ธรรมารมณ์ ตามอารมณ์ทั้ง ๖ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน บัญญัติธรรม รวมได้ทั้งหมดเป็นหมวด *"อารัมมณปัจจัย"* จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ เป็น *"ปัจจยุปปันนผลแห่งธรรม"*

อุปมาเหมือนหนึ่งว่าผู้มีกำลังน้อย เด็ก คนป่วย คนแก่ คนผู้ใหญ่ กำลังนั้นมีแต่เส้นสาย เชือก ไม้ ไม้เท้า เป็นประธานเท่านั้น ประหนึ่งว่าเป็นที่พึ่งอาศัยซึ่งไม้และไม้เท้าเท่านั้น เหมือนเช่นนั้นกล่าวคือ บรรดาบัญญัติปรมัตถ์ธรรมทั้งหลายนั้น อารมณ์ทั้ง ๖ คือ ไม้ ไม้เท้า สายเชือก เป็นต้นเท่านั้น เป็นที่พึ่งพำนักอาศัย

อธิบายโดยวิตถารว่า **"อารัมมณปัจจัย"** นั้น เป็นปัจจัยแห่งบัญญัติปรมัตถ์ อุดหนุนซึ่งนามธรรมให้เป็นปัจจัย จักขุ-โสต-ฆาน-ชิวหา-กาย-มโนธาตุ-มโนวิญญาณธาตุ คือ สัตตวิญญาณธาตุทั้งหลายนั้น (วิญญาณธาตุ ๗)[๑๑] เมื่อไม่ได้

---

[๑๑] **วิญญาณธาตุ ๗** ได้แก่ ๑. จักขุวิญญาณธาตุ ๒. โสตวิญญาณธาตุ ๓. ฆานวิญญาณธาตุ ๔. ชิวหาวิญญาณธาตุ ๕. กายวิญญาณธาตุ (ข้อ ๑ – ๕ ได้แก่ ทวิปัญจวิญญาณ ๑๐) ๖. มโนธาตุ (สัมปฏิจฉนะ ๒ ปัญจทวาราวัชชนะ ๑) ๗. มโนวิญญาณธาตุ (จิต ๗๖ ที่เหลือ)

ซึ่งอารมณ์ทั้ง ๖ แล้ว ย่อมไม่เป็นซึ่งการเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส สุข ทุกข์ เป็นต้น ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ ไม่สามารถจะเป็นได้

บรรดาจิต เจตสิก อารมณ์ทั้ง ๖ พบกันแล้ว จึงจะเป็นผล จักขุวิญญาณจิตนั้น ไม่ได้รูปารมณ์แล้ว ไม่เป็นวิญญาณจิต เมื่อจิตไม่เป็นแล้ว เจตสิกก็ไม่เป็น โสตวิญญาณเป็นต้น ก็เป็นเหมือนเช่นเดียวกัน เมื่อเป็นเช่นนั้น *"จักขุวิญญาณธาตุเป็นต้น วิญญาณธาตุซึ่งเป็นเพื่อนเนื่องกับเจตสิกธรรม คือ คนป่วย ผู้เฒ่านั้น เมื่อไม่ได้จับถือซึ่งรูปารมณ์ สัททารมณ์ เป็นต้น คือไม้เท้า ๖ อันเท่านั้น สำหรับอุดหนุนค้ำจุนซึ่งผู้เฒ่า เป็นอุปมาฉันใด"*[๑๒] กล่าวคือ พระพุทธองค์เทศนาเป็นอุปมาดังนี้

จบอารัมมณปัจจัย

[๑๒] ยถา หิ ทุพฺพโล ปุริโส ทณฺฑํ วา รชฺชุํ วา อาลมฺพิตฺวาว อุฏฺฐหติ เจว ติฏฺฐติ จ, เอวํ จิตฺตเจตสิกา ธมฺมา รูปาทิอารมฺมณํ อารพฺเภว อุปฺปชฺชนฺติ เจว ติฏฺฐนฺติ จ. อภิ.ป. ๕๕/๓๙๖ (สฺยา.)

๓. แสดงอธิปติปัจจัยโดยย่อ

"อธิปติปจฺจโย" ในตติยปัจจัยแห่งสรูปนั้น อธิปตินั้น *"อารัมมณาธิปติ"* สนใจซึ่งอารมณ์อธิปติ กับ *"สหชาตาธิปติ"* ธรรมทั้งหลาย ซึ่งเป็นเพื่อนเนื่องสำหรับเนื่องกับอธิปติ ๒ ประการ คือ

อิฏฐนิปผันนรูป ๑๘ [(นอกจาก)โทสมูล ๒ โมหมูล ๒ นอกจากทุกขสหคตวิญญาณจิต] จิตเหลือ ๘๔ [นอกจากโทสะ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ วิจิกิจฉา] เจตสิกเหลือ ๔๗ กับนิพพานธรรม ๑ หมวดนี้ เป็น *"อารัมมณาธิปติแห่งปัจจัย"* โลภมูลจิต ๘ มหากุศลจิต ๘ มหากิริยาญาณสัมปยุต ๔ โลกุตตรจิต ๘ รวมเป็นจิต ๒๘ [(นอกจาก)โทสะ อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ วิจิกิจฉา อัปปมัญญาเจตสิก ๒] ซึ่งเหลือเจตสิก ๔๕ หมวดนี้ เป็น *"ผลปัจจยุปบันแห่งอารัมมณาธิปติ"*

ใน *"สหชาตาธิปติ"* ฉันทะ จิตตะ วิริยะ วิมังสา เป็นตัวอธิปติธรรม ๔ นั้น เป็น *"ธรรมเหตุปัจจัยแห่งสหชาตาธิปติ"* จิตตชรูปทั้งหลาย เป็น *"ผลปัจจยุปบันแห่งอารัมมณาธิปติ"* กับสหชาตาธิปติ ๒ นี้ เป็นอธิปติปัจจัยกับปัจจยุปบัน

อุปมาในโลกนี้ บางคราวบังเกิดมีพระมหาจักรพรรดิ เมื่อมีพระมหาจักรพรรดิ์ ในเกาะทวีปใหญ่ ๔ เกาะทวีปน้อย

๒,๐๐๐ ย่อมมีอำนาจปกครองเหนือประเทศราช เอกราช แต่แรกซึ่งปกครองมานั้น อำนาจแห่งตนเท่านั้น ย่อมเป็นประธานอธิปติปกครองมีอำนาจเด็ดขาด กษัตริย์ทั้งหลายย่อมเคารพยิ่ง เหมือนเช่นนั้น อธิปติปัจจัยธรรมทั้งหลายนั้นในจิต เจตสิก รูป นิพพาน บัญญัติ กล่าวคือ โลภมูลจิต ๘ มหากุศล เป็นต้น ย่อมเลือกสรรปกครองด้วยอำนาจ ประหนึ่งอำนาจแห่งจักรพรรดิฉันใด สหชาตาธิปติก็เหมือนกัน

อธิบายวิตถารว่า **"อธิปติปัจจัย"** นั้น เป็นปัจจัยซึ่งรูปนามทั้ง ๒ ทำคุณอุดหนุนแก่รูปนามทั้ง ๒ นิปผันนรูป ๑๘ โลภมูลจิต เป็นต้น ปัจจัยธรรมทั้งหลายนั้น เมื่อเวลาโลภมูลจิต เป็นต้น เมื่อกระทบกับปัจจยุปบัน ปัจจัยธรรมนั้นไม่ว่าธรรมอันใดรับการปกครองแก่ปัจจยุปปันนธรรมตนของตนเท่านั้นเป็นอธิปติ ที่เป็นเช่นนี้ คือเวลาที่กระทำใส่ใจว่า มือเท้าสัณฐานของหญิงเป็นต้นนั้น เป็นสุภะเช่นนี้ *(อารัมมณาธิปติปัจจัย)* เพื่อจะให้รู้ว่าการคุ้มครองของโลภจิตเพียงไร *(ปัจจยุปปันนธรรม)* ดังนี้

เหมือนเช่นนั้น ในสันดานแห่งอริยบุคคลอันกระทำอารมณ์ซึ่งนิพพานธรรม *(อารัมมณาธิปติปัจจัย)* บังเกิดเป็นโลกุตตรจิต ๘ *(ปัจจยุปปันนธรรม)* เมื่อเป็นเช่นนี้ ไม่มีธรรมอันใดสามารถเข้าแทรกเหนือโลกุตตรธรรมได้เลย ตนของตนเท่านั้นเป็นอธิปติ

เพราะฉะนั้นอธิปติตัวธรรม ๔ (ฉันทะ จิตตะ วิริยะ วิมังสา) นิปผันนรูป ๑๘ เป็นต้น และหมวดปัจจัยธรรมนั้น เหมือนจักรพรรดิ ประเทศราชทั้งหลายซึ่งรับพระราชอำนาจนั้น เหมือนกับผลธรรม เมื่อได้ทรงกระทำใส่ใจเช่นนี้แล้ว ที่มีอำนาจเด็ดขาดเหมือนหนึ่งจักรพรรดิ์ แห่งหมวดธรรมนั้น มีเท่านี้ การรับอำนาจแห่งหมวดธรรมนั้นดังนี้ ทรงกำหนดแล้วด้วยพระญาณ กล่าวคือ พระองค์ทรงเทศนาดังนี้

จบอธิปติปัจจัย

๔. แสดงอนันตรปัจจัยโดยย่อ

“อนนฺตรปจฺจโย” ในจตุตถปัจจัยสรูปนั้น บรรดานามธรรมซึ่งดับแล้วแต่ก่อนๆ นั้น เป็นเหตุแห่งธรรม อนันตรปัจจัยธรรมทั้งหลายซึ่งดับแล้ว นามธรรมทั้งหลายภายหลังที่บังเกิดเป็นขึ้นมาใหม่ๆ นั้น เป็น *“ผลปัจจยุปปันนธรรม”* ปัจจัยกับปัจจยุปบัน เหตุกับผลนั้น ดังนี้

อุปมาจักรนาฬิกาอันหนึ่ง ย่อมเดินเสมอชั่วโมง ๒ ชั่วโมง เป็นต้นนั้น ย่อมมีวินาทีกับนาที (สมมุติว่าวินาทีเป็นนามจักร นาทีเป็นรูปจักร) นาทีกับวินาทีนั้น ในชั่วโมง ๆ หนึ่ง ประหนึ่งว่า เกิดดับอยู่มากมายครั้ง สัตว์อนันต์ บรรดา

ภูเขา ป่า น้ำ ดิน ทั้งหลายนั้น โดยอุปาทะ ฐิติ ภังคะ ทุกวัน ทุกชั่วโมง ทุกนาที ทุกวินาที เกิดดับกันอยู่เสมอไม่ขาด เหมือนเช่นนี้ นามขันธ์ธรรมทั้งหลายไม่ขาด ไม่หยุดยั้ง อันหนึ่งแล้วอันหนึ่ง การที่ติดต่อเป็นเนื่องกันอยู่เช่นนี้ กล่าวคืออนันตระ (ในปัจจัยนี้กล่าวแต่นามธรรมล้วน)

อธิบายโดยวิตถารว่า "**อนันตรปัจจัย**" นั้น นามธรรมซึ่งเกิดดับอยู่เสมอไม่มีว่างนั้น โดยทรงแสดงเป็นปัจจัยปัจจยุปบัน ตามอุปมานาฬิกาจักร ในชั่วโมง ๆ หนึ่ง ประหนึ่งว่าเป็นวินาทีทั้งหลายมากมายแล้ว เป็นนาที เป็นชั่วโมงฉันใด นามธรรมแห่งอุปาทะ ฐิติ ภังคะ ทั้งหลายมากมายครั้งเกิดดับในจิตอันหนึ่งเท่านั้น แล้วบังเกิดขณะวิถีจิตอันหนึ่ง วิญญาณจิตอันหนึ่งนั้น ปฐมขั้นแรกที่หมุนไปนั้น เหมือนหนึ่งเพื่อจะอุดหนุนช่วยให้เป็นทุติยะขั้น ๒ ฉันใด "*ปฐมแรกดับจิตตขณะนั้น อุดหนุนเพื่อจะให้บังเกิดทุติยจิตขณะแล้วจึงดับบังเกิดเป็นทุติยจิตขึ้นมา ทุติยจิตนั้น อุดหนุนเพื่อจะให้เป็นตติยจิตแล้วจึงดับ บังเกิดเป็นตติยจิต*" ในการระงับดับธรรมซึ่งดับไปครั้งแรกนั้น เป็น "*ปัจจัยธรรม*" ธรรมซึ่งบังเกิดขึ้นมาทุติยะนั้น ให้กำหนดว่า "*ปัจจยุปปันนธรรม*"

ในการบังเกิดเป็นจักขุวิญญาณจิตอันหนึ่ง อตีตภวังค์ ๑-๒-๓ แล้ว จักขุทวาราวัชชนะ จักขุวิญญาณ สัมปฏิจฉนะ สันตีรณะ วุฏโฐ (หรือ โวฏฐัพพนะ) ชวนะ ๗ ครั้ง ตทารัมมณะ

๒ ครั้งแล้ว จึงกลับมาสู่ภวังค์ ในการบังเกิดเป็นจักขุ-วิญญาณจิตอันหนึ่งนั้น นับแต่ปฐมภวังค์ถึงทุติยตทารมณ์แล้ว รวมวิถีจิตมี ๑๗ ครั้ง ในอันหนึ่ง ๆ (๑๗ ขณะในวิถีหนึ่ง) โดยอุปาทะ ฐีติ ภังคะนั้น ประหนึ่งว่าวินาทีจักรเดินฉะนั้น ๓ อัน ๓ อัน เกิดดับไปเช่นนั้น อุปาทะ ฐีติ ภังคะ รวม ๑๗ ครั้ง ในวิถีจิตได้ ๕๑ ครั้ง รวมจิตทั้งหลายนั้น ดวงหนึ่งดับแล้ว จึงบังเกิดเป็นดวงหนึ่ง จิตซึ่งปฐมครั้งแรกดับนั้นเป็นเหตุ *"ปัจจัยธรรม"* แห่งอนันตรปัจจัย จิตซึ่งบังเกิดมาทุติยะครั้ง ๒ นั้น เป็น *"ปัจจยุปปันนผลธรรม"* โดยพระญาณทรงกำหนดการเกิดดับของนามธรรม ในสันดานแห่งอนันตสัตว์ พระองค์ทรงเทศนา "อนนฺนตรปจฺจโย" คือเป็นปัจจัย ดังนี้

จบอนันตรปัจจัย

๕. แสดงสมนันตรปัจจัยโดยย่อ

"สมนนฺตรปจฺจโย" ในปัญจมปัจจัยสรูปสภาพใจความนั้น เป็นไปตามอนันตรปัจจัย ปัจจัยทั้ง ๒ นั้น ปัจจัย-ปัจจยุปบันแห่งสภาพใจความเหมือนกันนั้น น่าจะมีคำถามว่า ที่พระองค์ทรงเทศนาซ้ำ ๒ ครั้งนั้น เพราะเหตุใด ?

แม้จะทรงแสดงในอรรถกถา ฎีกา ไว้โดยต่าง ๆ หลายประการก็ดี ตามความประสงค์ของพระพุทธองค์ที่ทรงเทศนานั้น นามธรรมทั้งหลายแห่งโลกสงสารจักรวาลอนันต์จนภวัคค์ชั้นบนถึงอเวจีเบื้องล่าง ก็เพราะเป็นธรรมใหญ่โตที่สุด กว้างขวางที่สุด พระองค์ทรงเอาใจใส่หนักไปทางนี้จึงทรงเทศนาซ้ำ ๒ ครั้ง

มีอุปมาว่า บิดามารดานั้น ในบุตรและธิดาเป็นข้อสำคัญใหญ่หลวง จึงซ้ำ ๒-๓ ครั้งเช่นนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ อนันตรปัจจัยกับสมนันตรปัจจัยทั้ง ๒ นั้น ต่างแต่ศัพท์เสียง คืออุปสารบทเท่านั้น ความแปลและใจความอธิบายนั้นเหมือนกัน

จบสมนันตรปัจจัย

๖. แสดงสหชาตปัจจัยโดยย่อ

"สหชาตปจฺจโย" ในฉัฏฐมปัจจัยสรูปนั้น จิต ๙๐ หย่อน ๑ เจตสิก ๕๒ มหาภูตรูป ๔ ปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ พร้อมด้วยหทยวัตถุรูปเหล่านี้ เป็นธรรม *"สหชาตปัจจัย"* จิต ๙๐ หย่อน ๑ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ ปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ พร้อมด้วยหทยวัตถุรูปเหล่านี้

เป็น *“สหชาตปัจจยุปปันนผลธรรม”* เมื่อเป็นเช่นนี้ ปัจจัยกับปัจจยุปบัน เหตุกับผล ดังนี้

อุปมาเมื่อได้ตามไฟแล้ว แสงสว่างขึ้นมาฉันใด เป็นปัจจัยแล้ว ปัจจยุปปันนธรรมทั้งหลายนั้น โดยที่ฝ่ายหนึ่งอุดหนุนทำคุณบังเกิดขึ้นมา กล่าวคือ บังเกิดเป็นขึ้นมาพร้อมกัน

อธิบายโดยวิตถารว่า **“สหชาตปัจจัย”** นั้น รูปนามทั้งคู่ อุดหนุนทำคุณแก่รูปนามทั้งคู่ก็ดี ผู้หนึ่งในกามภูมิซึ่งมีขันธ์ ๕ นั้น เวลาถือปฏิสนธิ ปฏิสนธิจิตกับเจตสิกธรรมก็บังเกิดขึ้นมาพร้อมกัน หทยวัตถุรูปก็มีมาพร้อมกัน วาระนั้นจิตโดยสหชาตทำคุณแก่เจตสิก จิตเจตสิกก็ทำคุณแก่หทยวัตถุ โดยที่เป็นเหตุไม่พ้นเป็นสหายเป็นเพื่อน ฝ่ายหทยวัตถุก็เหมือนกันเช่นนั้น เพราะเป็นธรรมไม่พ้น กลับกระทำคุณต่อกันอีก

เมื่อเวลาบังเกิดเป็นจักขุวิญญาณจิตนั้น เป็นเพื่อนเนื่องกับเจตสิกก็มีมา เป็นกุศลก็ตามกุศล เป็นอกุศลก็ตามอกุศล จิตตชรูปก็เป็นไป เวลานั้นจิตกับเจตสิกทั้งหลายนั้นดวงหนึ่งต่อดวงหนึ่งอุดหนุนทำคุณ เป็นเพื่อนเกิดเป็นเพื่อนดับซึ่งกันและกัน จิตเจตสิกอุดหนุนทำคุณแก่จิตตชรูปเป็นเพื่อนเกิดเป็นเพื่อนดับเหมือนเช่นนั้น

ในรูปเหล่านี้ มหาภูตรูป ๔ มีประจำอยู่เสมอ ธาตุทั้ง ๔ เหล่านี้ เพราะไม่พ้นอันหนึ่งแก่อันหนึ่ง สองอันต่อสองอัน ย่อมอุดหนุนทำคุณซึ่งกันและกัน ที่จะแยกธาตุอันเดียวเป็นไม่ได้ ธาตุทั้ง ๔ นี้ ย่อมอุดหนุนทำคุณแก่อุปาทายรูป ๒๔ ที่เหลือ เหมือนเช่นนั้น ไม่มีธาตุทั้ง ๔ เป็นรูปไม่ได้ เพราะเหตุนั้น *"สหชาตปัจจัย"* นั้น ไม่พ้นจาก *"ปัจจยุปบัน"* ที่จะแยกออกจากกันไม่ได้เช่นนั้น ย่อมอุดหนุนกระทำคุณซึ่งกันและกัน พร้อมเมื่อเวลาปฏิสนธิและเวลาปวัตติ ทรงกำหนดพระญาณเช่นนี้แล้ว กล่าวคือ พระองค์ทรงเทศนา *"สหชาตปจฺจโย"* คือปัจจัย ดังนี้

จบสหชาตปัจจัย

๗. แสดงอัญญมัญญปัจจัยโดยย่อ

"อญฺญมญฺญปจฺจโย" ในสัตตมปัจจัยแห่งสรูปนั้น จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ มหาภูตรูป ๔ ปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ กับหทยวัตถุรูปหมวดนี้ เป็น *"อัญญมัญญปัจจัย"* จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ มหาภูตรูป ๔ ปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ กับหทยวัตถุรูปนั้น เป็น *"ปัจจยุปปันนผลธรรม"* สรูปปัจจัยกับปัจจยุปบันเหมือนกัน

อุปมาเตาไฟซึ่งหุงต้มทั้ง ๓ เส้านั้น (*๓ ก้อนเส้า*) หม้อข้าวแกงซึ่งตั้งเหนือก้อนเส้านั้น กล่าวไม่ได้ว่าก้อนเส้าอันใดอุดหนุนยิ่ง เหมือนว่าก้อนเส้าทั้ง ๓ ทำคุณอุปการะเสมอกันมีหม้อข้าวเป็นต้น จึงจะตั้งอยู่ได้ฉันใด เหมือนเช่นนั้นอัญญมัญญปัจจัยธรรมนั้น ย่อมกระทำคุณอุดหนุนแก่ปัจจยุปปันนธรรมเสมอกันซึ่งกันและกัน ปัจจัยก็ดี ปัจจยุปบันก็ดี ที่จะทำคุณยิ่งกว่ากันไม่มี เพราะฉะนั้น ปัจจัยกับปัจจยุปบัน เหตุกับผล วางสรูปไว้เสมอกัน

อธิบายวิตถารว่า **"อัญญมัญญปัจจัย"** นั้น โดยเป็นปัจจัย รูปทำคุณอุดหนุนซึ่งนามในภูมิมนุษย์ ภูมิเทวดาพรหม ซึ่งเป็นปัญจโวการขันธ์ ๕ ที่ถือปฏิสนธิเป็นสัตว์บุคคลแห่งผู้หนึ่งนั้น เป็นปฏิสนธิจิตเจตสิกพร้อมแห่งกัมมชรูปทั้งหลายนั้น อุปมาเหมือนก้อนเส้า นามกับนามด้วยกันก็ดีนามกับรูปก็ดี รูปกับนามก็ดี อันหนึ่งต่ออันหนึ่ง ย่อมทำคุณอุดหนุนแก่กัน ที่เป็นปฏิสนธินามขันธ์ จิตกับเจตสิกทั้งหลายนั้น ย่อมอาศัยซึ่งหทยวัตถุรูปแล้วบังเกิดขึ้นมา ข้าวแกงซึ่งมีในภายในหม้อวัตถุปัจจัยนั้น ย่อมอาศัยซึ่งหม้อแล้วจึงจะสามารถตั้งเหนือก้อนเส้าได้ฉันใด ดังนี้

ในเวลาปวัตติ เมื่อบังเกิดจิตเป็นกุศลขึ้นมา เจตสิกก็ย่อมบังเกิดมา ในอกุศลก็เหมือนเช่นที่บังเกิดขึ้นมาเช่นนั้นจิตกับเจตสิก เจตสิกกับจิต ซึ่งกันและกัน กลับไปกลับมา

(เขามาเราไป เราไปเขามา) ฉันใด ย่อมกระทำคุณแก่กัน ฉันนั้น

ในการบังเกิดรูปใหม่ เป็นเพราะจิตนั้น มหาภูตรูป ๔ นั้น ย่อมทำคุณกลับไปกลับมาอันหนึ่งแก่อันหนึ่ง แม้ว่าทำคุณกันซึ่งกันและกันก็ดี ในเวลาปฏิสนธิ นอกจากนามทำคุณแก่หทยวัตถุรูป ในเวลาปวัตติ รูปกับรูปด้วยกัน นามกับนามด้วยกัน กล่าวคือทำคุณกันเช่นนั้น ไม่ได้กล่าวว่านามกับรูป รูปกับนาม ทำคุณกัน อัญญมัญญปัจจัยนี้ไม่เหมือนเช่นสหชาตปัจจัย บาทหนึ่งต่อบาทหนึ่งด้วยกัน สองสลึงต่อสองสลึงด้วยกัน ทำคุณเช่นนั้น ส่วนสหชาตปัจจัยนั้น กล่าวคือ บาทเดียว ย่อมทำคุณให้บังเกิดพร้อมเหมือนกัน ให้เป็น ๕ บาท ๑๐ บาท บรรดาอันเป็นธรรมแท้

สัมมาสัมพุทธะ พระองค์ทรงเทศนาหมวดธรรมปฐมแรก ซึ่งบังเกิดเป็นพร้อมเหมือนกันแล้วภายหลัง ในหมวดธรรมนี้ คือย่อมทำคุณกัน กลับไปกลับมา เขาไม่เกินเราไม่เกิน ซึ่งกันและกันด้วยกัน หมวดธรรมนี้มีดังนี้ โดยใคร่ทรงเทศนาเช่นนี้ กล่าวคือ ทรงเทศนา *“อญฺญมญฺญปจฺจโย”* คือสัตตมปัจจัย (*ปัจจัยที่ ๗*) ดังนี้

จบอัญญมัญญปัจจัย

๘. แสดงนิสสยปัจจัยโดยย่อ

"นิสฺสยปจฺจโย" ในอัฏฐมปัจจัยแห่งสรูปนั้น นิสสยะ คือ *"สหชาตนิสสยะ"* *"ปุเรชาตนิสสยะ"* มี ๒ ประการ เป็นพร้อมเหมือนกันแห่งเหตุและผล และการซึ่งอาศัยเป็นหมวดธรรมนี้ เรียกว่า *"สหชาตนิสสยะ"* (ให้ถือเอาตามสหชาตปัจจัย) หมวดธรรมใดบังเกิดเป็นในเบื้องหน้าแห่งผลธรรม เป็นที่อาศัยเป็นที่ตั้ง หมวดธรรมเหล่านั้น ชื่อว่า *"ปุเรชาตนิสสยะ"* นั้น

"วัตถุปุเรชาตะ" *"อารัมมณปุเรชาตะ"* แยก ๒ จักขุวัตถุ โสตวัตถุ ฆานวัตถุ ชิวหาวัตถุ กายวัตถุ หทยวัตถุ วัตถุรูป ๖ นี้ เป็นหมวดธรรมที่บังเกิดเป็นก่อนผลปัจจยุปปันนธรรมบังเกิดเป็นเช่นนี้ เรียกว่า *"วัตถุปุเรชาต-นิสสยะ"* (เว้นอรูปวิบาก ๔) เหลือจิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ ทั้งหลายนั้น เป็น *"วัตถุปุเรชาตผลปัจจยุปบัน"*

สัตว์ผู้หนึ่งซึ่งสู่ภพหนึ่ง จุติจิตถอยหลัง วิถีจิต ๑-๒-๓ เป็นต้น นับคำนวณแล้ว ๑๗ ครั้ง ซึ่งมีพร้อมกับจิต หทยวัตถุรูปนั้นเป็นที่อาศัย อารมณ์ก็เป็น เป็นผลธรรมก็เป็นเช่นนี้ เป็น *"วัตถารัมมณปุเรชาตปัจจัย"*

มโนทวาราวัชชนจิต กามชวนะ ๒๙ ตทารัมมณจิต ๑๑ อภิญญาจิต ๒ (อิสสา มัจฉริยะ กุกกุจจะ วิรตีเจตสิก ๓

อัปปมัญญาเจตสิก ๒ รวมเจตสิก ๘) เหลือ ๔๔ นั้น เป็น *"วัตถารัมมณปุเรชาตชาตนิสสยผลปัจจยุปปันนธรรม"*

อุปมาว่า แผ่นดินมหาปฐพีนั้น เป็นที่อาศัยเป็นที่ตั้งแห่งป่า ต้นไม้ และต้นยา เป็นต้น ประหนึ่งว่าอุดหนุนกระทำคุณแก่ต้นไม้เหล่านั้นเหมือนเช่นนั้น จิต เจตสิก ปถวีมหาภูตรูป ๖ วัตถุรูปทั้งหลายนั้น เป็นที่อาศัยเป็นที่ตั้งแห่งจิต เจตสิก เป็นต้น *"ปัจจยุปปันนธรรม"* กล่าวคือเป็นที่กระทำคุณกัน

อธิบายโดยวิตถารว่า **"นิสสยปัจจัย"** นี้ นามรูปทั้งคู่กระทำคุณแก่นามรูปทั้งคู่ โดยเป็นปัจจัยแห่งนามรูปทั้ง ๒ นี้เอง เป็นที่อาศัยเป็นที่ตั้งแห่งนามรูปทั้ง ๒ (คำว่าที่อาศัยกับที่ตั้ง ๒ คำนี้ มีใจความต่างกัน) จิตธรรมและเจตสิกธรรมซึ่งเป็นพร้อมกับจิตนั้น เป็นที่อาศัยแห่งเจตสิกธรรมและรูปธรรม ไม่ใช่เป็นที่ตั้ง ในปถวีมหาภูต เป็นที่ตั้งรูปธรรมที่เหลือ ในทหยวัตถุรูป เว้นอรูปวิปาก จิต ๘๕ นั้น เป็นฐานที่ตั้ง ในบาลีปัฏฐานว่า **"จตฺตาโร มหาภูตา อญฺญมญฺญํ..."**[๑๓] กล่าวเช่นนี้ก็ดี ธาตุทั้ง ๔ นั้น ย่อมกระทำคุณแก่กัน โดยอาศัยซึ่งกันและกัน ที่ตั้งนั้น ได้แก่ ปถวีธาตุอย่างเดียว ธาตุทั้ง ๓ ที่เหลือนั้น เป็นที่ตั้งไม่ได้

---

[๑๓] อภิ.ป. (บาลี) ๔๐/๙/๖ (สุยา.)

จักขุวัตถุ เป็นต้น ในวัตถุ ๕ จักขุวิญญาณจิต เป็นต้น จิตทั้ง ๕ นั้นเป็นที่ตั้ง แล้วกระทำคุณแก่กัน ในถ้อยคำนี้ **“จักขุญฺจ ปฏิจฺจ รูเป จ อุปฺปชฺชติ จักขุวิญฺญาณํ...”**[๑๔] ตามพระบาลี จักขุวิญญาณจิตนั้น ไม่ใช่เป็นมาให้จักขุอื่น เป็นที่อาศัยเป็นที่ตั้ง เหตุก็คือ จักขุวิญญาณจิตนั้น จักขุกับรูปารมณ์ทั้ง ๒ ประจวบกันแล้ว จึงบังเกิดขึ้นมา เพราะฉะนั้น ไม่ควรใช้คำว่าอาศัย เมื่อใช้ว่าอาศัยแล้ว รูปารมณ์นั้น ควรกระทำเป็นว่า เป็นที่อาศัยแห่งจักขุวิญญาณ

รูปารมณ์นั้น *“อารัมมณปุเรชาตะ”* กระทำคุณแก่จักขุวิญญาณจิตจริง ไม่ได้รับการกระทำคุณโดยนิสสยะ เพราะฉะนั้น ควรกล่าวว่ากระทำคุณโดยการเป็นที่ตั้ง เมื่อเป็นเช่นนี้ นามธรรมด้วยกันก็ดี จิตตชรูปก็ดี ย่อมเป็นที่อาศัย ปถวีมหาภูต วัตถุ ๖ นั้น โดยลำพังด้วยกัน ย่อมเป็นที่ตั้งก็ดี แต่ถือปฏิสนธิเป็นต้น จนกระทั่งปวัตติถึงตายแล้ว ซึ่งเป็นที่อาศัยเป็นที่ตั้ง (เหตุธรรมทั้งหลายนั้น เป็นที่อาศัยเป็นที่ตั้งแห่งผลธรรม) เป็นหมวดธรรมซึ่งทำคุณอุปการะนั้น กล่าวคือ ใคร่ทรงเทศนาว่ามีกำหนดเท่านี้ จึงทรงเทศนา *“นิสฺสยปจฺจโย”* อัฏฐมปัจจัย (ปัจจัยที่ ๘) ดังนี้

จบนิสสยปัจจัย

---

[๑๔] สํ.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๖๒/๘๖ (สฺยา.)

๙. แสดงอุปนิสสยปัจจัยโดยย่อ

"อุปนิสฺสยปจฺจโย" คือปัจจัยแห่งนั้น อุปนิสสยะนั้น *"อารัมมณูปนิสสยะ" "อนันตรูปนิสสยะ" "ปกตูปนิสสยะ"* มี ๓ ใน ๓ ประการนี้ ธรรมซึ่งอารมณ์กระทำคุณมีกำลังกล้านั้น ชื่อว่า *"อารัมมณูปนิสสยะ"* (ตามอารัมมณปัจจัย) จิตเจตสิกธรรมทั้งหลาย ซึ่งกระทำคุณกันมีกำลังกล้า ประหนึ่งว่าจักรนาฬิกาเดินไม่ขาด ไม่ว่าง โดยอุปาทะ ฐิติ ภังคะ แห่งหมู่ธรรมนั้น ชื่อว่า *"อนันตรูปนิสสยปัจจัย"* (ตามอนันตรปัจจัย) จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูป ๒๘ นิพพาน บัญญัติ คือ ปรมัตถ์ บัญญัติ ทั้งมวล ซึ่งเป็นอดีต อนาคต ปัจจุบันนั้น เป็นปัจจัยแห่ง "ปกตูปนิสสยธรรม" จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ คือ นามธรรมล้วนนั้น เป็นปกตูปนิสสยะแห่งปัจจยุปบัน และกระทำคุณกันโดยกุศลคือกุศล แก่อกุศลอื่น อัพยากตะก็ดี อกุศลคืออกุศล แก่กุศลอื่น อัพยากตะก็ดี อัพยากตะคือ อัพยากตะก็ดี แก่กุศล-อกุศล โดยอำนาจแห่งปกตูปนิสสยะ ดังนี้

อุปมาเหมือนงานที่ทำไม่พ้นกับฝน เช่น ไร่ นา คลอง เหมือง ทางน้ำ เป็นต้น ในหน้าฝนเพื่อต้นไม้ ผลไม้ ในระหว่าง ๔ เดือน ฝนที่เทลงมาอย่างใหญ่หลวงนั้น ประหนึ่งว่า โดยอุปการะช่วยเหลือแห่งกำลังอันแรงกล้ากระทำคุณฉันใด

เหมือนเช่นนั้น ปรมัตถ์ บัญญัติแห่งธรรมทั้งมวลเหล่านั้น คือ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ ซึ่งมาแต่อดีต อนาคต ปัจจุบัน ก็ดี ไม่ให้มีเศษเหลือนั้น กล่าวคือ *"อุปนิสสยะ"* อุดหนุนช่วยเหลือ

อธิบายโดยวิตถารว่า **"อุปนิสสยปัจจัย"** นั้น เป็นปัจจัยที่บัญญัติ ปรมัตถ์ กระทำคุณแก่นามธรรมเท่านั้น เหตุแห่งธรรมทั้งหลาย คือ บุคคล อุตุ โภชนาหาร วัด ที่นอน คนโง่ คนฉลาด เป็นต้น ธรรมทั้งหลาย ซึ่งบรรดามีอยู่ในโลกนี้ทั้งมวล กล่าวคือ นามเท่านั้นเป็นผู้กระทำคุณ ดังนี้

กุศลนั้น กุศลด้วยกันก็ดี อกุศล อัพยากตะอื่นก็ดี ที่ว่าสามารถกระทำคุณไหวนั้น คือ บุคคลผู้หนึ่งกระทำการกุศลอันใดอันหนึ่งแล้ว กระทำอารมณ์ในกุศลที่ตนกระทำนั้น โดยปุพพ-มุญจ-ปรเจตนาอยู่เช่นนี้แล้ว กล่าวคือ กุศลนั้นกระทำคุณแก่กุศล โดยอุปนิสสยะ แม้ว่าเมื่อถืออาศัยเอาการกุศลที่ตนกระทำแล้ว ให้เป็นมานะปกาสนะแพร่หลายอยู่เช่นนี้ กุศลนั้นกระทำคุณแก่อกุศล โดยอุปนิสสยะดังนี้

แม้ว่ากุศลซึ่งตนกระทำมาแล้ว มีสัทธาธรรมเป็นบาทเป็นมูล เมื่อกระทำความเพียร เพื่อให้เป็นกายิกทุกข์ คือ สันโดษ อด ๆ อยาก ๆ การอดออม เช่นนี้ กล่าวคือมูลกุศลธรรมนั้น กายิกทุกข์ กระทำคุณแก่อัพยากตะ โดยอุปนิสสยะดังนี้

อกุศลคืออกุศล ในการกระทำคุณแก่กุศลอัพยากตะอื่น บุคคลผู้หนึ่งเป็นโลภจิตแล้ว ให้ลักทรัพย์ของผู้อื่น และล่วงเกินผิดในลูกเมียท่าน เป็นการกระทำอกุศล เมื่อเป็นเช่นนี้ อกุศลกระทำคุณแก่อกุศล โดยอุปนิสสยะ

แม้ว่าเมื่อสะดุ้งตกใจในอกุศล เมื่อเวลากระทำความเพียรในธรรมปฏิบัติอย่างเคร่ง ๆ ครัด ๆ เช่นนี้ กล่าวคืออกุศลกระทำคุณแก่อัพยากตะ โดยอุปนิสสยะดังนี้

ในการอัพยากตะ กระทำคุณแก่อัพยากตะ กุศล อกุศลนั้น คือ เมื่ออุตุฟ้าฝน อากาศวิปริตผันแปร มีการเจ็บป่วยไข้เป็นต้น บังเกิดเป็นทุกขเวทนา อุตุอัพยากตะนั้นทำคุณแก่ทุกขเวทนาอัพยากตะ โดยอุปนิสสยะ

ผู้มีความสุขสบายนั้น ในการกระทำการกุศล เพื่อต้องการความสุขของตนในสงสารเช่นนี้ สุขเวทนานั้น กระทำคุณแก่กุศล โดยอุปนิสสยปัจจัย

เนื้อไก่ หมู เป็นต้น เมื่อเวลากินซึ่งอาหารอันมีรสดีบังเกิดเป็นสุขเวทนา ภายหลังใคร่ได้รับรสเช่นนี้อีก ฆ่าสัตว์กระทำปาณาติบาต สุขเวทนา คืออัพยากตะนั้น กล่าวคือกระทำคุณแก่อกุศล โดยอุปนิสสยะ

มีความเลื่อมใสในอดีตพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย จิตซึ่งเป็นอยู่เช่นนี้ เป็น (เพราะสัทธา) ในอดีตอารมณ์ เมื่อเลื่อมใสพระอริยเมตไตยจะมาข้างหน้านั้น

จิตซึ่งเป็นอยู่เช่นนี้ เป็น (เพราะสัทธา) ในอนาคตอารมณ์ เมื่อเลื่อมใสในพระสงฆ์ซึ่งมีอยู่ในบัดนี้ จิตที่เป็นอยู่เช่นนี้ เป็น (เพราะสัทธา) ในปัจจุบันอารมณ์ เมื่อเป็นเช่นนี้ อดีต-อนาคต-ปัจจุบันธรรมแห่งอารมณ์ทั้งหลายนั้น กล่าวคือ กระทำคุณแก่จิตเจตสิก คือนามธรรม โดยอุปนิสสยปัจจัย ปัจจยุปบัน

เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์ทรงใคร่เทศนานามธรรมทั้งหลายนั้น เป็นธรรมรับอารมณ์ ในอดีต อนาคต บัญญัติ ปรมัตถ์ ไม่เหลือธรรมทั้งมวลแห่งผลปัจจยุปบัน กล่าวคือ ทรงเทศนาซึ่งอุปนิสสยะเป็นปัจจัยดังนี้

จบอุปนิสสยปัจจัย

๑๐. แสดงปุเรชาตปัจจัยโดยย่อ

"ปุเรชาตปจฺจโย" คือปัจจัยสรูปนั้น ปุเรชาตะนั้น *"วัตถุปุเรชาตะ" "อารัมมณปุเรชาตะ"* มี ๒ ก่อนที่วิญญาณธาตุใดธาตุหนึ่งยังไม่เป็น ที่มีอยู่แล้ว วัตถุรูปทั้ง ๖ นั้น เป็น *"วัตถุปุเรชาตะแห่งปัจจัยธรรม"* นอกจากอรูปวิบาก ๔ จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ นั้น เป็น *"ปัจจยุปบันแห่งวัตถุ-ปุเรชาตะ"* ก่อนที่วิญญาณธาตุใดธาตุหนึ่งยังไม่เป็น

โดยอารมณ์ซึ่งมีอยู่ก่อน เป็นปัจจุบันอารมณ์ นิปผันนรูป ๑๘ นั้น เป็น *"ปัจจัยแห่งอารัมมณปุเรชาตะ"* กามจิต ๕๔ อภิญญาจิต ๒ (นอกจากอัปปมัญญา ๒) เจตสิก ๕๐ นั้น เป็น *"หมู่ปัจจยุปปันนธรรมแห่งอารัมมณปุเรชาตะ"*

อุปมาฝนซึ่งตกแต่วันเดือนแต่ก่อน ๆ นั้น อาศัยซึ่งน้ำฝนเหล่านี้แล้ว ประหนึ่งว่าทำคุณแก่ต้นไม้ ต้นหญ้าซึ่งเจริญงอกงามนั้นฉันใด เหมือนเช่นนั้น วัตถุรูป ๖ อารมณ์ ๖ คือธรรมแห่งหมวดนี้นั้น โดยอารมณ์ก็ดี โดยวัตถุก็ดี เป็นอยู่แล้วด้วยวิญญาณธาตุ กล่าวคือโดยที่เป็นอยู่แล้วแต่ก่อน กระทำคุณแก่วิญญาณธาตุซึ่งเป็นการหลัง

อธิบายวิตถารว่า **"ปุเรชาตปัจจัย"** นั้น โดยที่เป็นปัจจัย รูปทำคุณแก่นาม จักขุวัตถุเป็นต้น เพราะความกระทบแห่งวัตถุรูป ๖ รูปารมณ์เป็นต้นแห่งอารมณ์ ๖ นี้ เมื่อเวลาจักขุวิญญาณเป็นต้นบังเกิดมา ธรรมอันใดเป็นธรรมเป็นก่อนในการไต่สวนว่าธรรมอันใดเป็นธรรมเป็นทีหลังนั้น จักขุวัตถุกับรูปารมณ์นั้น เป็นธรรมซึ่งเป็นก่อนแล้ว รูปธาตุทั้ง ๒ กระทำคุณแก่นามธาตุ ๑ ที่เป็นภายหลัง เหมือนเช่นนั้น โสตวัตถุ สัททารมณ์ ฆานวัตถุ คันธารมณ์ ชิวหาวัตถุ รสารมณ์ กายวัตถุ โผฏฐัพพารมณ์ หทยวัตถุ ธรรมารมณ์ทั้งหลาย ตามลำดับ เป็น *"อารัมมณปุเรชาตะ"* เช่น จักขุฉันใด รูปธรรมกระทำคุณแก่นามธรรม (ในการนี้ แม้ว่า

ธรรมารมณ์ก็ดี ให้ถือเอาแต่นิปผันนรูป ไม่ควรถือเอานามธรรม)

การกระทบแห่งรูปธาตุทั้ง ๒ นั้น ว่าเป็นธาตุผู้ธาตุเมีย เพราะการกระทบแห่งธาตุทั้ง ๒ บังเกิดเป็นวิญญาณธาตุ เมื่อเป็นเช่นนี้ การเกิดเป็นวิญญาณจิตเจตสิกนั้น เพราะการกระทบแห่งปฐมรูปธาตุเท่านั้น เหมือนหนึ่งในการธาตุเหล็กกับธาตุหินกระทบกัน บังเกิดเป็นไฟฉันนั้น ไฟนั้นบังเกิดเพราะธาตุเหล็กก็ว่าได้ เพราะธาตุหินก็ว่าได้ ไฟนั้นเป็นภายหลัง เหมือนอุปมาใหม่เช่นนี้ จิตเจตสิก คือเหตุแห่งนามธาตุนั้น เพื่อจะใคร่ให้รู้ว่าเป็นการกระทบแห่งรูปธาตุทั้ง ๒ เทียว พระองค์ทรงใคร่แสดงว่า การกระทำคุณอุปการะแก่นามธาตุนั้นเป็นธรรมนี้เทียว จึงทรงเทศนาปุเรชาตปัจจัยเป็นทสมะ *(ปัจจัยที่ ๑๐)* ดังนี้

จบปุเรชาตปัจจัย

๑๑. แสดงปัจฉาชาตปัจจัยโดยย่อ

"ปจฺฉาชาตปจฺจโย" คือปัจจัยแห่งสรูปนั้น (เว้นอรูปวิบาก ๔ ที่เป็นภายหลัง) จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ นั้น เป็น (เหตุแห่งธรรม) ของ *"ปัจฉาชาตปัจจัย"* เป็นอุปาทะแล้ว

เหมือนกับจิตแต่ก่อน ๆ บรรดารูปที่ถึงฐิตินั้น เป็น(ผลธรรม) แห่ง *"ปัจฉาชาตปัจจยุปปัน"*

อุปมาฝนซึ่งตกในปีภายหลังนั้น ประหนึ่งว่าทำคุณอุปการะแก่ต้นไม้ให้เจริญงอกงามมาแล้ว แต่ปีเดือนวันแต่ก่อน ๆ ในสันดานแห่งสัตว์ผู้หนึ่ง ในการเกิดดับรูปกับนามเป็นพร้อมกัน นามธรรมภายหลังทั้งหลายนั้น กล่าวคือกระทำคุณอุปการะช่วยเหลือแก่รูปธรรมซึ่งเป็นมาแล้วแต่ก่อน ๆ

อธิบายวิตถารว่า **"ปัจฉาชาตปัจจัย"** นั้น โดยที่เป็นปัจจัย นามทำคุณอุดหนุนแก่รูป และพร้อมปฏิสนธิเป็นสัตว์ผู้หนึ่ง ปฏิสนธิจิตกับกัมมชรูปทั้งหลายนั้น อุปาทะ ฐิติ ภังคะ ด้วยกัน แข่งกันแล้ว อุปาทะเกิดดับเป็นปฐมเบื้องต้นพร้อมกัน ส่วนจิตก็เปิดจักรขั้นหนึ่งแล้ว เป็นอุปาทะ ฐิติ ภังคะ เป็นขณะขณะมาแล้ว ฝ่ายรูปก็เป็นอุปาทะ ฐิติ ภังคะ มาเหมือน ๆ กัน เวลาขณะรูปถึงฐิติ ประหนึ่งคลอดบุตร คือดับซึ่งรูปอันหนึ่งแล้ว คลอดออกเป็นอุปาทะ ฐิติ ภังคะ เวลาส่วนจิตถึงสู่ฐิติ แบ่งออกเป็นอุปาทะ ฐิติ ภังคะอีก ขณะนั้นทุติยจิตให้บังเกิดเป็นจิตตชรูป ส่วนกัมมชรูปให้บังเกิดเป็นอุตุชรูป เมื่อเป็นเช่นนี้ ส่วนรูปเล่าตามรูปแบ่งออกเป็นลูกหลาน เหลน เป็นต้น จนนับไม่ไหว ส่วนจิตเล่าเหมือนเช่นนั้นแบ่งออกเป็นลูก หลาน เหลน เป็นต้น จนนับไม่ไหว บรรดา

รูปทั้งหลายถึงสู่ฐิตินั้น ประหนึ่งว่าในอากาศฟ้าแลบเป็นขึ้นมาใหม่ ๆ ออกมาแล้วดับกันไปฉะนั้น เมื่อถึงสู่ฐิติแล้ว ส่วนรูปซึ่งเป็นมาใหม่นั้น กล่าวคือส่วนนามซึ่งเป็นมาแล้วซ้ำ ๆ แต่ก่อน ๆ กระทำคุณอุดหนุนช่วยเหลือดังนี้

ถ้าจะเปรียบอย่างหยาบ ๆ ในโรงฉายภาพหนัง ในการที่จะฉายรูปภาพหนังรูปหนึ่ง เป็นการแสดงอาการของคนผู้หนึ่งนั้น ต้องรวมภาพรูปตั้งหมื่นแสนติดต่อกันแล้วจึงจะสำเร็จเห็นเป็นอาการของคนหนึ่งได้ รูปธรรมทั้งหลายโดยอุปาทะ ฐิติ ภังคะ กับการเป็นติดต่อกับการแสดงรูปภาพฉายนั้น ย่อมเหมือนยิ่ง ในภายในการหมุนจักรกับนามธรรมเกิดดับเหมือนกันยิ่ง ในการนั้นจักรที่หมุนอยู่ในภายในไม่ขาดนั้น ประหนึ่งทำคุณแก่รูปภาพยนต์ภายนอก รูปหนึ่งแล้วรูปหนึ่งติดต่อเนื่องกัน เพื่อมิให้ขาดฉันใด เหมือนเช่นนั้น กล่าวคือจิตเจตสิกทั้งหลายซึ่งเป็นมาใหม่ ๆ ต่อภายหลัง ๆ นั้น แต่ก่อน ๆ อุปาทะแล้วจึงสู่ฐิติ บรรดารูปใหม่ที่แพร่เพื่อมิให้ขาด กล่าวซึ่งการอุดหนุนดังนี้ โดยที่เพื่อใคร่ทรงเทศนา นามธรรมอุดหนุนกระทำคุณอุปการะแก่รูปธรรม กล่าวคือทรงเทศนา *"ปจฺฉาชาตปจฺจโย"* คือเอกาทสมปัจจัย *(ปัจจัยที่ ๑๑)*

จบปัจฉาชาตปัจจย

๑๒. แสดงอาเสวนปัจจัยโดยย่อ

"อาเสวนปจฺจโย" คือปัจจัยแห่งสรูปนั้น (ในชวนะ ๕๕ ถอนโลกุตตรจิต ๘ แล้ว) เหลือโลกิยชวนะ ๔๗ เจตสิก ๕๒ นั้น เป็น *"อาเสวนปัจจัย"* (ถอนโลกุตตรวิบาก ๘ แล้ว) เหลือชวนะ ๕๑ เจตสิก ๕๒ นั้น เป็น *"อาเสวนปัจจยุปบัน"* (ผลธรรม) (ในที่นี้ ที่ว่าชวนะนั้น กล่าวคืออำนาจกำลังหรือรัศมีของจิต)

อุปมาเมื่อเด็ก ๆ ได้เล่าเรียนไว้ซึ่งคัมภีร์หนังสือโลกีย์-โลกุตตระนั้น บัดนี้เป็นผู้ใหญ่มาแล้ว การที่ได้เล่าเรียนไว้นั้นประหนึ่งว่าทำคุณให้เจริญ ประพฤติให้แพร่หลาย ฉันใด กุศลแล้วกุศลด้วยกัน อกุศลแล้วอกุศลด้วยกัน กิริยาอัพยากตะแล้วอัพยากตะด้วยกัน โดยเป็นการเจริญการแพร่การประพฤติเช่นนี้ กล่าวว่าเป็นการกระทำคุณดังนี้

อธิบายโดยวิตถารว่า **"อาเสวนปัจจัย"** นั้น เป็นปัจจัยที่นามทำคุณแก่นาม มีสภาพใจความ *"อนันตร-สมนันตรปัจจัย"* เช่นนั้น ชวนะก่อน ๆ นั้น ย่อมกระทำคุณโดยอาเสวนะแก่ชวนะภายหลัง ๆ ปฐมชวนะนั้น เป็นอาเสวนปัจจัยแล้ว เป็นอาเสวนปัจจยุปบันแห่งทุติยชวนะ เหมือนเช่นนั้น ทุติยชวนะเป็นปัจจยุปบัน (ให้เดินตามแบบนี้) อย่างไรก็ดี ชวนะต้องเหมือนกัน จึงจะเป็นเหตุเป็นผลได้ ไม่เหมือนเป็นไม่ได้ กุศลนั้นแก่กุศลชวนะ อกุศลนั้นแก่อกุศล

ชวนะ กิริยาอัพยากตะนั้นแก่กิริยาอัพยากตะ เจริญประพฤติให้แพร่ได้แต่ที่เหมือนกัน ประหนึ่งว่า หนังสือภาษาอังกฤษนั้น ในเวลาภายหลังก็เป็นอาเสวนะแก่หนังสือภาษาอังกฤษเท่านั้น หนังสือพม่า หนังสือไทยนั้น ในเวลาภายหลังกระทำคุณแก่หนังสือพม่า หนังสือไทยเช่นนั้น เหมือนเช่นนั้น กุศลชวนะนั้น กระทำคุณแก่กุศลชวนะเท่านั้น อกุศลก็เหมือนกันเช่นนั้น ที่เป็นชาติเหมือนกัน กระทำคุณแก่อกุศลชวนะเท่านั้น กิริยาอัพยากตะเหมือนเช่นนั้น อุดหนุนอุปการะแก่ในชาติเดียวที่เหมือนกันเท่านั้น เพราะฉะนั้น หมวดธรรมซึ่งกระทำคุณแก่ที่มีชวนะเหมือน ๆ กัน เพื่อจะให้รู้ว่ามีจำนวนเท่านี้ พระองค์ทรงเทศนา *"อาเสวนปจฺจโย"* คือทวาทสมปัจจัย *(ปัจจัยที่ ๑๒)* กล่าวว่าดังนี้

จบอาเสวนปัจจัย

๑๓. แสดงกัมมปัจจัยโดยย่อ

"กมฺมปจฺจโย" คือปัจจัยแห่งสรูปนั้น กรรมนั้น *"สหชาตกรรม"* *"นานากขณิกกรรม"* มี ๒

เนื่องในจิต ๘๙ เจตนาเจตสิก (ที่ประกอบกับจิต) ๘๙ นั้น เป็น *"สหชาตกรรมแห่งปัจจัย"* (เหตุแห่งธรรม) จิต ๘๙ (นอกจากเจตนาเจตสิก) เหลือเจตสิก ๕๑ เป็นรูปเพราะจิต

(จิตตชรูป) ในเวลาปฏิสนธิเป็นรูปเพราะกรรม ปฏิสนธิกัมมชรูปเหล่านี้เป็นผลธรรมแห่ง *"สหชาตกัมมปัจจยุปบัน"*

กุศลที่เป็นอดีต ๒๑ อกุศล ๑๒ รวม ๓๓ เจตนาเจตสิก ซึ่งเนื่องในจิตนั้น เป็น *"นานากขณิกัมมปัจจัย"* วิบาก ๓๖ เจตสิก ๓๘ หมวดกัมมชรูป (คือ ปฏิสนธิกัมมชรูป อสัญญูสัตตกัมมชรูป และปวัตติกัมมชรูป) นั้น เป็น *"นานากขณิกกรรมแห่งปัจจยุปบัน"* (ผลธรรม) (ในที่นี้ ที่ว่ากรรม ๆ นั้น ไม่ใช่จิต เป็นเจตสิก)

อุปมาในโลกนี้ บรรดาต้นไม้ที่มี ๆ นั้น พืชเชื้อเท่านั้น จำแนกแบ่งกันไป การจำแนกนั้น เชื้อกล้วยนั้น จำแนกไปเป็นกล้วย เพื่อเป็นผลเป็นปลี เชื้อมะม่วงนั้นจำแนกแบ่งไปเป็นลำต้น เพื่อเป็นดอกเป็นผล เมื่อเป็นเช่นนี้ ต้นไม้ทั้งมวลประหนึ่งว่ามีกิจที่จะจำแนกแบ่งพืชเชื้อของตนเท่านั้น กรรมธรรมทั้งหลายนั้น โดยกุศล-อกุศล เป็นต้น พร้อมด้วยเทวดาในโลกนี้ ย่อมจำแนกแบ่งกันไป กุศลกรรมนั้น เป็นสุขวิบาก ย่อมให้วิบากผลในสิ่งที่ดี อกุศลกรรมนั้น เป็นสาวัชชทุกขวิบาก ย่อมให้ผลในสิ่งที่ไม่ดี เมื่อเป็นเช่นนี้ กล่าวคือเป็นปัจจัย-ปัจจยุปบัน (เหตุ-ผล)

อธิบายโดยวิตถารว่า "กัมมปัจจัย" นั้น เป็นปัจจัยที่นามกระทำคุณแก่นามรูปทั้ง ๒ ปฐมเจตนาเจตสิก คือ นามธรรมนั้น ที่เป็นผลหมวดนามธรรมกับเป็นรูป เพราะ

กรรมอื่น กล่าวคือกระทำคุณแก่รูปซึ่งเป็นเพราะจิตเจตสิก ซึ่งเป็นปฐมสหชาตกรรมนั้น บรรดามีทั้งมวล ๘๙ ย่อมเนื่องได้ทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนี้ เจตนาเจตสิกนั้นเป็นผลแห่งธรรม โดยเจตนาได้จัดการแรกเป็นปฐมเสร็จแล้ว โดยกาย-วาจา-ใจ เมื่อกระทำซึ่งกุศล-อกุศล เป็นกรรมเทียว

ในการนี้ สัตว์ผู้หนึ่งซึ่งถือปฏิสนธินั้น ที่บังเกิดเป็นพร้อมกับปฏิสนธิจิต มีเจตสิกธรรม กัมมชรูปธรรม กรรมกระทำคุณแก่นามธรรม รูปขันธ์ซึ่งบังเกิดพร้อมกับตน โดยสหชาตปัจจัย ในเวลาปวัตติกาลนั้น ย่อมกลับกระทำคุณแก่จิตตชรูปอีก

อีกอย่างหนึ่ง กุศล-อกุศลกรรมเก่า ซึ่งเคยกระทำมาแต่อดีตกาลนั้น ในภพเดี๋ยวนี้ก็ดี ในสงสารเบื้องหน้าเป็นต้นแต่ทุติยภพเป็นต้นก็ดี กรรมที่ดีนั้นตามที่ดี กรรมที่ไม่ดีนั้นตามไม่ดี กรรมซึ่งจะให้วิบากผลนั้น ชื่อว่า *"นานากขณิกกรรม"* ครุกรรม อาจิณณกรรม อาสันนกรรม กตัตตากรรม กรรมเหล่านี้เป็นต้น ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม อุปปัชชเวทนียกรรม อปราปริยเวทนียกรรม อโหสิกรรม คือชนิดกรรมเหล่านี้ ชนกกรรม อุปถัมภกกรรม อุปปีฬกรรม อุปัจเฉทกรรม (อุปฆาตกรรม)[๑๕] คือชนิดกรรมเหล่านี้ ทุจริต สุจริต ชนิดกรรม

[๑๕] **กรรม ๑๒** (การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาดีก็ตาม ชั่วก็ตาม, ในที่นี้หมายถึงกรรมประเภทต่างๆ พร้อมทั้งหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการให้ผลของกรรมเหล่านั้น)

ทั้งหลายซึ่งแสดงมาแล้วนี้ เป็นชนิด *"นานากขณิกกรรม"* เมื่อเป็นเช่นนี้ *"สหชาตกรรม"* นั้น เป็นกรรมตั้งอยู่โดยปัจจุบัน "นานากขณิกกรรม" นั้น ตั้งอยู่ในสภาพอดีตแล้ว เป็นกรรมให้ผลในอนาคต

เมื่อเป็นเช่นนี้ นามธรรม คือเจตนาเจตสิกอันเดียวนั้น จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ รูปธรรม เป็นต้น รูปธรรม เป็นต้น ประหนึ่งแบ่งแจกแก่ผลนามรูป มีมะม่วง ขนุน เป็นต้น และ สุข ทุกข์ เป็นต้น ชนิดเวทนานั้นมีเท่านี้ ใคร่ทรงเทศนาเช่นนี้แล้ว กล่าวคือ ทรงเทศนา กมฺมปจฺจโย คือ เตรสมปัจจัย ดังนี้

จบกัมมปัจจัย

หมวดที่ ๑ ว่าโดยปากกาล คือ จำแนกตามเวลาที่ให้ผล

๑. *ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม* (กรรมให้ผลในปัจจุบันคือในภพนี้)

๒. *อุปปัชชเวทนียกรรม* (กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิดคือในภพหน้า)

๓. *อปราปริยเวทนียกรรม* (กรรมให้ผลในภพต่อๆ ไป)

๔. *อโหสิกรรม* (กรรมเลิกให้ผล ไม่มีผลอีก)

หมวดที่ ๒ ว่าโดยกิจ คือจำแนกการให้ผลตามหน้าที่

๕. *ชนกกรรม* (กรรมแต่งให้เกิด, กรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด)

๖. *อุปัตถัมภกกรรม* (กรรมสนับสนุน, กรรมที่เข้าช่วยสนับสนุนหรือซ้ำเติมต่อจากชนกกรรม)

๗. *อุปปีฬกกรรม* (กรรมบีบคั้น, กรรมที่มาให้ผล บีบคั้นผลแห่งชนกกรรมและอุปัตถัมภกกรรมนั้น ให้แปรเปลี่ยนทุเลาลงไป บั่นทอนวิบากมิให้เป็นไปได้นาน)

๑๔. แสดงวิปากปัจจัย โดยย่อ

วิปากปจฺจยฺโย คือ ปัจจัยแห่งสรุปนั้น กุศลกรรม อกุศลกรรม ซึ่งเป็นผลวิบาก ๓๖ เจตสิก ๓๘ ทั้งหลายนั้นเป็นวิปากปัจจัยของปัจจัย (เหตุแห่งธรรม) วิบาก ๓๖ เจตสิก ๓๘ นอกจากวิญญัติรูป ๒ เวลาปฏิสนธิแห่งจิตตชรูป กัมมชรูป ทั้งหลายนั้นเป็นปัจจยุปบัน (ผลแห่งธรรม)

---

๘. *อุปฆาตกกรรม* (กรรมตัดรอน, กรรมที่แรง ฝ่ายตรงข้ามกับชนกกรรม และอุปัตถัมภกกรรม เข้าตัดรอนการให้ผลของกรรมสองอย่างนั้น ให้ขาดไปเสียทีเดียว เช่น เกิดในตระกูลสูง มั่งคั่ง แต่อายุสั้น เป็นต้น)

หมวดที่ ๓ ว่าโดยปากทานปริยาย คือ จำแนกตามความยักเยื้องหรือลำดับความแรงในการให้ผล

๙. *ครุกกรรม* (กรรมหนัก ให้ผลก่อน ได้แก่ สมาบัติ ๘ หรือ อนันตริยกรรม)

๑๐. *พหุลกรรม* หรือ *อาจิณณกรรม* (กรรมทำมากหรือกรรมชิน ให้ผลรองจากครุกกรรม)

๑๑. *อาสันนกรรม* (กรรมจวนเจียน หรือกรรมใกล้ตาย คือกรรมทำเมื่อจวนจะตาย จับใจอยู่ใหม่ๆ ถ้าไม่มี ๒ ข้อก่อน ก็จะให้ผลก่อนอื่น)

๑๒. *กตัตตากรรม* หรือ *กตัตตาวาปนกรรม* (กรรมสักว่าทำ, กรรมที่ทำไว้ด้วยเจตนาอันอ่อน หรือมิใช่เจตนาอย่างนั้นโดยตรง ต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่นให้ผลแล้วกรรมนี้จึงจะให้ผล)

กรรม ๑๒ หรือ กรรมสี่ ๓ หมวดนี้ มิได้มีมาในบาลีในรูปเช่นนี้โดยตรง พระอาจารย์สมัยต่อมา เช่น พระพุทธโฆสาจารย์ เป็นต้น ได้รวบรวมมาจัดเรียงเป็นแบบไว้ภายหลัง

[**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม.** พ.ศ. ๒๕๕๑, ข้อ ๓๓๘]

อุปมาเหมือนผู้ซึ่งพักอยู่ในใต้ร่มไม้ ซึ่งได้รับเสวยความสุขจากลมที่พัดมาฉันใด ประหนึ่งกุศลกรรม อกุศลกรรมทั้งหลาย ซึ่งกระทำมาแล้วแต่ก่อนอันเป็นผลเท่านั้น กล่าวคือวิปากธรรมทั้งหลายนั้น ไม่มีการต้องการกระทำความเพียร เป็นแต่ได้รับผลเท่านั้น

อธิบายโดยวิตถาร วิปากปัจจัยนี้ เป็นปัจจัยนาม ทำคุณแก่นามรูปทั้ง ๒ แม้ว่าสัตว์ผู้หนึ่งเคยกระทำกุศลกรรม อกุศลกรรมนั้นมาแต่แสนกัลป์ก็ดี วิปากผลต้องให้ตามสมควรเป็นแน่นอน จึงใคร่ทรงเทศนาเป็นการจะได้รับเสวยซึ่งวิปากธรรมทั้งหลาย วิปากธรรมนั้น ไม่เหมือนกรรมแห่งธรรม กรรมนั้นเพื่อให้เป็นกรรม การกระทำเพียรเป็นพยาบาท วิปากนั้นไม่ต้องกระทำเพียร มีแต่การเสวยผลเท่านั้น ผู้กระทำความเพียรแห่งอกุศลกรรมนั้น เพราะ อกุศลจิต ๑๒ เสวยอกุศลวิบาก ๗ ผู้กระทำความเพียรกามาวจรกุศลกรรม ย่อมได้รับเสวยวิปากผล คือเพราะมหากุศลจิต ๘ กุศลวิบาก ๘ มหากิริยา ๘ รวม ๒๔ ผู้กระทำความเพียรรูปกุศลกรรมนั้น เพราะรูปาวจรจิต ๕ ได้รับเสวยรูปาวจรวิปาก ๕ ผู้กระทำความเพียรซึ่งอรูปกุศลกรรมนั้น เพราะอรูปาวจรกุศลจิต ๔ ได้รับเสวยอรูปาวจรวิบาก ๔ ผู้กระทำความเพียรโลกุตตรกุศลกรรมแห่งอริยทั้งหลายนั้น เพราะโลกุตตรกุศลมรรคจิต ๔ ได้รับเสวยซึ่งโลกุตตรวิบาก คือ

ผลจิต ๔ รวมวิปากจิตเป็น ๓๖ วิปากจิต ๓๖ นี้ ย่อมเนื่องอยู่เสมอกับเจตสิก ๓๘ วิปากจิตนั้น ให้เป็นจิตตชรูปในเวลาถือปฏิสนธิให้เป็นกัมมชรูป

กรรมนั้น ทรงเทศนาถือเอาเหตุผลอย่างไร วิบากก็ทรงเทศนาถือเอาเหตุผลแท้ที่จริงนั้น กรรมที่เป็นปฐมเหตุผลนั้นว่าเป็นเหตุวิบากซึ่งเป็นทุติยแห่งเหตุผลนั้น ว่าเป็นผลเพราะกรรมจึงได้เป็นวิบาก ดังนี้

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระพุทธองค์ทรงเทศนากรรมธรรมเสร็จแล้ว จึงทรงเทศนาซึ่งเป็นผลแห่งกรรมธรรม คือวิปากธรรม มีพระประสงค์เช่นนี้แล้ว จึงทรงเทศนา วิปากปจฺจยฺโย คือ จตุทฺทสม ดังนี้

จบวิปากปัจจัย

๑๕. แสดงอาหารปัจจัย โดยย่อ

อาหารปจฺจโย เป็นปัจจัยแห่งสรูปนั้น อาหารนั้นรูปอาหาร นามอาหาร มี ๒

สัตว์ทั้งหลายเวลาดื่มกิน ซึ่งกระทำเป็นคำ ๆ กพฬีการาหารโอชธาตุนั้น เป็นรูปอาหารปัจจัย (เหตุแห่งธรรม) ในสันดานแห่งสัตว์ทั้งหลาย นอกจากรูปโอชะนั้น เป็นปัจจยุปบัน (ผลธรรม)

นามอาหารนั้น คือ ผัสสาหาร มโนสัญญเจตนาหาร วิญญาณาหาร มี ๓ เนื่องในจิต ๘๙ คือผัสสะ (ที่ประกอบในจิต) ๘๙ เป็นผัสสาหาร เหมือนเช่นนั้น เจตนา (ที่ประกอบในจิต) ๘๙ มโนสัญญเจตนาหาร (ที่ประกอบในจิต) จิต ๘๙ นั้น เป็นวิญญาณาหาร เมื่อเป็นเช่นนี้ นามอาหารแห่งปัจจัย เป็น (เหตุแห่งธรรม) ๓ ดังนี้จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ เวลาจิตตชรูป ถือปฏิสนธิหมวดกัมมชรูปนั้น เป็นนามอาหารแห่งปัจจยุปบัน (ผลแห่งธรรม)

อุปมาว่ามีเรือนหนึ่งซึ่งค้ำจุนไว้นั้นเรือนไม่ซวดเซ เพื่อจะให้มั่นคงแข็งแรง ประหนึ่งการช่วยเหลืออุดหนุนอย่างไรในสันดานแห่งสัตว์ทั้งหลาย พร้อมด้วยกพฬีการาหารกับนามธรรมนั้น กล่าวคือเป็นการช่วยเหลืออุดหนุนค้ำคุนให้ตั้งมั่นแข็งแรง (กล่าวว่า อุดหนุนซึ่งรูปธรรม-นามธรรม ให้ตั้งอยู่)

อธิบายโดยวิตถารว่า อาหารปัจจัยนั้น เป็นปัจจัยแห่งรูปนาม กระทำคุณอุดหนุนแก่รูปนาม เพื่อให้แข็งแรงสัตว์ผู้หนึ่งพร้อมที่จะเป็นปฏิสนธิ นามธรรม-รูปธรรมทั้งหลายนั้น ประหนึ่งว่าในวัตถุอันหนึ่งแห่งรัศมี มีเงาฉายาเสมอหรือไฟกับความสว่าง ฉันใดก็ดีรูปนามทั้งสองย่อมมีประจำเสมอในกาลนั้น ในรูปธรรมย่อมมีธรรมอันหนึ่งซึ่งอุดหนุนธรรมนั้น คืออาหาร แม้เมื่อไม่ได้อาหาร รูปธรรมนั้นตั้งอยู่ไม่ได้

ในนามก็ดีเหมือนเช่นนั้น มีอาหารธรรม อันหนึ่งย่อมอุดหนุน เมื่อไม่มีอาหาร นามธรรมก็ตั้งอยู่ไม่ได้

ในการนี้ ในวัตถุอันหนึ่งจะกิน มีโอชธาตุอันหนึ่ง ๆ เสมอ สัตว์ทั้งหลายเมื่อกินกลืนซึ่งสิ่งควรกินควรดื่มที่มีโอชธาตุนั้น เป็นอาหารที่มีอุปาทะ ฐีติ ภังคะ นั้น เมื่อเวลาถึงสู่ปากแห่งผู้มีอุปาทะ ฐีติ ภังคะแล้ว อุปาทะ ฐีติ ภังคะก็แข่งกันในกาลนั้น โอชะซึ่งมีในอาหารของกินนั้นปนกับโอชะเก่า ซึ่งมีในสันดานผู้กินกันแล้ว ย่อมอุดหนุนให้รูปแข็งแรง ทำให้สัตว์นั้นมีกำลังขึ้น กล่าวคือทำให้หน้าตาเบิกบานสดชื่นขึ้นมา เมื่อเป็นเช่นนี้ผู้กินพูดออกมา โดยวจีวิญญัติว่า มีรส มีกำลังขึ้นมาดังนี้

ในนามอาหาร ผัสสเจตสิก (ที่ประกอบกับจิต) ๘๙ เพราะเนื่องทุก ๆ จิต เป็นผัสสะ ๘๙ นั้น เสมอกับ ผสฺสปจฺจยา เวทนา[๑๖] อันเป็นกำลังอุดหนุนสุข ทุกข์ โสมนัส โทมนัส อุเบกขา เวทนาเหล่านี้ เจตนานั้นในจิต ๘๙ เพราะเนื่องทุก ๆ จิตรวมมีเจตนา ๘๙ หมวดเจตนานี้ (ตามกล่าวแล้วในกัมมปัจจัย) เพื่อจะให้เป็น กรรมใหญ่ กรรมน้อย ต่าง ๆ อุดหนุนให้มีกำลังแข็งแรงแก่สัตว์ ดังนี้

---

[๑๖] วิ.ม.(บาลี) ๔/๑/๑ (สยา.)

วิญญาณก็ดี จิตก็ดี ซึ่งเรียกว่าจิต ๘๙ นั้น เสมอกับว่า วิญญาณปจฺจยา นามรูปํ[๑๗] วิญญาณนั้น ย่อมอุดหนุนให้แข็งแรงแก่เจตสิก ๕๒ พร้อมกับรูปธรรมทั้งหลาย ดังนี้

เมื่อเป็นเช่นนี้ มีเวทนาธรรมเป็นต้น และมีชนกกรรมเป็นต้นรู้ซึ่งอารมณ์ การบังเกิดแห่งเจตสิกธรรมทั้งหลายเป็นต้นนั้น มีธรรมอันหนึ่งซึ่งมักอุดหนุนให้ตั้งมั่นอยู่ได้ เมื่อไม่มีธรรมอุดหนุนแล้วอยู่ไม่ได้ อุปมาแม้รูปก่อน ๆ ไม่กินไม่ดื่มอาหารแล้ว รูปธรรมก็ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้ฉันใด เหมือนกันเช่นนั้น ในนามธรรมไม่มีอาหารแล้ว ย่อมตั้งอยู่ไม่ได้เช่นนั้น อาหารนั้นเป็นผัสสะ เจตนา วิญญาณ ๓ ดังนี้

สัตว์อนันต์ คือภวัคเบื้องบน อเวจีเบื้องล่าง มนุษย์เทวดา พรหมทั้งหลายที่มี ๆ นั้น เพราะอาหารธรรมเท่านั้น มนุษย์ ๆ เทวดา ๆ เป็นต้น ย่อมตั้งมั่นกันอยู่ได้ บางบุคคลเป็นอาหารทั้ง ๒ บางบุคคลเป็นนามอาหารอย่างเดียว (ระวัง-ภูมิพรหม เป็นต้น) เมื่อเป็นเช่นนี้ เพื่อจะทรงเทศนาว่าอาหารธรรมเท่านั้น โดยเป็นธรรมแก่สัตว์อนันต์ และเป็นธรรมอุดหนุนส่งเสริมแก่สัตว์อนันต์นั้น มีจำนวนประมาณดังนี้ จึงทรงเทศนาอาหารปจฺจโย คือ ปันนรสมปัจจัย กล่าวคือดังนี้

จบอาหารปัจจัย

---

[๑๗] วิ.ม.(บาลี) ๔/๑/๑ (สยา.)

๑๖. แสดงอินทรียปัจจัย โดยย่อ

อินฺทฺริยปจฺจโย เป็นปัจจัยแห่งสรูปนั้น คืออินทรีย์นั้น รูปอินทรีย์ นามอินทรีย์ มี ๒ รูปอินทรีย์นั้น ปุเรชาตินทรีย์ รูปชีวิตินทรีย์ มี ๒

จักขุวัตถุ โสตวัตถุ ฆานวัตถุ ชิวหาวัตถุ กายวัตถุ เป็นวัตถุรูป ๕ นี้ เป็นปุเรชาตินทรียปัจจัย (เหตุแห่งธรรม) ทวิปัญจวิญญาณจิต ๑๐ สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ นั้น เป็นปุเรชาตินทรียปัจจยุปบัน (ผลแห่งธรรม)

นอกนั้นในรูป ๒๗ มีรูปชื่อว่าชีวิตรูป ๆ นั้น เป็นรูปชีวิตินทริยปัจจัย (เหตุแห่งธรรม) (นอกจากชีวิตรูป) กัมมชรูปซึ่งเหลือ นั้น เป็นรูปชีวิตินทรียแห่งปัจจยุปบัน (ผลแห่งธรรม)

ในนามอินทรีย์ คือ ชีวิต จิต เวทนา สัทธา วิริย สติ เอกัคคตา ปัญญา หมวดธรรมนี้ ชื่อว่าสหชาตินทรียเป็นนาม แห่งอินทรีย์ปัจจัย (เหตุแห่งธรรม) จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ เวลา จิตตชรูป ปฏิสนธิกัมมชรูป ทั้งหลายนั้น เป็นนามอินทรีย์แห่ง ปัจจยุปบัน (ผลแห่งธรรม)

(ชีวิตะนั้น เป็นชีวิตในกัณฑ์แห่งเจตสิก และชีวิตใน รูปกัณฑ์ ระวังมี ๒ ชีวิต[๑๘])

---

[๑๘] สงฺคห.(บาลี) -/๒๕/๔๖ (มจร.)

อุปมาว่า ในประเทศที่รัฐบาลปกครอง ตามสมควรแห่งหน้าที่ ๆ คือ หน้าที่ป่าไม้รัฐบาลปกครอง ฝ่ายหน้าที่นารัฐบาลปกครอง ส่วนหน้าที่สุรา และชนิดการเมารัฐบาลปกครอง ส่วนหน้าที่ต่อหน้าที่ ไม่มีการก้าวก่ายห้ามปรามกัน โดยอุปมาเช่นนี้ จักขุวัตถุนั้น เป็นใหญ่ปกครองซึ่งจักขุวิญญาณ และมีโสตะเป็นต้นย่อมเป็นใหญ่ปกครองกันตามหน้าที่เหมือนเช่นกันนั้น ๆ กล่าวคือ อินทรียปัจจัย

อธิบายวิตถารว่า อินทรียปัจจัยนั้น นามรูปทั้ง ๒ เป็นปัจจัย กระทำคุณแก่นามรูปทั้ง ๒ เมื่อเป็นเช่นนี้ จักขุวัตถุนั้นเป็นใหญ่ในจักขุวิญญาณจิต ไม่ได้เป็นใหญ่ในโสตะเหมือนกันเช่นนั้น โสตวัตถุนั้นก็โสตวิญญาณ ฆานวัตถุนั้นก็ฆานวิญญาณ ชิวหาวัตถุนั้นก็ชิวหาวิญญาณ กายวัตถุนั้นก็กายวิญญาณ เป็นใหญ่แต่ในจิตเท่านั้น ไม่ได้เป็นใหญ่ในจักขุ โสตะ รูปชีวิตะนั้น เป็นใหญ่ในกัมมชรูปกลาปเหมือน ๆ กันเท่านั้น

(๑) นามชีวิตนั้น ย่อมรักษาซึ่งนามทั้งหลายที่เป็นเหมือน ๆ กัน

(๒) จิต ย่อมรักษาอารมณ์ที่คิดอ่านที่รู้

(๓) เวทนา ย่อมรักษาอารมณ์ การเสวย แลการรับเสวย

(๔) สัทธา ย่อมรักษาอารมณ์การเลื่อมใส ในพระรัตนตรัยทั้งสาม เป็นต้น

(๕) วิริยะ ย่อมรักษาอารมณ์ซึ่งเป็นการอุดหนุน

(๖) สติ ย่อมรักษาอารมณ์ซึ่งเป็นการระลึก

(๗) เอกัคคตา ย่อมรักษาอารมณ์ซึ่งเป็นการตั้งมั่น

(๘) ปัญญา ย่อมรักษาอารมณ์ซึ่งรู้แจ้ง

เมื่อเป็นเช่นนี้ ในการงานที่เกี่ยวหน้าที่จำเพาะตน ๆ เท่านั้น ย่อมปกครองรักษากัน

รูปชีวิต นามชีวิต ทั้ง ๒ รวมเข้าในอินทรียปัจจัย ที่ว่าชีวิตนั้น แปลว่า การควบคุม การรักษา บังคับ กล่าวคือ มีการรักษาในรูป ๆ รักษาในนาม ๆ รักษารูปกลาปนั้น ในสันดานแห่งสัตว์ผู้หนึ่ง แม้ไม่มีการเฝ้ารักษาแล้วก็กระจัดกระจาย จะรวบรวมเป็นกลาปอันหนึ่ง ๆ ไม่ได้ เหมือนเช่นนั้น ในนามธรรมก็ต้องมีธรรมเป็นเครื่องรักษาแล้ว จึงจะไม่กระจัดกระจาย เพราะฉะนั้น ในโลกนี้สมมุติกันว่า ชีวิตะ คือเป็นชีวิตนั้น แท้ที่จริง เป็นธรรมเฝ้ารักษาเท่านั้น

พระพุทธองค์ทรงจำแนกปรมัตถ์สภาวะนามธรรมทั้งหลายแล้ว พระองค์ใคร่ทรงเทศนาในธรรมซึ่งเกี่ยวมีหน้าที่ เป็นอำนาจหมวดธรรมนี้มีประมาณเท่านี้ จึงทรงเทศนา อินฺทฺริยปจฺจโย คือโสฬสมปัจจัย ดังนี้

จบอินทรียปัจจัย

๑๗. แสดงฌานปัจจัย โดยย่อ

ฌานปจฺจโย คือ เป็นปัจจัยแห่งสรูปนั้นในจิต ๘๙ ถอน(เอาออก)ทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ แล้ว เหลือจิตใน ๗๙ เนื่องกับ วิตก วิจาร ปีติ เวทนา เอกัคคตา คือ อัญญสมาเจตสิก ๕ นั้น เป็นฌานปัจจัย (เหตุแห่งธรรม) นอกจากทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ จิต ๗๙ เจตสิก ๕๒ จิตตชรูป ปฏิสนธิกัมมชรูป ทั้งหลายนั้น เป็นปัจจยุปบัน (ผลแห่งธรรม)

(ในฌานปัจจัยนี้ ถอนเอาปัญจวิญญาณ ๑๐ ออกเลยไม่เข้าในเหตุผลทั้ง ๒)

อุปมาว่า ประหนึ่งเรียก คันล้อ คันเรือนเกวียน เป็นต้นนี้ว่าเกวียน เหมือนเช่นนั้น คือ วิตก วิจาร ปีติ เวทนา เอกัคคตา รวมทั้ง ๕ นี้ เรียกว่าฌาน มีวิตกเป็นต้นนั้น เป็นส่วนแห่งฌานเท่านั้น คำว่า ฌาน นั้น เป็นชื่อรวมไว้ซึ่งส่วนทั้ง ๕ เท่านั้น

อธิบายวิตถารว่า ฌานปัจจัยนั้น เป็นปัจจัยที่นามทำคุณแก่นามรูป เช่นนี้ วิตก วิจาร ปีติ เวทนา เอกัคคตา ธรรมเหล่านี้เวลาบังเกิดขึ้นมาในกุศลก็ดี อกุศลกดี อัพยากตก็ดี กล่าวคือ กระทำคุณแก่จิต เจตสิก รูป ดังนี้

ในที่นี้ ที่ว่าฌานนั้น กล่าวซึ่งอารัมมณธรรมทั้งหลายอันติดอยู่เสมอไม่ขาด ตามซึ่งชนทั้งหลายโดยมากรู้กันนั้น

ว่า ฤาษีและภิกษุเจ้าของเดช ที่ดำเนินล่องหนเดินอากาศนั้น ไม่ใช่เรียกว่าฌาน การล่องหนดำดิน บินอากาศนั้น เป็นเดช อภิญญาณ

เมื่อเป็นเช่นนี้ วิตก วิจารนั้นเนื่องด้วยจิตเท่าใด ปีติ เวทนา เอกัคคตานั้น เนื่องกับจิตเท่าใดอย่างไร เมื่อได้สังเกต เช่นนี้ ที่ว่าฌานนั้นจะมีในอกุศลดังนี้ จะรู้ได้เช่นนั้นเมื่อเป็น เช่นนี้ เป็นในกุศลกดี เป็นในอกุศลก็ดี เป็นในอัพยากตก็ดี ติดอยู่ในอารมณ์แล้ว ซึ่งเพ่งอยู่ในธรรมเนืองนิตย์เช่นนั้น เรียกว่า ฌาน

การที่ถอนทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ออกจากฌานนั้น ทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ นั้น ได้เพียงสามัญ คือ กิจการเห็น กิจการได้ยิน กิจการได้กลิ่น กิจการลิ้ม กิจการถูกต้อง เท่านั้น ติดอยู่ในอารมณ์แล้ว ไม่สามารถเพ่งให้เคร่งครัดได้เหมือน ฌาน เพราะเช่นนั้น ทวิปัญจวิญญาณ ๑๐ ไม่ได้รวมเข้า ในฌาน

เมื่อเป็นเช่นนี้ โดยใคร่ทรงเทศนา ซึ่งจิต เจตสิก รูป เป็นต้น ที่เพ่งติดอยู่ในอารมณ์ปรมัตถสภาวะแห่งหมวด ธรรมฌานนั้น มีประมาณเท่านี้เช่นนี้ พระองค์ทรงเทศนา ฌานปจฺจโย คือ สัตตรสมปัจจัย กล่าวว่าดังนี้

จบฌานปัจจัย

๑๘. แสดงมัคคปัจจัย โดยย่อ

มคฺคปจฺจโย คือ ปัจจัยแห่งสรูปนั้น ปัญญา วิตก สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ วิริยะ สติ เอกัคคตา ทิฏฐิ คือตามมีในกัณฑ์เจตสิก เจตสิก ๙ นั้น เป็นมรรคแห่งเหตุปัจจยุปบันธรรม (ปัจจัยธรรม) ตามมีในเหตุปัจจัยพร้อมกับเหตุ สเหตุกจิต ๗๑ เจตสิก ๕๒ จิตตชรูป สเหตุกปฏิสนธิกัมมชรูป ทั้งหลายนั้น เป็นมัคคปัจจัยแห่งผลปัจจยุปบันธรรม (ปัจจยุปบันธรรม)

อุปมาว่า ในโลกนี้ ถนนหนทางนั้น ประหนึ่งว่าทำคุณแก่ผู้เดินทางทั้งมวล เพื่อจะให้ถึงสู่ถิ่นฐานะโดยสะดวกตามประสงค์ เหมือนกับอุปมานี้ มัคคังคะแห่งธรรมทั้งหลายประหนึ่งหนทางในสงสาร กล่าวคือกระทำคุณอุปการะแก่ผู้เดินทาง เพื่อจะให้ถึงโดยสะดวกเรียบร้อย หนทางซึ่งดีมิดีนั้น ไม่ใช่หน้าที่ของหนทางเดิน เป็นหน้าที่ของผู้เดินอย่างนั้น ดังนี้

อธิบายโดยวิตถารว่า มัคคปัจจัยนั้น เช่น เหตุปัจจัยฌานปัจจัยฉะนั้น เป็นปัจจัยที่นามธรรมทำคุณแก่นามรูปทั้ง ๒ เช่นนี้ กุศลเจตสิก อกุศลเจตสิก คือ เจตสิกทั้ง ๙ นั้น ประหนึ่งว่า หนทางอันใหญ่ ตั้งอยู่แล้วในฐานะแห่งมัคคังค์ กล่าวคืออุดหนุนแก่ที่เนื่องกับสเหตุกจิต เจตสิกและรูปธรรมทั้งหลาย โดยเป็นมัคคปัจจัย

ในเจตสิก ๙ ปัญญา สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สติ เจตสิกทั้ง ๕ นี้ เป็นกุศลล้วน ทิฏฐิเจตสิกอันหนึ่งนั้น เป็นอกุศลเจตสิกล้วน วิตก วิริยะ เอกัคคตา ทั้ง ๓ นั้น โดยที่เนื่องใน กุศล อกุศล เป็นอัญญสมานาเจตสิก (ขณะเนื่องในกุศล ไม่เนื่องในอกุศล)

การไปสู่ทางโลกุตตระของมัคคังค์ ๘ ตามมัคคังค์ ๘ เจตสิก ๘ สู่ฐานะดี สุคติภูมิ โลกุตตรภูมิ โดยประหนึ่งการไปหนทางใหญ่ (ของ) พระพุทธเจ้า ปัจเจกพุทธเจ้า เป็นต้น กระทำคุณแก่อริยะ ดังนี้

ทิฏฐิเจตสิก คือ มิจฉาทิฏฐิ มัคคังค์นั้นประหนึ่งหนทางใหญ่ กระทำคุณแก่ นรก ติรัจฉานเปรต เป็นต้น คือ ฐานะที่จะไปของผู้ทุจริต คนโง่เขลา คนไม่ฉลาด ดังนี้

เพราะฉะนั้น มัคคังค์ (มัคคังคะ)นั้น กล่าวในคัมภีร์มีมัคคังค์ ๘[๑๙] มัคคังค์ ๑๒[๒๐] มัคคังค์ ๘ นั้น ให้ถือเอากุศลมัคคังค์ ๘

มิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ มิจฉาวายามะ มิจฉาสมาธินั้นให้ถือเอาเป็นอกุศลมัคคังค์ ตามกล่าวแล้วเป็นวิริยะ วิตก เอกัคคตาเหล่านี้ เมื่อเนื่องกับกุศลเป็นสัมมากัมมันตะ

---

๑๙ สงฺคห.(บาลี) -/๓๖/๔๗ (มจร.)

๒๐ สงฺคห.(บาลี) -/๑๗/๔๕ (มจร.)

เมื่อเนื่องกับอกุศลเป็นมิจฉากัมมันตะ วีริยนั้นในกุศล (เป็น) สัมมาวายามะ ในอกุศล (เป็น) มิจฉาวายามะ เอกัคคตานั้น ในกุศล (เป็น) สัมมาสมาธิ ในอกุศล (เป็น) มิจฉาสมาธิ กล่าวว่าดังนี้

เมื่อเป็นเช่นนี้ ฌาน มรรค เป็นต้น ธรรมเหล่านั้น กุศลก็มี อกุศลก็มี อัพยากตะก็มี เพราะทรงเทศนาโดยอุปมาหนทางใหญ่แก่ผู้ไปมา (คือ) เทวดาและมนุษย์ การทำคุณแห่งหนทางใหญ่ และการอุดหนุนเป็นฐานะเช่นนี้แล้ว มีพระประสงค์ใคร่ทรงเทศนา จิต เจตสิก รูป คือ ปรมัตถธรรม ประหนึ่งหนทางกระทำคุณอุดหนุนแก่ผู้เดินทาง หมวดธรรมนี้มีประมาณเท่านี้ กล่าวคือทรงเทศนา มคฺคปจฺจโย เป็นอัฏฐารสมปัจจัย ดังนี้

จบมัคคปัจจัย

๑๙. แสดงสัมปยุตตปัจจัย โดยย่อ

สมฺปยุตฺตปจฺจโย คือ เป็นปัจจัยแห่งสรูปนั้น สมฺปยุตฺต (กล่าวคือ) เกิด, ดับ พร้อมอารมณ์ก็เหมือนที่อาศัยก็เหมือน คือ จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ นั้นเป็นสัมปยุตตปัจจัย ปัจจัยธรรม

เหมือนเช่นนั้น เอกุปปาทะ เป็นพร้อม เอกนิโรธะ ดับพร้อม เอการัมมณะ อารมณ์เหมือน เอกวัตถุกะ[๒๑] เหมือนที่อาศัย จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ เป็นปัจจยุปบัน (ผลแห่งธรรม) กล่าวคือ จิตกับเจตสิก

อุปมาเมื่อจตุมธุรสปนกัน คือ เนย น้ำผึ้ง ตาลโตนด น้ำมัน เหล่านั้นเป็นรสอันเดียวกันเหมือนกันเช่นนั้น นามธรรมทั้งหลายนั้นแม้จะแยกจิตกับเจตสิก ๒ ประเภทก็ดี ลักษณะนั้น คือ

๑. เอกุปปาทะ	จิตกับเจตสิก	เป็นพร้อมกัน
๒. เอกนิโรธะ	”	ดับพร้อมกัน
๓. เอการัมมณะ	”	อารมณ์เหมือนกัน
๔. เอกวัตถุกะ	”	ที่อาศัยเหมือนกัน

กล่าวคือทั้ง ๔ นี้ พร้อมมูลแล้ว ลักษณะแห่งจิต เจตสิกซึ่งเนื่องกันเต็มพร้อมแล้ว จึงจะเป็นนามธรรมอันหนึ่ง

อธิบายโดยวิตถารว่า สัมปยุตตปัจจัยนี้ เป็นปัจจัยที่นามกระทำแก่คุณนาม อาศัยซึ่งจิต ๘๙ โดยลักษณะทั้ง ๔ แล้ว กล่าวคือบังเกิดเป็นเจตสิกธรรม ๕๒ เป็นเหตุกับผลเหมือนกัน ในการที่บังเกิดเป็นจักขุวิญญาณ จิตอันหนึ่งย่อมอาศัยซึ่งจักขุวัตถุแล้ว เมื่อเวลากระทบกับปัจจยุปบันรูปารมณ์แล้ว บังเกิดเป็นจักขุวิญญาณจิตพร้อมกับเป็นจิตนี้

[๒๑] สงคห.(บาลี) -/๑/๗ (มจร.)

เจตสิกทั้ง ๗ ก็บังเกิดเป็นขึ้นมาพร้อมกัน ประหนึ่งว่าตามเพลิงแล้วมีแสงฉะนั้น เมื่อดับไฟแล้วความสว่างดับพร้อมกัน เช่นเป็นพร้อมดับพร้อมกัน เหมือนกันเช่นนั้น จักขุวิญญาณกับเจตสิกนั้น เอกุปปาทะเป็นพร้อมกัน เอกนิโรธดับพร้อมกัน เอกวัตถุกะย่อมอาศัยซึ่งจักขุวัตถุพร้อมกัน เอการัมมณะกระทำอารมณ์แก่รูปารมณ์พร้อมกัน

เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตกับเจตสิกซึ่งเป็นส่วนแห่งองค์ ๔ นั้น โดยที่กระทำคุณต่อกัน อันหนึ่งต่ออันหนึ่งไม่พ้นกันเช่นนี้ เป็นจิตแล้วไม่เป็นเจตสิก ประหนึ่งว่าจุดตามเพลิงแล้วไม่มีแสงสว่างเป็นไปไม่ได้ ฉันใด

เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์ทรงใคร่เทศนาซึ่งจิตกับเจตสิก คือปรมัตถธรรมทั้ง ๒ กระทำคุณอุดหนุนซึ่งกันและกัน จึงทรงเทศนา สมฺปยุตฺตปจฺจโย คือ เอกูนวีสติมปัจจัย ดังนี้

จบสัมปยุตตปัจจัย

๒๐. แสดงวิปปยุตตปัจจัยโดยย่อ

วิปฺปยุตฺตปจฺจโย คือ เป็นปัจจัยแห่งสรูปนั้น วิปปยุตนั้น สหชาตวิปปยุต ปุเรชาตวิปปยุต ปัจฉาชาตวิปปยุต มี ๓

ในการนี้ (อรูปวิบาก ๔ ซึ่งเป็นพร้อมกัน นอกจากทวิปัญจวิญญาณ ๑๐) เหลือจิต ๗๕ เจตสิก ๕๒ ปัญจโวการปฏิสนธิพร้อมกับหทยวัตถุรูปนั้น เป็นสหชาตปัจจัย (เหตุแห่งธรรม) ปัญจโวการปฏิสนธิจิต จิตตชรูป กัมมชรูปทั้งหลายนั้น เป็นปัจจยุปบัน (ผลแห่งธรรม)

ปุเรชาตวิปปยุตนั้น วัตถุปุเรชาตะ วัตถารัมมณปุเรชาตะ มี ๒ ในการนี้

ตามนิสสยปัจจัยแต่ก่อนวัตถุรูป ๖ นั้น (เป็น) วัตถุปุเรชาตปัจจัย [นอกจากอรูปวิบาก ๔] จิต ๘๕ เจตสิก ๕๒ นั้น เป็นปัจจยุปบัน

ในวัตถารัมมณะ แต่จุติจิตซึ่งสำเร็จ ๑๗ ครั้ง คือ หทยรูปนั้น (เป็น) ปัจจัย มโนทวาราวัชชนะ กามชวนะ ๒๙ ตทารัมมณะ ๑๑ อภิญญา ๒ (อิสสา มัจฉริย กุกกุจจะ วิรตี ๓ อัปปมัญญา ๒ เว้นแล้ว) เจตสิก ๔๔ นั้นเป็นปัจจยุปบัน

ในปัจฉาชาตวิปปยุต ให้เอาตามปัจฉาชาตแต่ก่อน

อุปมา เหมือนหวาน เปรี้ยว ฝาด เค็ม ขม เผ็ด คือ รส ๖ นั้น แม้โดยกำเนิดเดิมไม่เหมือนกันก็ดี ในโภชนะเครื่องเคี้ยวอันใดอันหนึ่งเป็นต้น สิ่งหนึ่งต่อสิ่งหนึ่งย่อมอุดหนุนกัน เมื่อกินรสเปรี้ยว รสเค็มย่อมช่วยเหลืออุดหนุน เมื่อกินรสหวาน รสเปรี้ยวก็ย่อมอุดหนุน ในหม้อแกงหม้อหนึ่ง

ย่อมประกอบรสทั้งหลายแล้ว เพื่อจะให้เป็นรสเดียว ย่อมช่วยเหลืออุดหนุนกระทำคุณแก่กัน เหมือนเช่นนั้น นามกับรูปทั้งหลายนั้น กล่าวคือตามสัมปยุตตปัจจัยแต่ก่อนถึงไม่เหมือนกันก็เป็นพร้อมกัน สิ่งหนึ่งต่อสิ่งหนึ่งย่อมกระทำคุณแก่กัน ดังนี้

อธิบายโดยวิตถารว่า วิปปยุตตปัจจัยนี้ โดยเป็นธรรมนามรูปทั้ง ๒ กระทำคุณแก่นามรูปทั้ง ๒ เหมือนสัมปยุตตปัจจัยแต่ก่อน แม้ไม่พร้อมด้วยลักษณะ ๔ แห่งเอกุปปาทะเป็นต้นก็ดี ยังมีหมู่ธรรมซึ่งเป็นพร้อมกับจิต กล่าวคือหมู่ธรรมเหล่านั้น รูปกับนาม นามกับรูป โดยไม่เหมือนกันยังกระทำคุณสิ่งหนึ่งต่อสิ่งหนึ่งซึ่งกันและกัน ดังนี้

ในกามโลกธาตุนี้ แสดงสาธกตัวอย่างบุคคลผู้หนึ่งซึ่งถือปฏิสนธิ พร้อมด้วยจิต ปฏิสนธิกัมมชรูป ธรรมทั้งหลายบังเกิดขึ้นมาคราวเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้ รูปกับนามนั้นไม่ใช่ชาติเดียวกัน แม้ประหนึ่งว่าจิตกับเจตสิกเกิดดับพร้อมอารมณ์เหมือนแต่วัตถุไม่เหมือนก็ดี นามกับรูป รูปกับนามย่อมกระทำคุณซึ่งกันและกัน

ในเวลาปวัตติ ในการเป็นกุศล(หรือ)อกุศลจิต กุศลจิต(หรือ)อกุศลจิตพร้อมจิตตชรูปบังเกิดขึ้นมาคราวเดียว เมื่อเป็นเช่นนี้นามนั้นกับสภาวชาติไม่เหมือนกัน แต่ย่อมกระทำคุณอุปการะแก่รูปธรรม กล่าวคือการกระทำคุณกันเช่นนี้ชื่อว่าวิปปยุตตปัจจัย

ในการที่พระพุทธองค์ทรงเทศนาปฐมสัมปยุตตปัจจัย นามธรรมด้วยกัน โดยสัมปโยคะลักษณะ ๔[๒๒] กระทำคุณนั้นแล้ว และเพราะทรงใคร่ให้รู้ว่า แม้ว่านามกับรูปนั้น ไม่เนื่องในสัมปโยคะลักษณะ ๔ ก็ดี สิ่งหนึ่งต่อสิ่งหนึ่งยังกระทำคุณอุดหนุนแก่กันได้เช่นนั้น กล่าวคือ ทรงเทศนาวิปฺปยุตฺตปจฺจโย คือ วีสติมปัจจัย

จบวิปปยุตตปัจจัย

[๒๒] สัมปโยคะลักษณะ ๔ หมายถึง สภาวธรรมที่ประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ อย่าง ดังคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ **(สงฺคห.(บาลี) -/๑/๗ (มจร.))** แสดงไว้ว่า ธรรม ๕๒ ประการ ประกอบกับจิต ๑ มีความเกิดขึ้นพร้อมกับจิต ๑ มีอารมณ์อันเดียวกันกับจิต ๑ มีวัตถุอันเดียวกันกับจิต ๑ ท่านเรียกว่าเจตสิก

๒๑. แสดงอัตถิปัจจัย โดยย่อ

อตฺถิปจฺจโย คือ เป็นปัจจัยแห่งสรูปนั้น อัตถินั้น (ได้แก่) สหชาตัตถิ ปุเรชาตัตถิ ปัจฉาชาตัตถิ อาหารัตถิ อินทรียัตถิ มี ๕ ใน ๕ นี้คือ

(๑) สหชาตัตถินั้น จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ (มหา)ภูตรูป ๔ ปัญจโวการปฏิสนธิจิต ๑๕ พร้อมกับหทยวัตถุรูป ๑ หมวดนี้ ชื่อว่าสหชาตัตถิปัจจัย (ปัจจยุปบันทั้งหลายที่กล่าวมาแล้ว ให้เอาตามสหชาตปัจจัย)

(๒) ปุเรชาตัตถินั้น ให้เอาตามวัตถุปุเรชาตะ อารัมมณ ปุเรชาตะ

(๓) ปัจฉาชาตัตถินั้น ให้เอาตามปัจฉาชาตปัจจัย

(๔) อาหารัตถินั้น ให้เอาตามรูปอาหาร ซึ่งเป็น กพฬีการาหาร

(๕) อินทริยัตถินั้น ประหนึ่งรูปชีวิตินทริย์คือรูปชีวิต (เป็น)ปัจจัย รูปธรรมที่เหลือเหมือนกลาป นั้น เป็นปัจจยุปบัน

อัตถิปัจจัย ๕ นี้ แท้จริงเป็นหมวดธรรมทั้งหลายที่กล่าว มาแล้ว สหชาตะ ปุเรชาตะ ปัจฉาชาตะ อาหาระ อินทริยะ แห่งหมวดปัจจัยนี้ ได้กล่าวมาแล้ว แท้ที่จริงนั้นย่อมกระทำ คุณกัน ในเมื่อกำลังบังเกิดเป็นที่มีปรากฏ ดังนี้

อุปมา ราชาแห่งหิมวันตภูเขานั้น ประหนึ่งว่าทำคุณแก่ป่า ต้นไม้ ภูเขา เป็นต้น โดยที่มีปรากฏตั้งอยู่เช่นนั้นฉันใด อัตถิ ๕ ปัจจัยธรรม คือรูป-นามทั้งหลายนั้น ย่อมกระทำคุณอุปการะโดยมีปรากฏเป็นอยู่เช่นนั้น

อธิบายโดยวิตถารว่า อัตถิปัจจัยนั้น โดยเป็นปัจจัยที่นามรูปทั้ง ๒ นั้น กระทำคุณแก่นามรูปทั้ง ๒ เช่นนี้ รูปนามทั้ง ๒ ที่เข้าไปในปัจจัย ๕ นี้นั้น โดยอุปาทะ ฐีติ ภังคะ เหมือนหนึ่งเวลากำลังเดินทาง เมื่อขณะกำลังถึงสู่ฐีติยังไม่ดับที่มีปรากฏนั้น กล่าวคือกระทำคุณโดยเป็นสภาพเช่นนี้

ในการประจวบ ในจักขุทวารวิถี จักขุวัตถุ รูปารมณ์ทั้ง ๒ จักขุวัตถุกับรูปารมณ์นั้น เป็น (ปุเรชาตัตติ) ในเบื้องหน้าแก่จักขุวิญญาณจิต ซึ่งเป็นภายหลังก่อนดับนั้น เป็นประหนึ่งกล่าวว่ามีปรากฏเช่นนั้น พร้อมกับเป็นจักขุวิญญาณจิตเป็นเพื่อนเนื่องมีเจตสิก ๗ นั้น เป็น (สหชาตัตถิ) พร้อมกันแก่จักขุวิญญาณจิต เจตสิก ๗ ประหนึ่งกล่าวว่ามีปรากฏเช่นนั้น จักขุวิญญาณกับเจตสิก คือ นามธรรมนั้นเป็นมาแล้วแต่ก่อน แก่รูปกำลังถึงสู่ฐีติ แต่จิตซึ่งเป็นภายหลังแก่รูปที่เป็นมาแล้วแต่ก่อน เป็น (ปัจฉาชาตัตถิ) ภายหลังนั้นประหนึ่งกล่าวว่า เป็นปรากฏอยู่เช่นนั้น

รูปอาหารนั้น เมื่อกินของกินโอชธาตุซึ่งมีในของกินนั้น ผู้กินแห่งโอชธาตุกับอุปาทะ ฐีติ ภังคะ แข่งกันมาแล้วและรวมระคนปนกัน เมื่อกำลังถึงฐีติเป็นอาหารชรูปเมื่อเช่นนี้อาหารนั้นประหนึ่งเหมือนเรือนซึ่งค้ำจุนไว้ช่วยเหลือเป็นการช่วยเหลือนั้นแต่ยังไม่ดับ เป็นประหนึ่งกล่าวว่าเมื่อถึงฐีติมีปรากฏเช่นนั้น

ชีวิตซึ่งเป็นรูปนั้น รักษาซึ่งรูปทั้งหลาย อันทำให้เป็นกลาป (ที่ว่าทำกลาปนั้น) รูปทั้งหลายซึ่งเป็นเพราะกรรมรวมแล้วเป็นกัมมชกลาป รวมรูปทั้งหลายซึ่งเป็นเพราะจิตเป็นจิตตชกลาป รูปซึ่งเป็นเพราะอุตุ และรูปทั้งหลายซึ่งเป็นเพราะอาหารนั้น โดยลำพังตามหมวดของเขา รวมกันแล้ว (เป็น) อุตุชกลาป อาหารชกลาป กล่าวตามเทศนาในพระอภิธรรม ดังนี้

กัมมชกลาปนั้นมี ๙ มัด เวลาสัตว์ทั้งหลายถือปฏิสนธิที่บังเกิดเป็น กล่าวซึ่งรูปกลาปเป็นเพราะกรรมล้วน ๆ กลาป ๙ คือ ปถวี เตโช วาโย วัณณะ คันธะ รสะ โอชะ คือ รูป ๘ ซึ่งแยกออกกันไม่ได้

(๑) ชีวิตรูป ๑ จักขุปสาท ๑ รวม ๑๐ หมู่นี้เรียกว่า จักขุทสกกลาป

(๒) ในรูปก่อน ๑๐ ใส่โสตะ เรียกว่า โสตทสกกกลาป

(๓) ในรูปก่อน ๑๐ ใส่ฆานะ เรียกว่า ฆานทสกกลาป

(๔) ในรูปก่อน ๑๐ ใส่ชิวหา เรียกว่า ชิวหาทสกกลาป

(๕) ในรูปก่อน ๑๐ ใส่กายะ เรียกว่า กายทสกกลาป

(๖) ในรูปก่อน ๑๐ ใส่อิตถิภาวะ เรียกว่า อิตถิภาวทสกกลาป

(๗) ในรูปก่อน ๑๐ ใส่ปุริสภาวะ เรียกว่า ปุริสภาวทสกกลาป

(๘) ในรูปก่อน ๑๐ ใส่หทยวัตถุ เรียกว่า วัตถุทสกกลาป

(๙) นอกจากทสกะ ๘ ก่อนชีวิตล้วนนั้น ชีวิตนวกกลาป ๑

ในการที่มีรูป ๙ มัด (๙ กลาป) รวมเป็นเพราะกรรมชีวิตนั้นย่อมปกครองแก่รูปหมู่ที่เหลือ ได้ปกครองเป็นประหนึ่งกล่าวว่ามีปรากฏเช่นนั้น

เมื่อเช่นนี้ รูปนามทั้งหลายซึ่งเป็นปรมัตถสภาวแห่งอัตถิปัจจัย ถึงฐีติก่อนดับ ประหนึ่งกล่าวว่ามีปรากฏกล่าวคือกระทำคุณเช่นนั้น

พระพุทธองค์ทรงใคร่ให้รู้ซึ่ง รูป-นามธรรม ทั้งมวลโดยอุปาทะ ฐีติ ภังคะ กำลังเดินทางยังไม่ถึงภังคะ อันธรรมซึ่งกระทำคุณมีปรากฏอยู่เช่นนี้ ทรงเทศนาซึ่ง อตฺถิปจฺจโย คือเอกวีสติมปัจจัย ดังนี้

จบอัตถิปัจจัย

๒๒. แสดงนัตถิปัจจัย โดยย่อ

นตฺถิปจฺจโย คือเป็น ปัจจัยแห่งสรูปนั้น จิต ๘๙ เจตสิก ๕๒ ดับไปแล้วแต่ก่อน ๆ นั้นเป็นปัจจัย (เหตุแห่งธรรม) จิต ๘๙ (เจตสิก ๕๒) ซึ่งบังเกิดเป็นมาภายหลังนั้นเป็นปัจจยุปบัน (ผลแห่งธรรม ตามปัจจัย อนันตระ และสมนันตระ)

อุปมา ในนาฬิกาจักรอันหนึ่ง ซึ่งดับ ๆ ไปแล้ว นาทีและวินาทีทั้งหลายนั้น ประหนึ่งว่าต้องดับเพื่อให้นาทีและวินาทีเป็นทุติย ๆ บังเกิดขึ้นมา การที่ต้องดับเช่นนั้น เหมือนหนึ่งทำคุณแก่นาทีและวินาทีที่เป็นภายหลัง การดับไปแห่งเวลากลางวันนั้น เพื่อเป็นโอกาสสำหรับเวลากลางคืน ประหนึ่งว่าต้องดับเช่นนั้น นัตถิปัจจัยนั้น ตาม อนันตระ (และ) สมนันตรปัจจัย โดยอุปาทะ ฐีติ ภังคะ แต่ก่อน ๆ นามธรรมทั้งหลายซึ่งดับแล้วนั้น ไม่มีแล้ว ถึงอาการเช่นนี้แล้ว นามธรรมทั้งหลายซึ่งเป็นมาอีกต่อภายหลัง กล่าวคือกระทำคุณโดยอาการนัตถิปัจจัย

อธิบายวิตถารว่า นัตถิปัจจัยนั้น เป็นปัจจัยที่นามกระทำคุณแก่นามเช่นนี้ คือสัตว์ผู้หนึ่งนั้น แต่อสัญญสัตตาภูมิ สู่ภูมิอื่นซึ่งมีนาม แต่บังเกิดเป็นจิตปฏิสนธิจนตกจุติจิตเป็นกาลเวลาแห่งภพหนึ่ง ภพชนิดนี้นั้นแต่เวลาไรเป็นต้น

เป็นมานั้น ไม่ได้รู้แห่งภพอนันต์ ภายหลังเข้าสู่นิพพาน จนกระทั่งเวลานาฬิกาภพอนันต์ โดยอดีต ปัจจุบัน อนาคต ๓ กาล กำหนดในภพสงสาร นามขันธ์ทั้ง ๔ นี้ วัน ๆ ตื่น ๆ โดยอุปาทะ ฐีติ ภังคะ แต่ก่อน ๆ ทั้งหลายนั้น ดับไปแล้ว ไม่มีแล้ว เมื่อไม่มีเช่นนี้แล้ว เป็นโอกาสในภายหลัง แห่ง อุปาทะ ฐีติ ภังคะ เป็นขึ้นใหม่ ๆ แม้ว่า อุปาทะ ฐีติ ภังคะ แต่ก่อน ๆ ไม่ดับกันแล้ว อุปาทะ ฐีติ ภังคะ ภายหลัง เพื่อ จะเป็นไม่มี เมื่อเป็นเช่นนี้ อุปาทะ ฐีติ ภังคะ แต่ก่อน ๆ ที่ไม่ต้องมีนั้น กล่าวได้ว่ากระทำคุณเพื่อจะให้เป็นใหม่ ๆ แก่ อุปาทะ ฐิติ ภังคะ ที่จะเป็นภายหลัง เมื่อเป็นเช่นนี้ แม้ไม่มี ก็ดี เป็นการกระทำคุณแก่โดยอาการไม่มีเช่นนั้น ไม่มีจึงต้อง เป็น เมื่อมีแล้วไม่เป็นใหม่ได้อีก กลางวัน ๆ แห่งการไม่มีนั้น สำหรับเป็นกลางคืน ๆ เท่านั้น ดังนี้

โดยใคร่ทรงเทศนาเช่นนี้ พระพุทธองค์ทรงใคร่ให้รู้ ซึ่งนามธรรมทั้งหลาย เป็นการวิตถารพิศดาร พร้อมกับ ในการกระทำคุณ และแปลกพิเศษเช่นนี้ จึงทรงเทศนา นตฺถิปจฺจโย คือ ทวาวีสตมปัจจย ดังนี้

จบนัตถิปัจจัย

๒๓. แสดงวิคตปัจจัย โดยย่อ

วิคตปจฺจโย คือ เป็นปัจจัยแห่งสรูปนั้นตามกล่าวแล้วตามนัตถิปัจจัย จิตกับเจตสิกหมวดธรรมนี้ เป็นปัจจัยธรรมปัจจยุปบันธรรม อนันตระ, สมนันตระ, นัตถิ, วิคตะ ปัจจัยทั้งหลาย ๔ นั้น เป็นปัจจัย ปัจจยุปบัน สรูปเหมือน ๆ กัน อนันตระ สมนันตระ สภาพนั้น แต่ภพอตีตานันตระ ติดต่อกันมาจนภพสุด จนกระทั่งขณะเข้าสู่ อนุปาทิเสสนิพพาน จิตกับเจตสิกธรรม คือ นามขันธ์ ๔ นั้น เหมือนหนึ่งวงจักรหมุนอยู่ไม่มีระหว่างหยุดยั้ง กล่าวคือการเป็นอยู่อันหนึ่งต่ออันหนึ่งกันฉะนั้น

สภาพแห่งนัตถิปัจจัยนั้น นามธรรมทั้งหลายซึ่งหมุนอยู่ไม่ขาด โดยรอบ ๆ ในรอบหนึ่ง ๆ ในการหมุนแห่ง อุปาทะ ฐีติ ภังคะ ๆ ดังนี้ ตั้งต้นแต่อุปาทะถึงภังคะแล้ว เป็นรอบหนึ่ง แม้ว่าฐีติก็ดีไม่ใช่นามระหว่างอุปาทะกับภังคะนี้เอง รู้ว่าเป็นเพียงระหว่างเท่านั้น แท้ที่จริงนั้น เกิดดับ ๆ ดังนี้ มี ๒ ประการเท่านั้น เมื่อถึงภังคะนามทั้งหลายซึ่งกันแล้ว กล่าวคือ (นตฺถิ) ไม่มีแล้ว

วิคตปัจจัยนั้น ในถ้อยคำที่นัตถิปัจจัยกล่าวว่าไม่มีแล้ว เมื่อไม่มีแล้ว ประหนึ่งว่ากล่าวว่าพ้นแล้วดับไปแล้ว ธรรมทั้งหลายที่ไม่มีแล้วนั้น จะกลับมาอีกไม่ได้ กล่าวคือได้พ้นแล้ว

อุปมาในอากาศแห่งเวลาฝน ที่เกิดดับอยู่แปลีบ ๆ ของการฟ้าแลบแห่งการหมดไปนั้นไม่ใช่จะกลับมาอีก ประหนึ่งคืออันหนึ่งต่ออันหนึ่งพ้นกันไปแล้ว วิคตปัจจัยนั้นนามธรรมทั้งหลายซึ่งดับไปแล้วนั้น ไม่มีการเก็บรวบรวมไว้ไม่มี กล่าวคือ พ้นกันไปแล้ว

อธิบายวิตถารว่า วิคตปัจจัยนั้นเป็นปัจจัยที่นามธรรมกระทำคุณแก่นามธรรม เป็นไปตาม อนันตระ-สมนันตระ-นัตถิปัจจัย ดังนี้

ในรูป-นามธรรมมี อุปาทะ ฐีติ ภังคะ ซึ่งเป็นสังขตธาตุ มีสภาพนามธรรมอันรวดเร็วยิ่ง ที่เป็นอยู่ไม่ขาดสาย นามธรรมถึงภังคะแล้วดับไป ไม่มีการรวบรวมอันหนึ่งต่ออันหนึ่งเก็บไว้ กล่าวว่ามีสภาพพ้นไปแล้ว

นัตถิกับวิคตปัจจยทั้ง ๒ นี้กล่าวในอรรถกถาฎีกาโดยอาศัยตามโวหารของพระพุทธองค์ แสดงกันไว้มากมาย อย่างไรก็ดี นัตถิไม่มีแล้ว ถ้อยค่าซึ่งกล่าวกับ "วิคตะพ้นแล้ว" เป็นถ้อยคำซึ่งกล่าวเป็น ๒ ประการ แม้ว่าถ้อยคำ ๒ ประการนี้เหมือนกันก็ดี ในถ้อยคำที่ว่าไม่มีนั้น ไม่มีขณะหนึ่ง ไม่ขาดเสมอไม่มี ดังนี้ ยังมี ๒ ประการ การไม่ขาดเสมอไม่มีนั้น วางใจได้ว่าพ้นแล้วแน่นอน การไม่มีขณะหนึ่งจะกลับมาอีก

อาจารย์มูลฎีกากล่าวว่า ธรรมทั้งหลายที่ดับแล้วที่สงบนิ่งนั้น นัตถิ เป็นแต่ดับ เพียงดับนั้น วิคตะ ดังนี้ ในวาท

แห่งอาจารย์ฎีกานี้ (สงบ) คำที่กล่าวนั้น คือกล่าวว่านิ่ง ดับแล้วนิ่งอยู่นั้น นัตถิพึ่งดับ เพียงดังนั้น กล่าวคือ วิคตะ

อย่างไรก็ดี เมื่อได้สังเกตสำนวนโวหารของอรรถกถาจารย์แล้ว **“เตเอว วิคตภาเว อุปการกตฺตา วิคตปจฺจโย”**[๒๓] กล่าวดังนี้ ใน เตเอว โดยเอวศัพท์ ก่อน นัตถิปัจจัย ที่ว่าไม่มีนี่เอง สามัญญะขณะหนึ่งหายไปแล้ว ไม่ใช่ชนิดไม่มีของเก่ากลับมาอีก เพื่อเมื่อใดของเก่าไม่กลับมาอีก ที่ดับไปแล้วเป็นการดับแท้จริงเท่านั้นพ้นไปแล้ว ดังนี้ สังเกตได้เค้าว่ากลับซ้ำพูด เป็นวิเสสนะซ้ำอีกครั้ง เป็นลักษณะเช่นนี้ เพราะฉะนั้น ถ้อยคำที่ว่า “เราทั้งหลาย ไม่มีตามต้องการนั้น” เป็นคำไม่หมดสำนวน เพื่อให้หมดแง่สำนวน จึงได้ทรงเทศนาวิคตปัจจัย เข้าใจดังนี้

เมื่อเป็นเช่นนี้ โดยที่พระพุทธองค์ทรงใคร่ให้รู้การดับแห่งนามธรรมทั้งหลาย และการหมุนแห่งอุปาทะ ฐีติ ภังคะ เป็นพิเศษ จึงทรงเทศนา อนันตระ สมนันตระ นัตถิ ดังนี้ ๓ ครั้งแล้วกล่าวคือ ทรงเทศนาวิคต คือ เตวีสติมปัจจัย เป็นครั้งที่ ๔ ดังนี้

จบวิคตปัจจัย

---

[๒๓] อภิ.ป.อ.(บาลี) -/-/๔๐๔ (มจร.)

๒๔. แสดงอวิคตปัจจัย โดยย่อ

อวิคตปจฺจโย คือ เป็นปัจจัยแห่งสรูปนั้น อวิคตปัจจัยนั้น เหมือนอัตถิปัจจัย มี ๕ สรูปแห่งสภาพใจความนั้นเหมือน ๆ กัน อัตถิปัจจัยนั้น กระทำคุณโดยที่มีปรากฏอยู่และกำลังปรากฏ อวิคตปัจจัยนั้น กระทำคุณแก่ธรรมทั้งหลายซึ่งมีปรากฏโดยเป็นการไม่พ้น

อุปมาเหมือนมหาสมุทรซึ่งมี ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ปลาเต่าทั้งหลายเป็นต้น ซึ่งอาศัยอยู่ในการเป็นปีติ โสมนัส โดยที่ไม่เป็นการพ้นกันเช่นนี้ กระทำคุณกันโดยประหนึ่งว่า ปลาและเต่าทั้งหลายพ้นจากน้ำแห่งมหาสมุทรแล้ว ไม่สามารถจะอยู่ได้ฉันใด เหมือนเช่นนั้นการไม่พ้น และเป็นเหตุไม่พ้นแห่งรูป-นามธรรมทั้งหลาย กล่าวคือยังทำคุณอุปการะกันโดยเป็นการไม่พ้น ดังนี้

อธิบายโดยวิตถารว่า อวิคตปัจจัยนั้นโดยที่เป็นปัจจัยนามรูปกระทำคุณแก่นามรูป เมื่อเป็นเช่นนี้ คือตามสหชาตอวิคตะ ปุเรชาตอวิคตะ ปจฉาชาตอวิคตะ รูปชีวิตินทรียอวิคตะ อาหารอวิคตะ ดังนี้ ตามอัตถิปัจจัย อวิคตปัจจัยนั้นโดยอุปาทะ ฐีติ ภังคะ เหมือนหนึ่งซึ่งจักรทั้ง ๒ แข่งเดินกันก่อนที่ยังไม่ถึงภังคะ ก่อนดับย่อมเป็นพร้อมกัน ฐีติมีปรากฏกล่าวคือกระทำคุณโดยชนิดสภาพพ้นก็ไม่สามารถพ้น ดังนี้

หมวดธรรมจึงซึมซาบเข้ากัน อัตถิปัจจัย อวิคตปัจจัย นั้นคือ จิต เจตสิก มหาภูตรูป ๔ ปัญจโวการปฏิสนธิ ๑๕ กับพร้อมหทยวัตถุ[๒๔] นามรูปหมวดธรรมทั้งหลายนี่เอง เป็นจิตปรมัตถ์ เจตสิกปรมัตถ์ รูปปรมัตถ์ ดังนี้ จะเลือกสรรแสดงบุคคลผู้หนึ่ง ซึ่งถือปฏิสนธิในภูมิมนุษย์ ผู้นั้นจุติมาแต่ภพก่อน ยังมนุษย์ภูมิในท้องมารดาผู้หนึ่ง ตกปฏิสนธิจิต ปฏิสนธิจิตนั้นไม่มีอาศัยที่ตั้ง ไม่ใช่เสมือนในอากาศ มีรูปธรรมอื่นเป็นพร้อมกับตนและเป็นหทยรูป เป็นต้น และกัมมชรูป เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตนั้นอาศัยอยู่ที่หทยวัตถุ อยู่โดยอุปมาเหมือนเรือน ปฏิสนธิจิตเป็นกับพร้อม อุปาทะ ฐีติ ภังคะ ยกขึ้นเป็นเรื่องอุปาทะพร้อมกับหทยวัตถุ เป็นต้น รูปทั้งหลายนั้น อุปาทะแข่งกันแล้ว ยกเป็นเรื่องกัน เมื่อเช่นนี้ จิตนั้นอุปาทะแล้ว ครั้นถึงฐีติก็คลอดอุตุชรูปอีก และอุตุชรูปนั้น อุปาทะ ฐีติ ภังคะ ดังนี้ ออกอีกเรื่องหนึ่ง ถึงฐีติทุกครั้ง อุตุชรูปก็คลอด ๆ ไป เมื่อถึงรูปที่เป็นหลาน ปฐมปฏิสนธิจิตนั้นถึงภังคะแล้ว ตั้งต้นแต่ทุติยอุปาทะแล้ว ยกเป็นเรื่องไปทุติยจิตแต่อุปาทะแล้ว จิตตชรูปกออกมา ใน จิตตชรูป อุตุก็มีมานั้น ในถึงฐีติเป็นอุตุชรูปกันอีก อาหารชรูป นั้นอาศัยซึ่งอาหารที่มารดากินแล้ว มันน้ำแห่งอาหารโอช ธาตุนั้น ปนกับโอชธาตุเก่าซึ่งมีในสันดานอัชฌัตตะแล้ว ใน

---

[๒๔] ในต้นฉบับ **(พระภัททันตะวิลาสะ, ข้อปฏิบัติโยคี ๑-๒, ๒๕๐๕, หน้า ๒๖๔)** มีคำว่า "อายตนะ ๑๐" ระหว่างคำว่า "หทยวัตถุ" กับคำว่า "นามรูป"

เมื่อถึงฐีติเท่านั้นเป็นอาหารชรูป เมื่อเป็นเช่นนี้ ตั้งแต่ปฏิสนธิเป็นต้น กรรม จิต อุตุ อาหารทั้งหลายนั้น จนกระทั่งตายเกิดดับ ๆ ในระหว่างเกิดดับ คลอดหมู่รูปหมู่นามได้เพียงใดคลอดแล้ว ๆ เป็นชั้น ๆ เหมือนต้นไม้ใหญ่ต้นหนึ่ง เสมือนหนึ่งออกกิ่งน้อย ๆ แล้วใหญ่ ๆ มา

ในการที่ยกสาธกดังกล่าวแล้ว รูปนามทั้งหลายทั้งมวลเวลากาลที่บังเกิดเจริญแพร่หลายนั้น เป็นฐีติกาลอันเดียวในฐีติ ขึ้นเป็นชั้น ๆ แพร่ ๆ ออกไป เมื่อถึงภังคะแล้วดับไปเมื่อเป็นเช่นนี้ จิตธาตุก่อนที่ยังไม่ถึงภังคะ ภายในฐีติการกระทำเพื่อให้เป็นหมู่รูปรวมรูปนั้น การที่กล่าวได้ว่ามีปรากฏแน่นอนนั้น เป็นอัตถิปัจจัย การที่มารับรองว่ามีอัตถินั้น อวิคตะหมู่ธรรมที่ไม่พ้นกันนั้น คือไม่พ้น ไม่หาย ไม่ดับ ยังไม่พ้นกำลังมีอยู่ การกล่าวว่ายังไม่สามารถพ้นนั้นเป็นอวิคตปัจจัย

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระพุทธองค์ใคร่ทรงเทศนา สภาวปรมัตถ์ทั้งหลายซึ่งสุขุมยิ่ง การเกิดดับอันเร็วพลัน และการเจริญแพร่หลายทั้งหลายเห็นไม่ได้ด้วยปกติตา ต้องเพ่งด้วยตาปัญญาเท่านั้นจึงจะสามารถเห็นได้ โดยพระองค์ทรงเห็นด้วยพระญาณอันสุขุม ทรงเห็นดังนี้ กล่าวคือทรงเทศนาอัตถิ นัตถิ อวิคตะ เป็นต้น เพื่อให้เห็นเหมือนพระองค์จึงทรงเทศนา อวิคตปจฺจโย คือ จตุวีสติมปัจจัย ดังนี้

จบอวิคตปัจจัย

อาศัยเหตุผลดังกล่าวแล้วนี้ พระศาสดาทรงเทศนาเป็นถ้อยคำอันเป็นภายหลังที่สุดคือ **"วยธมฺมา สงฺขารา"**[๒๕] บรรดาสังขตธรรมที่มี อุปาทะ ฐิติ ภังคะ ทั้งมวล มีแต่การเสียหายเป็นที่สุด ธรรมซึ่งก้าวล่วงเสียซึ่งการเสียหายนั้นกล่าวคือ พระนิพพาน เทียว ตามซึ่งทรงกล่าวจักรวาลอนันต์ทั้งหลาย เบื้องบนจนถึงภวัคเบื้องล่างมือเวจี บรรดามี ๆ ในปรมัตถ์ บัญญัตติธรรม ทรงแยกซึ่งปรมัตถธรรม ๔

ในปรมัตถธรรม ๔ รูปนั้น คือรูปปรมัตถ์ จิต เจตสิก นิพพาน ที่เหลือนั้น ทรงแยกเป็นนามปรมัตถ์ ในนามปรมัตถ์นั้น แยกเป็นสังขตะ (และ) อสังขตะ นิพพานนั้นเป็นอสังขตะ จิต เจตสิก ที่เหลือนั้นเป็นสังขตะ ทรงแสดงดังนี้

นอกจากนิพพาน รูปกับนามทั้งหลายนั้นเป็นสังขตะ เช่นนี้ จึงมีอุปาทะ ฐีติ ภังคะ นิพพาน ไม่มีอุปาทะ ฐีติ ภังคะ (บัญญัติอากาศไม่มี)

เมื่อเป็นเช่นนี้ เขาพระสุเมรุ ป่า ภูเขา น้ำ ดิน เป็นต้น สัตว์อนันตภูมิ ๓๑ จักรวาลอนันต์ทั้งหลายนั้น เป็นรูปกับนามทั้ง ๒ เท่านั้น ธรรมที่มีอุปาทะ ฐีติ ภังคะ เท่านั้น เป็นหมู่สังขตธรรม หมู่สังขตธรรมทั้งหลาย การดับ การเป็น การติดเนื่องกัน การแพร่หลายมากมาย การเป็นเหตุ การเป็นผล เป็นต้นเช่นนี้ แห่งรูปนามทั้ง ๒ ให้ยุ่งวุ่นวาย

---

[๒๕] ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๐๗/๑๔๑ (สยา.)

โดยอุปมาในเมืองใหญ่เมืองหนึ่ง นั่งเหนือหอคอยอันหนึ่งแล้ว เอากล้องส่องซึ่งตำบลทิศ ๔ ผู้ดูนั้น ประหนึ่งว่าจะได้เห็นซึ่งผู้ไปมาอยู่ จีน แขกเป็นต้นก็ดี ที่ยืนอยู่ก็ดี ที่ตายก็ดี ที่เกิดอยู่ก็ดี จะได้เห็นฉันใด ซึ่งเพ่งอยู่ด้วยสัพพัญญุตะกล้องอันใสยิ่ง คือ สัมมาสัมพุทธโคตมมุนี

พระองค์ทรงเห็นซึ่งรูป-นามทั้งหลายทั้งปวง คือ การเกิด การดับ เป็นเหตุ การเป็นผล เป็นต้นนั้น ทรงเห็นโดยสิ้นเชิงไม่มีเศษเหลือ ตามที่ทรงเห็น ล่วง ๖ พระพรรษาแล้วใน ๗ พระพรรษา ภายหลังซึ่งเสด็จสู่ดาวดึงส์เทวโลกแล้ว แต่กัลป์แห่งโลกธาตุแสน ๑ ซึ่งมาฟังพระธรรมเทศนาพระองค์ทรงเทศนา รูป นาม ขันธ์ อายตนะ ธาตุ และพระอภิธรรม เทศนาอันเนื่องอริยสัจ แก่เทวดา พรหม[๒๖] พระอภิธรรมนั้น เป็นพระธรรมเทศนาอันสุขมวิตถารพิสดารกว้างขวาง ไม่สามารถที่มนุษย์จะจดจำไว้ได้

เมื่อเป็นเช่นนี้ ครั้นเวลาบิณฑบาต พระองค์โคตมมุนีพระองค์ทรงนิรมิตรพระรูปต่างพระองค์ คือพระรูปพุทธนิมิตรไว้ ทรงเทศนาแทนพระองค์ แลพระองค์แท้นั้น เสด็จกลับสู่ภูมิมนุษย์แล้ว เสด็จไปบิณฑบาตยังทวีปเหนือ (อุดร) แล้วเสด็จเข้าสู่หิมวันตประเทศ ในกาลนั้น พระสารีบุตรศิษย์ใหญ่ฝ่ายขวา เห็นพระศาสดาแล้ว ในการเข้ากระทำ

[๒๖] อภิ.สงฺ.อ.(บาลี) -/๑/๓-๕ (มจร.)

ความเคารพซึ่งพระองค์เสด็จจากดาวดึงส์ ได้ทรงเทศนาซึ่งธรรมมาแล้วประมาณเท่านี้ กับสำหรับเพื่อจะจดจำโดยย่อทรงประทานนัยวิธีเก็บใจความอย่างย่อแก่พระสารีบุตร ตามนัยซึ่งประทานนั้น เป็นแบบซึ่งทรงประทานแก่ผู้มีปัญญาใหญ่หลวงด้วยกัน พ้นจากพระสารีบุตรแล้วไม่มีใครเข้าใจ

พระสารีบุตรแต่ได้นัยอุปเทศจากสำนักพระพุทธโคตมมุนี้แล้ว ภายหลังกระทำเป็นแบบไม่กว้างเกินไม่ย่อเกินสอนแก่ศิษย์ใหม่ของพระสารีบุตร เป็นภิกษุ ๕๐๐[๒๗] พระอภิธรรมของพระสาริบุตรนั้น คือ **กุสลา ธมฺมา อกุสลา ธมฺมา อพฺยากตา ธมฺมา**[๒๘] คือ แต่นี้เป็นต้นไป

เมื่อเป็นเช่นนี้ ธรรมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ ยมก ปัฏฐาน คือ เป็นพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ (กถาวัตถุนั้น แม้สาวกเทศนาภายหลังพระพุทธองค์ไม่มีแล้วก็ดี เพราะเป็นแบบตามแบบพระพุทธองค์ทรงประทาน ไว้เป็นธรรมพระพุทธเจ้าเทศนา)

ลำดับพระอภิธรรมของพระสารีบุตรนั้น คัมภีร์ปัฏฐาน ๒๔ ปัจจัย รวมเข้าหมด

---

[๒๗] อภิ.สงฺ.(บาลี) ๓๔/๑/๑ (สยา.)

[๒๘] อภิ.สงฺ.อ.(บาลี) -/๒/๙-๑๑ (มจร.)

บัญญัติ-ปรมัตถธรรมทั้งหลายทั้งปวงนั้น ถือเอาพระนิพพานเป็นยอดสูงสุดแล้ว ย่อมต่ายกันไปใน ๒๔ ปัจจัย กล่าวคือรวมเข้ากันทั้งหมด เมื่อเป็นเช่นนี้ โดยใช้ภาษาคำพูดเพื่อให้เข้าใจง่าย แห่ง ๒๔ ปัจจัยซึ่งเขียนไว้นี้ ใจความนั้นเป็นพระอภิธรรมเทศนาของพระสารีบุตร เป็นพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์แห่งปัฏฐานเทศนา ดังนี้

บรรดาบุคคลพุทธภาษาหรือพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ซึ่งใคร่รู้ซึ่งการเกิดดับแห่งรูป-นาม ธรรมทั้งหลายนั้น คือ **"อุปฺปาทวยธมฺมิโน อุปฺปชฺชิตฺวา นิรุชฺฌนฺติ"**[๒๙] ดังนี้ ซึ่งเป็นคาถาซึ่งท่องบ่นกันอยู่ทุกวัน เพื่อจะให้เข้าใจโดยง่าย มีใจความดังนี้ จงอุส่าห์กระทำมนสิการกันเทอญ

เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว จึงจะเข้าใจธรรมแห่ง ขันธ์ อายตนะ ธาตุ อริยสัจ ทั้งหลาย จึงเขียนเป็นคำเตือนแด่ท่านทั้งหลาย ดังนี้

อิทํ เม ปุญฺญํ อาสวกฺขยํ วหํ โหตุ

จบหนังสือข้อปฏิบัติโยคีแต่เท่านี้

[๒๙] ที.ม.(บาลี) ๑๐/๑๔๗/๑๘๑ (มจร.)

สงเคราะห์พระไตรปิฎกกับธรรมบางประการ

อาจารย์แนบ มหานีรานนท์

ขอถวายนมัสการพระคุณเจ้า สวัสดีค่ะท่านสาธุชน ในโอกาสต่อไปนี้จะได้ทำความเข้าใจในพระธรรมคำสอนของพระบรมศาสดา ตามที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกนั้นโดยนัยต่าง ๆ ตามสมควร

ในการที่จะยกเอาพระธรรมคำสอนมาสงเคราะห์ลงในธรรมหมวดต่าง ๆ นั้น จะขอหยิบยกเอามาสงเคราะห์แต่เฉพาะในธรรมหมวดใหญ่ๆ ตามที่พวกเราชาวพุทธทั้งหลายที่เคยได้ยินได้ฟังกันมา และทั้งที่เป็นธรรมที่ควรสนใจได้ทราบทั่วกัน โดยถือว่าเป็นธรรมที่สำคัญในพุทธศาสนา

ทั้งนี้ ก็เพื่อที่จะให้พวกเราที่นับถือพุทธศาสนาได้รับประโยชน์ มีความเข้าใจในการปรับปรุงเหตุผลให้ถูกต้อง และเพื่อให้พ้นจากความเข้าใจผิด ที่จะทำเนื้อความในพระไตรปิฎกให้แตกต่างจากกันไป อันเป็นเหตุให้เกิดความเข้าใจผิดพลาด หรือไม่ตรงต่อคำสอนในพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็นมหาภัยอันใหญ่หลวง ที่จะทำให้เหตุผลอันถูกต้องบริสุทธิ์บริบูรณ์ในพระศาสนาต้องลบเลือนหรือสูญสิ้นไป เป็นการทำลายประโยชน์อันประเสริฐสุดของปวงชนทั้งหลาย ที่ยังไม่ได้รับผลนั้น คือมนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ

สมบัติเหล่านี้ก็จะพินาศลงไปตาม ๆ กันเพราะเหตุแห่งมิจฉาทิฏฐิของบุคคลนั้นนั่นเอง[๑] ทั้งนี้เพราะเหตุว่าคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น เปรียบเหมือนเครื่องจักรกล ตัวจักรแต่ละตัวย่อมจะต้องเชื่อมติดต่อกัน เมื่อเข้าใจการปรับเครื่องจักรเพียงตัวสองตัว ตัวอื่น ๆ ก็จะปรับกันได้โดยไม่ติดขัดเลย

---

๑ "พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นเอก เมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นเอกคือใคร คือ **บุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ** มีความเห็นวิปริต บุคคลนั้นทำให้คนหมู่มากออกจากสัทธรรม ให้ตั้งอยู่ในอสัทธรรม บุคคลผู้เป็นเอกนี้แล เมื่อเกิดขึ้นในโลก **ย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เกื้อกูลแก่คนหมู่มาก** เพื่อไม่ใช่สุขแก่คนหมู่มาก **เพื่อไม่ใช่ประโยชน์แก่คนหมู่มาก** เพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย" **องฺ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๐๘/๔๐ (มจร.)**

ฉะนั้น การสงเคราะห์พระไตรปิฎกนี้ จึงสงเคราะห์แต่ในธรรมะหมวดใหญ่ ๆ และให้เป็นไปโดยสังเขปเท่านั้น เพราะไม่สามารถจะทำให้หมดจดบริบูรณ์ทุกข้อทุกคำได้ อีกประการหนึ่งมีความรู้สึกว่า ในสมัยนี้ไม่มีใครจะสนใจอ่านพระไตรปิฎกจบบริบูรณ์สักคนเดียว ซึ่งถ้าจะตั้งปัญหาถามว่า "คนที่จะเข้าใจในพระพุทธศาสนาดีนั้น จะต้องเรียนให้จบทุกถ้อยคำในพระไตรปิฎกอย่างนั้นหรือจึงจะเข้าใจดี"

ขอตอบว่าไม่ใช่เช่นนั้น **การเข้าใจเหตุผลที่ถูกต้องนั้นจะเข้าใจในบทใดบทหนึ่งก็ได้ แต่ต้องให้เข้าถึงเหตุผลในธรรมหมวดนั้น ๆ ให้ติดต่อเชื่อมโยงกันไปทั้ง ๓ ขั้น คือ ทั้งปริยัติ, ปฏิบัติ และปฏิเวธ[๒] ถ้าความเข้าใจหมวดใด หรือบทใดบทหนึ่งก็ตามแต่ความเข้าใจในเหตุผลของธรรมบทนั้น ต้องให้เชื่อมโยงกันได้ทั้งปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ ทั้ง ๓ นี้ให้ได้แล้ว ก็เชื่อว่าเข้าใจในพระพุทธศาสนาได้ดี คือรู้พระไตรปิฎกแล้ว หรือจะชื่อว่าถึงจุดที่เป็นพุทธประสงค์ก็ได้ หรือจะชื่อว่าถึงพระรัตนตรัยทั้ง ๓ ประการก็ได้**

[๒] "เพราะเมื่อปริยัติไม่มี ปฏิเวธย่อมมีไม่ได้ มีปริยัติไม่มีปฏิเวธก็ไม่ได้" วิ.จู.อ.(ไทย) ๓/๔๐๓/๕๐๐ (มจร.)

เพราะพุทธประสงค์ในพระธรรมคำสอนทั้งหมดนั้น ก็เพื่อจะให้สัตว์ทั้งหลายเข้าถึงพระรัตนตรัยเท่านั้นตั้งแต่สร้างบารมีมา หากแต่พวกเรายังเข้าไม่ถึงพระรัตนตรัยทั้ง ๓ นั้น จึงไม่สามารถจะเชื่อมโยงเหตุผลในคำสอนนั้นให้ติดต่อเกี่ยวคล้องกับธรรมหมวดอื่น ๆ ได้

ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า **"จงมีตนเป็นที่พึ่ง"**[๓] เพียงไม่กี่คำเท่านี้ ถ้าเข้าใจเหตุผลของคำนี้ถูกต้องแล้ว รู้เพียงเท่านี้ก็กล่าวได้ว่า จบพระไตรปิฎกแล้ว

อุปมาเหมือนบุคคลที่รู้จักธรรมชาติของรสเกลือหรือรสน้ำตาลดีแล้ว เมื่อได้ลิ้มรสข้าวปลาอาหาร หรือขนมนมเนยอย่างใดอย่างหนึ่งเข้า ก็ย่อมจะรู้ได้ทันทีว่า อาหารสิ่งนั้นมีเกลือหรือมีน้ำตาลอยู่หรือไม่ หรือจะมีทั้งสองอย่าง หรือว่าไม่มีเลยทั้งสองอย่าง ก็จะรู้ได้โดยถูกต้องฉันใดก็ดีผู้ที่จะเข้าใจความหมายในเหตุผลพร้อมด้วยอรรถและพยัญชนะในพระไตรปิฎกก็ฉันนั้น

---

[๓] "ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงมีตนเป็นเกาะ **มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง** จงมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอยู่เถิด ภิกษุมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง" **ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๘๐/๕๙ (มจร.)**

คราวนี้ก็จะได้ลองปรับปรุงเหตุผลในพระพุทธศาสนา โดยมีพระไตรปิฎกเป็นหลักกันดูบ้าง เป็นต้นว่าตามที่บรรดาพวกเราพุทธศาสนิกชนทั้งหลายได้เข้าใจกันอยู่แล้วว่า พระบรมศาสดาทรงประกาศปาฏิหาริย์ขึ้น[๔] ด้วยการแสดงพระธรรมเทศนา เป็นอนุสาสนีปาฏิหาริย์[๕] ที่พึ่งจะมีปรากฏขึ้นในโลก ก็ในสมัยนั้นเทศนาปาฏิหาริย์ยังมิได้มีใครทำให้เกิดขึ้นได้ จะมีอยู่ก็แต่อิทธิปาฏิหาริย์[๖]

ต่อเมื่อพระพุทธองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว เทศนาปาฏิหาริย์ของพระพุทธองค์จึงได้ปรากฏแก่มวลมนุษย์ทั้งหลายในสมัยนั้นได้ ก็เมื่อจะรวบรวมพระธรรมเทศนาของพระพุทธองค์โดยส่วนใหญ่ ๆ แล้ว ก็แบ่งได้เป็น

---

[๔] “เกวัฏฏะ เราทำให้แจ้ง **ปาฏิหาริย์ ๓** อย่างนี้ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วจึงได้ประกาศให้รู้กัน ปาฏิหาริย์ ๓ อย่างคืออะไรบ้าง คือ **อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทสนาปาฏิหาริย์ และอนุสาสนีปาฏิหาริย์” ที.สี.(ไทย) ๙/๔๘๓/๒๑๔ (มจร.)**

[๕] “ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพร่ำสอนอย่างนี้ว่า **“ท่านจงตรึกตรองอย่างนี้ อย่าตรึกตรองอย่างนั้น จงใส่ใจ อย่างนี้ อย่าใส่ใจอย่างนั้น จงละสิ่งนี้จงเข้าถึงสิ่งนี้อยู่เถิด”** นี้จัดเป็นอนุสาสนีปาฏิหาริย์อย่างหนึ่ง” **ที.สี.(ไทย) ๙/๔๘๖/๒๑๖ (มจร.)**

[๖] “**อิทธิปาฏิหาริย์** เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ **แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง** คือ คนเดียวแสดงเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนแสดงเป็นคน เดียวก็ได้ แสดงให้ปรากฏหรือให้หายไปก็ได้ ทะลุฝา กำแพง(และ)ภูเขาไปได้ไม่ติด ขัดเหมือนไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นหรือดำลงในแผ่นดินเหมือนไปในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำ โดยที่น้ำไม่แยกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ นั่งขัดสมาธิเหาะไปในอากาศเหมือนนก บินไปก็ได้ ใช้ฝ่ามือลูบคลำดวงจันทร์ดวงอาทิตย์อันมีฤทธิ์มากมีอานุภาพมากก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้” **ที.สี.(ไทย) ๙/๔๘๕/๒๑๕ (มจร.)**

๓ ส่วน ๓ ตอนที่เรียกกันว่าพระไตรปิฎกนั่นเอง ซึ่งก็ได้แก่ พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก พระอภิธรรมปิฎก รวมเป็น ๓ ปิฎกด้วยกัน[๗] ที่บรรจุเอาคำสอนของพระศาสดาเข้าไว้ตั้งแต่ปฐมเทศนาในธัมมจักกัปปวัตนสูตร[๘] จนถึงปัจฉิมเทศนาในมหาปรินิพพานสูตร[๙] ซึ่งทรงใช้เวลาแสดงธรรมอยู่ ๔๕ พรรษาได้รวบรวมเข้าไว้ในปิฎกทั้ง ๓ นั้น

อนึ่งในปิฎกทั้ง ๓ เมื่อจะสงเคราะห์โดยศาสตร์ ๓ ประการ คือ ธรรมศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ แล้วก็อาจสงเคราะห์ได้ดังนี้ คือ

พระวินัยปิฎก ได้แก่ ธรรมศาสตร์[๑๐]

พระสุตตันตปิฎก ได้แก่ ประวัติศาสตร์[๑๑]

พระอภิธรรมปิฎก ได้แก่ วิทยาศาสตร์[๑๒]

---

๗ "พระอังคีรสศากยมุนีทรงเป็นผู้อนุเคราะห์แก่หมู่สัตว์ทุกถ้วนหน้า พระองค์ผู้ทรงอุดมกว่าสรรพสัตว์ดุจราชสีห์ ทรงแสดงพระไตรปิฎก คือ **พระสุตตันตะ พระอภิธรรม พระวินัย** ซึ่งมีคุณมาก" (วิ.ป.(ไทย) ๘/๒๕๗/๓๔๒ (มจร.))

๘ **วิ.ม.(ไทย) ๔/๑๓/๒๐ (มจร.)**

๙ **ที.ม.(ไทย) ๑๐/๑๓๑/๗๗ (มจร.)**

๑๐ "ธรรมศาสตร์ หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับหลักกฎหมายทั่วไป" **[พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒, หน้า ๕๕๔]**

๑๑ "ประวัติศาสตร์ หมายถึง วิชาว่าด้วยเหตุการณ์ที่เป็นมาหรือเรื่องราวของประเทศชาติเป็นต้นตามที่บันทึกไว้เป็นหลักฐาน" **[พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒, หน้า ๖๖๕]**

๑๒ "วิทยาศาสตร์ หมายถึง ความรู้ที่ได้โดยการสังเกตและค้นคว้าจากปรากฏการณ์ธรรมชาติแล้วจัดเข้าเป็นระเบียบ, วิชาที่ค้นคว้าได้หลักฐานและเหตุผลแล้วจัดเข้าเป็นระเบียบ" **[พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒, หน้า ๑๐๗๕]**

ทั้ง ๓ ศาสตร์นี้นับเป็นศาสตร์ที่สำคัญทั้งนั้น ในอันที่จะนำความสุขความเจริญให้แก่ประเทศชาติ และศาสนา หากขาดศาสตร์ใดศาสตร์หนึ่งแล้ว ประเทศชาตินั้นหรือศาสนานั้น ก็จะเข้าถึงความเจริญแห่งวัฒนธรรมที่แท้จริงไม่ได้เลย ถ้าขาดทั้ง ๓ ประการ โลกนั้นหรือประเทศชาตินั้นก็ไม่เป็นอันที่จะทำให้เป็นประเทศของมนุษยชาติได้

ฉะนั้น ในพุทธศาสนาจึงเป็นศาสตร์ที่จะทำให้เข้าถึงความเป็นมนุษยชาติ ที่สมบูรณ์ด้วยวัฒนธรรม และจะทำให้โลกมนุษย์เข้าถึงสันติสุขได้โดยแท้จริง ในพระไตรปิฎกนี้แม้จะได้แบ่งแยกออกไปจัดไว้เป็น ๓ ปิฎกก็จริงได้แต่ส่วนเนื้อความของแต่ละปิฎกนั้นก็ย่อมมีอยู่รวมกันทั้ง ๓ ปิฎก

อนึ่ง ในพระไตรปิฎกนั้นก็หาใช่อื่นไกลก็บรรจุไว้ด้วยพระคุณทั้ง ๓ ประการของพระพุทธเจ้า[๑๓] กล่าวคือ

พระปัญญาคุณ นั้นท่านบรรจุไว้หรือประดับไว้ด้วยพระอภิธรรมปิฎก เพราะทรงแสดงด้วยธรรมาธิษฐานปฏิเสธสัตว์ และบุคคล

---

[๑๓] นัย ขุ.อุ.อ.(ไทย) -/๑/๒๙ (มจร.)

อนึ่ง ในพระคุณ ๓ นี้ ข้อที่เป็นหลักและกล่าวถึงทั่วไปในคัมภีร์ต่างๆ มี ๒ คือ ปัญญาและกรุณา ส่วนวิสุทธิคุณ เป็นพระคุณเนื่องอยู่ในพระปัญญาอยู่แล้ว เพราะเป็นผลเกิดเองจากการตรัสรู้ [สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมฉบับประมวลธรรม, ๒๕๕๘, หน้า ๓๐๖]

พระมหากรุณาคุณ นั้นท่านบรรจุไว้หรือประดับไว้ใน พระสุตตันตปิฎก ที่ได้แสดงไว้ในพุทธกิจของพระองค์ และทรงเสียสละด้วยพระอุตสาหะ เสด็จโปรดสัตว์ตามนิคมต่าง ๆ ด้วยทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ทุกวันเวลา จะว่าไปทุกโมงยามก็ว่าได้

พระบริสุทธิคุณ นั้นประดับไว้ด้วยพระวินัยปิฎก ซึ่งเป็นข้อบัญญัติเป็นทางปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลสอันเป็นเหตุให้เศร้าหมอง เพื่อเข้าถึงความบริสุทธิ์หมดจดด้วยอำนาจของพุทธบัญญัติ ตามที่ประกาศไว้ในพระวินัยปิฎกโดยเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงได้นำเอาพระไตรปิฎก มาสงเคราะห์ลงด้วยพระคุณ ๓ ประการ นั้น

สงเคราะห์พระไตรปิฎกด้วย ศีล, สมาธิ, ปัญญา

ต่อไปนี้จะได้สงเคราะห์พระไตรปิฎกลงด้วย ศีล, สมาธิ, ปัญญาดูบ้าง

พระวินัยปิฎก เป็นอารมณ์ของศีล มีปาฏิโมกข์สังวรศีล เป็นต้น

พระสุตตันตปิฎก นั้นเป็นอารมณ์ของสมาธิ พระองค์ทรงแสดงธรรมด้วยอำนาจของสมาธิ มี บุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ อิทธิวิทธญาณ หรือปรจิตตวิชชานนญาณ เป็นต้น ตามที่รวบรวมไว้ในสุตตันตปิฎก ซึ่งวิชา

เหล่านั้น หรืออารมณ์ ที่เกิดด้วยวิชาเหล่านั้น ล้วนต้องเป็นไปร่วมกับสมาธิทั้งสิ้น ฉะนั้น คำสอนใด ๆ ที่ต้องเป็นไปร่วมด้วยอำนาจสมาธิ หรืออภิญญา ซึ่งอภิญญานั้นก็ต้องอาศัยสมาธิเป็นบาทให้เกิดขึ้นอีกนั่นแหละ ฉะนั้น อารมณ์อันใดที่อาศัยเกิดขึ้นจากสมาธิ มีชาดกต่าง ๆ เป็นต้น เรื่องราวของอารมณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ได้ประดับประดาเรียบเรียงไว้ในสุตตันตปิฎก

พระอภิธรรมปิฎก นั้นเป็นอารมณ์ของปัญญา เพราะพระอภิธรรมปิฎกนั้น พระองค์ทรงแสดงธรรมเป็นธรรมาธิษฐานล้วน ๆ แสดงแต่เฉพาะองค์ธรรมที่เป็นสภาวะของธรรมชาติที่เกิดขึ้นจากเหตุจากปัจจัยของตนเอง โดยไม่มีผู้ใดสร้างสรรค์ขึ้นมา และสภาวธรรมที่กล่าวไว้ในพระอภิธรรมปิฎกนั้น ก็เป็นธรรมที่ปฏิเสธสัตว์ ปฏิเสธบุคคล ตัวตน หญิงชาย ไม่มีแม้แต่พระพุทธเจ้า และพระอัครสาวก คือ พระโมคคัลลา หรือ พระสารีบุตร ตลอดจนบรรดาอริยสาวกทั้งหลาย ก็ไม่มีสภาวะของพระอภิธรรมปิฎกนั้น

เพราะเหตุว่าธรรมะในพระอภิธรรมปิฎกนี้ เป็น **อนัตตธรรม** คือ เป็นธรรมที่ไม่มีสัตว์ บุคคล ตัวตน หญิงชายใด ๆ ทั้งสิ้น ซึ่งตรงกับพุทธพจน์ที่ว่า **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา**[๑๔] นั่นเอง คือ หมายความว่า ธรรมะที่พระองค์ทรงตรัสสั่งสอน

---

๑๔ องฺ.ติก.(บาลี) ๒๐/๑๓๗/๒๗๙ (มจร.)

ทั้งหมดนั้น เป็น **อนัตตา** ทั้งสิ้น และคำว่าอนัตตานั้น **ใช่ว่าจะเข้าถึงได้ด้วย ศีล หรือด้วยสมาธิไม่ จะต้องเข้าถึงด้วยปัญญาที่เรียกว่า วิปัสสนาภาวนา** และก็ไม่ใช่ว่าจะเข้าถึงด้วยสุตาปัญญา หรือ จินตาปัญญา คือเพียงการได้ยินได้ฟังและคิกนึกตรึกตรองเอาเท่านั้น ย่อมจะเข้าถึงไม่ได้ เพราะ**อนัตตาเป็นอารมณ์ของปัญญา** ที่เป็นไปตาม หรือรู้ได้ตามสภาวธรรมที่ได้แสดงไว้ในอภิธรรมปิฎกนั้นเอง

อนัตตธรรมนี้ เกิดขึ้นได้จากปัญญาคุณของพระพุทธเจ้าเท่านั้น เพราะในสมัยที่พระพุทธองค์ยังมิได้ตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณนั้น อนัตตาศาสนายังไม่มีใครประกาศสอนขึ้น เพราะฉะนั้นจึงไม่มีในพรหมจรรย์อื่น ๆ ที่นอกจากพระพุทธศาสนา

พรหมจรรย์นอกพระพุทธศาสนา

ถึงแม้ในสมัยนั้นก็มีการสอนพรหมจรรย์นอกพระพุทธศาสนาให้ประพฤติพรหมจรรย์กันอยู่ แต่เวลานั้น เป็นการสอนพรหมจรรย์ที่เต็มไปด้วยอัตตา ตัวตน คือสอนในเรื่องของอาตมัน ปรมาตมัน หรือมหัตตมัน เหล่านี้เป็นต้น ซึ่งเข้าใจว่า **เป็นตัวดั้งเดิม หรือเป็นจิตเดิม หรือวิญญาณเดิม** ถึงตายแล้ว หรือแม้จะดับขันธ์ปรินิพพานไปแล้วก็ตามส่วนจิตหรือวิญญาณดั้งเดิม ที่ชื่อว่าปรมาตมันหรือมหัตตมันที่บริสุทธิ์แล้วนั้น ก็ยังไม่ยอมให้หมดไป บาง

ลัทธิถือว่า ถ้าโอกาสเหมาะเข้าเมื่อไรก็ตาม วิญญาณหรือจิตที่บริสุทธิ์แล้วนั้นก็จะต้องถูกดึงดูดลงมาเกิดใหม่ แล้วก็ถูกอวิชชาครอบงำต่อไปอีก ซึ่งหมายความว่า ตัวตน ต้องวนเวียนอยู่ในโลกนี้เรื่อยไป อย่างไม่มีวันที่จะพ้นไปจากโลกหรือพ้นจากสังสารวัฏไปได้เลย

บางลัทธิก็ถือว่า เมื่อได้สำเร็จตามลัทธิของตนแล้ว เมื่อถึงแก่ความตายลง ตนนั้นแหละก็จะไปเกิดอยู่ในที่อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า **พระนิพพาน** ตนนั้นจะปรากฏขึ้นไปเกิดอยู่ในที่นั้น ซึ่งไม่มีการ แก่-เจ็บ-ตาย อีกต่อไป เป็นพระเจ้าที่ถาวรอยู่ในที่นั้นเอง แล้วก็เลยถือว่า จิตหรือวิญญาณที่บริสุทธินั้น มีประจำตัวอยู่ด้วยกันทุกคน

แม้สัตว์เดรัจฉาน ก็มีจิตที่บริสุทธิ์ เช่นเดียวกันกับพระอรหันต์นั้น หากแต่เป็นจิตเดิมที่บริสุทธิ์แล้วนั้นแหละถูกดึงดูดให้กลับลงมาเกิดอยู่ในสัตว์ในบุคคลต่อไปอีก เมื่ออยู่ไปนาน ๆ เข้าก็ไม่ต้องทำอะไร ก็จะเข้าถึงความบริสุทธิ์ที่ไม่มีกิเลสนั้นเอง หรือว่าอยู่ไปนาน ๆ เข้า ก็ต้องเป็นพระอรหันต์แม้แต่สัตว์เดรัจฉานก็เป็นพระอรหันต์ได้ จึงไม่จำเป็นต้องมีพระพุทธเจ้าก็ได้ และเรียกจิตเดิมที่บริสุทธิ์นั้นว่าเป็น **ปัจเจกพุทธะ** เพราะจะตรัสรู้ได้เอง โดยไม่ต้องสร้างบารมีอะไร ก็สำเร็จ ทำให้เข้าถึงจิตเดิมที่เป็นพระอรหันต์อยู่ก็แล้วกัน

แล้วก็มีความเห็นที่เกิดขึ้นด้วยจินตาญาณ คือ การนึกคิดเอาว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ไม่มีอะไรเป็นของเที่ยงหรือแน่นอนเลย ล้วนแต่ไม่เป็นสาระแก่นสารทั้งนั้น เว้นแต่จิตเดิมหรือวิญญาณเดิมเท่านั้น เที่ยง ไม่เกิดไม่ดับ อันนั้นแหละเป็นพระนิพพาน

ดูเอาเถิดพรหมจรรย์นอกพระพุทธศาสนาที่แสวงหากัน เพื่อความบรรลุอมตธรรมนั้น มีแต่แนวทางปฏิบัติที่ให้ยึดอัตตาตัวตน แล้วจะพ้นทุกข์ไปได้อย่างไร

จึงกล้ากล่าวท้าทายว่า ไม่มีลัทธิศาสนาใดที่จะมีความรู้ความเข้าใจในอนัตตธรรมนี้เลย เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อุบัติขึ้นในโลกจึงได้ประกาศว่า **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตาติ**

ตามที่ดิฉันได้ยกเอาความเห็นความเข้าใจต่าง ๆ ของลัทธิภายนอกพระพุทธศาสนา ซึ่งถือว่าเป็น**มิจฉาทิฏฐิ**[๑๕] ตามคติในพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ก็เพื่อว่า พวกเราชาวพุทธที่นับถือพุทธศาสนาด้วยกันนั้น จะได้สังวร อย่าปล่อยปละละเลย หรือ อย่าพลอยตามให้ความคิดเห็นของตนเอง หรือเกิดขึ้นเพราะความเชื่อตามคนอื่นก็ตาม

---

[๑๕] **มิจฉาทิฏฐิ** หมายถึง ความเห็นผิด ได้แก่ ๑) **สัสสตทิฏฐิ** หมายถึง ความเห็นว่าอัตตากับโลกเป็นอย่างเดียวกัน เรานั้นละโลกนี้ไปแล้ว จักเป็นผู้เที่ยงแท้ ยั่งยืน คงทนไม่ผันแปร และ ๒) **อุจเฉททิฏฐิ** หมายถึง ความเห็นว่าถ้าเราไม่พึงมี แม้บริขารของเราก็ไม่พึงมี ถ้าเราจักไม่ได้มีแล้ว แม้บริขารของเรา ก็จักไม่มี (ความเห็นว่าขาดสูญ) **(ดูเพิ่ม สํ.ข.(ไทย) ๑๗/๘๑/๑๓๓ (มจร.))**

จึงควรได้สังวร อย่าให้เกิดขึ้นกับท่านที่นับถือพุทธศาสนาเป็นอันขาด ถ้าหากว่าได้เกิดขึ้นแล้วก็พยายามละเสีย ด้วยการต้องเข้าถึงเหตุผล หรือมิฉะนั้น ก็จงละเสียด้วยการเชื่อตามความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ที่เรียกว่า ตถาคตโพธิสัทธา[๑๖] คือ ปัญญาที่เชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ตามที่แสดงไว้ในพระไตรปิฎกนั้นเถิด

เพราะเหตุใด จึงมีความเห็นเช่นนั้นไม่ได้ เพราะเหตุว่าตามความเห็นที่กล่าวมานั้น ในพระพุทธศาสนาท่านถือว่าเป็น **มิจฉาทิฏฐิ** เพราะความเห็นผิดจากเหตุผล ตามความเป็นจริงของธรรมชาติ ที่ต้องเป็นไปตามเหตุผลของธรรมชาตินั้น ๆ นั่นเอง และความเห็นของลัทธิต่าง ๆ เหล่านั้นล้วนแต่มีตัวตนแอบแฝงอยู่ในความคิด ความเห็น ของลัทธิเหล่านั้น ทุก ๆ แขนงไปไม่เว้นเลย

[๑๖] อริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศรัทธา **เชื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคต** ว่า 'แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ ฯลฯ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค' (องฺ.สตฺตก.(ไทย) ๒๓/๔/๕-๖ (มจร.))

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ ผู้ที่นับถือในลัทธิศาสนาต่าง ๆ เหล่านั้น จึงไม่สามารถที่จะที่จะละอัตตานุทิฏฐิ[๑๗] หรือสักกายทิฏฐิ[๑๘] นั้นได้ เพราะเหตุว่า ในลัทธิต่าง ๆ เหล่านั้นยังไม่มีปัญญาสามารถที่จะเข้าถึงธรรมะที่เป็นอนัตตาได้ และไม่รู้จักเหตุที่จะนำปัญญาให้เข้าถึงอนัตตธรรมนั้นด้วย

ถ้าจะมีการปฏิเสธตัวตนกันบ้างในบางลัทธิ แต่ในการปฏิเสธนั้น มิใช่ปฏิเสธด้วยปัญญา กลับเป็นการปฏิเสธด้วยอุจเฉททิฏฐินั่นเอง ซึ่งหาใช่เป็นไปด้วยปัญญา ที่เข้าถึงเหตุผลของธรรมที่เป็นอนัตตานั้นไม่ เพราะความเห็นนั้น ปฏิเสธ

---

๑๗ อัตตานุทิฏฐิ หมายถึง **สักกายทิฏฐิที่มีวัตถุ ๒๐ ประการ** ได้แก่ ๑) เห็นรูปเป็นอัตตา ๒) เห็นอัตตามีรูป ๓) เห็นรูปในอัตตา ๔) เห็นรูปในรูป ๕) เห็นเวทนาเป็นอัตตา ๖) เห็นอัตตามีเวทนา ๗) เห็นเวทนาในอัตตา ๘) เห็นอัตตาในเวทนา ๙) เห็นสัญญาเป็นอัตตา ๑๐) เห็นอัตตามีสัญญา ๑๑) เห็นสัญญาในอัตตา ๑๒) เห็นอัตตาในสัญญา ๑๓) เห็นสังขารเป็นอัตตา ๑๔) เห็นอัตตามีสังขาร ๑๕) เห็นสังขารในอัตตา ๑๖) เห็นอัตตาในสังขาร ๑๗) เห็นวิญญาณเป็นอัตตา ๑๘) เห็นอัตตามีวิญญาณ ๑๙) เห็นวิญญาณในอัตตา ๒๐) เห็นอัตตาในวิญญาณ **(องฺ.ฉกฺก.อ.(ไทย) ๓/๑๑๒/๒๒๖-๒๒๗ (มจร.), ดู สํ.ข.(ไทย) ๑๗/๑๕๕/๒๔๖-๒๔๗ (มจร.) และ ขุ.ม.อ.(ไทย) -/๑๒/๒๐๓ (มจร.))**

๑๘ สักกายทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นว่าเป็นตัวเป็นตน **[สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, ๒๕๕๘, หน้า ๓๒๙]**

“เมื่อมีรูป เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป สักกายทิฏฐิจึงเกิดขึ้น เมื่อมีเวทนา เพราะอาศัยเวทนา เพราะยึดมั่นเวทนา สักกายทิฏฐิจึงเกิดขึ้น เมื่อมีสัญญา เพราะอาศัยสัญญา เพราะยึดมั่นสัญญา สักกายทิฏฐิจึงเกิดขึ้น เมื่อมีสังขาร เพราะอาศัยสังขาร เพราะยึดมั่นสังขาร สักกายทิฏฐิจึงเกิดขึ้น เมื่อมีวิญญาณ เพราะอาศัยวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ สักกายทิฏฐิจึงเกิดขึ้น” **(สํ.ข.(ไทย) ๑๗/๑๕๕/๒๔๖-๒๔๗ (มจร.))**

ทั้งเหตุและผล คือ ไม่มีทั้งชาตินี้และชาติหน้า ว่าเมื่อตายแล้วก็สูญหมด ปฏิเสธสังสารวัฏ คือ ความเวียนว่ายตายเกิดว่าไม่มี

ก็เมื่อปฏิเสธสังสารวัฏก็เท่ากับปฏิเสธพระนิพพาน ด้วยเพราะเหตุว่าสังสารวัฏ คือ ชาติความเกิดนั้นไม่มี พระนิพพานธรรมที่ดับทุกข์อันประเสริฐ ซึ่งหมายความถึงดับภพดับชาติ ก็ไม่เห็นจะเป็นธรรมที่ประเสริฐอย่างไร ถึงมีพระนิพพานก็ไม่ได้เจือจานทำประโยชน์อะไร

ความเห็นเช่นว่านี้ ก็ถือเอาความตายนั้นเองเป็นตัวดับทุกข์ คือ ความตายนั้นแหละเป็นพระนิพพาน เพราะตายแล้วก็สูญไปไม่มีการเกิดอีก ถือว่านิพพานไปเลย

ตามนัยของพระพุทธศาสนานั้น ถือว่าความตายที่จะใช้คำว่า นิพพานนั้น ใช้ได้แต่เฉพาะความตายของพระอรหันต์เท่านั้น เพราะเหตุว่า พระอรหันต์นั้นท่านเป็นผู้ทำลายเสียซึ่งเหตุและปัจจัย ที่จะทำให้ภพชาติกลับมีขึ้นมาอีก ท่านได้ทำลายภพชาติเสียสิ้นแล้วตั้งแต่ยังไม่ตายคือยังไม่ปรินิพพาน ฉะนั้น ความตายของพระอรหันต์เท่านั้นจึงจะใช้คำว่า **นิพพาน** ได้[๑๙]

---

[๑๙] **"สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ** คือ สภาพดับที่มีขันธ์เหลืออยู่" "อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ คือ สภาพดับที่ไม่มีขันธ์เหลืออยู่" "บรรดานิพพานธาตุเหล่านั้น **นิพพานธาตุอย่างแรกชื่อว่าดับกิเลส อย่างหลังชื่อว่าดับขันธ์"** (ปรมตฺถทีปนี.(บาลี) -/๖๓/๓๐๖ (มจร.))

อนึ่ง ถ้าความตายนั้นเป็นพระนิพพานอย่างพวกที่ถือลัทธิอุจเฉททิฏฐิเข้าใจนั้น พระอรหันต์ หรือพระพุทธเจ้าที่สละบ้านเรือนไปเพื่อประพฤติพรหมจรรย์เพื่อจะเข้าถึงพระนิพพาน เพื่อความดับทุกข์ตามธรรมวินัยนั้น มิเป็นความเข้าใจผิดหรือ ? เป็นการกระทำที่แสนโง่เต็มที หรือมิฉะนั้นก็เป็นการกระทำที่เสียเวลาเปล่า ๆ เพราะเมื่อกระทำจนถึงที่สุดแล้ว ผลรับก็ย่อมจะได้เท่ากันแม้แต่สัตว์เดรัจฉาน

ท่านผู้ฟังคะ จงระวังเรื่องนี้ให้มากสักหน่อย เพราะความเห็นผิดอย่างนี้ สามารถจะเป็นเหตุนำไปถึงอเวจี หรือโลกันตนรกได้ [๒๐]

แต่สำหรับพระสงฆ์นั้น ดิฉันเชื่อว่า ท่านคงไม่มีความเห็นเช่นนั้นแน่ และคงจะไม่สั่งสอนให้คนทั้งหลายมีความเข้าใจดังนี้ด้วย เพราะถ้าหากเขาเข้าใจดังนี้แล้ว เขาก็คงจะไม่ใส่บาตรเป็นแน่ เพราะทุกคนที่ใส่บาตรนั้น เขาต้องการ

---

๒๐ "เป็นมิจฉาทิฏฐิ มีความเห็นวิปริตว่า 'ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชา แล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและชั่วก็ไม่มี **โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี** มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ โอปปาติกสัตว์ไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วย ปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งก็ไม่มีในโลก' "

"เพราะเหตุที่ประกอบด้วยอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ (กล่าวคือ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ เป็นผู้ลักทรัพย์ เป็นผู้ประพฤติผิดในกาม กล่าวเท็จ เป็นผู้พูดส่อเสียด เป็นผู้พูดคำหยาบ เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ เป็นผู้เพ่งเล็งอยากได้ของเขา เป็นผู้มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฏฐิ) นี้ **จึงปรากฏมี ทั้งนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ภูมิแห่งเปรต หรือทุคติอย่างใดอย่างหนึ่งแม้อื่น" (ดูเพิ่ม องฺ.ทสก.(ไทย) ๒๔/๑๗๖/๓๑๙-๓๒๔ (มจร.))**

พระนิพพาน[๒๑] กันโดยมาก และการรับบาตรนั้นก็เหมือนกัน ถ้ามีความเห็นดังนี้ การรับบาตรก็เป็นการล่อลวง หรือเป็นการเห็นแก่ตัวไป ไม่ใช่เป็นการโปรดสัตว์ หรือสงเคราะห์เพื่อให้เขาได้รับอานิสงส์ ตามที่เขาต้องการนั้น

ดิฉันเชื่อเหลือเกินว่า ความเห็นเช่นว่านี้คงจะไม่มีในวงการของพระพุทธศาสนา และขออย่าให้เกิดขึ้นแก่ผู้ที่นับถือพุทธศาสนานั้นเลย เพราะเป็นความเห็นที่ทำลายศีลธรรมของสังคมในพระพุทธศาสนา และทำลายความสันติของโลก ถือว่าเป็นความเห็นผิดที่ร้ายแรงมาก

ฉะนั้น ความเห็นว่า ไม่มีตัวตน ไม่มีสัตว์ บุคคล ไม่มีแม้แต่เหตุผล ลัทธิที่ว่านี้เขาถือว่าเป็นลัทธิอนัตตาเหมือนกัน และมีอยู่ในครั้งพุทธสมัยเสียด้วย แต่อนัตตาอย่างนี้ไม่เหมือนกับอนัตตาในพระพุทธศาสนา เพราะในพระพุทธศาสนาอนัตตาหรืออนัตตาลักขณะนั้น ต้องเห็นได้ด้วยปัญญา คือ **สัมมาทิฏฐิ** ส่วนอนัตตาในลัทธิของเดียรถีย์นั้น เขาเห็นด้วย **มิจฉาทิฏฐิ** ประเภทที่เรียกว่าอุจเฉททิฏฐิ ถ้านอกจากอุจเฉททิฏฐินี้แล้ว ในสมัยนั้นโดยมากก็เป็นอัตตาทั้งสิ้น แต่ว่าอัตตาเหล่านั้น อาศัยเกิดขึ้นด้วยเหตุต่าง ๆ กัน

---

๒๑ "บัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่ให้ทาน เพราะเหตุแห่งสุขอันก่ออุปธิเพื่อภพใหม่ แต่บัณฑิตเหล่านั้น ย่อมให้ทานเพื่อความหมดสิ้นอุปธิ เพื่อนิพพานอันไม่มีภพใหม่" (ขุ.ม.(ไทย) ๒๙/๕๐๖/๑๑๗ (มจร.))

การที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่า พระอภิธรรมปิฎกในสมัยนั้น ยังไม่มีผู้ที่สามารถจะแสดงพระอภิธรรมให้ปรากฏแก่โลกได้ เว้นไว้เสียแต่พระสัพพัญญุตญาณเท่านั้น ฉะนั้นบรรดาเจ้าลัทธิต่าง ๆ จึงไม่มีปัญญาที่จะหยั่งถึงพระอภิธรรมได้ เมื่อเข้าถึงพระอภิธรรมปิฎกไม่ได้ก็เข้าถึงวิปัสสนาไม่ได้ เมื่อเข้าถึงวิปัสสนาไม่ได้ ก็เข้าถึงอนัตตธรรมไม่ได้ เพราะ **พระอภิธรรมนั้น เป็นอารมณ์ของอนิจจานุปัสสนา ทุกขานุปัสสนา และอนัตตานุปัสสนา**

อนึ่ง อนัตตานุปัสสนานี้ก็พึ่งจะมีปรากฏขึ้นในโลกเมื่อพระพุทธองค์ทรงบรรลุพระสัมมาสัมโพธิญาณแล้วนั่นเอง และการตรัสรู้ของพระองค์นั้น ก็เป็นไปพร้อมด้วยพระอภิธรรม และก็ได้ทรงแสดงอนัตตานุปัสสนา ซึ่งได้แก่พระอภิธรรมปิฎกนั้นเอง ได้เทศนาครั้งแรกโปรดพระปัญจวัคคีย์ในอนัตตลักขณสูตร[๒๒] นั้นเอง

ความจริง ถ้าจะพูดกันโดยเหตุผลแล้ว **พระอภิธรรมปิฎกนั้น เกิดก่อนพระสูตร และพระวินัยเสียอีก** เพราะ

---

[๒๒] วิ.ม.(ไทย) ๔/๒๐-๒๔/๒๗-๓๑ (มจร.)

ธรรมที่แสดงไว้ในพระอภิธรรมนั้น เป็น **ธรรมนิยาม**[๒๓] ที่พระพุทธองค์ก็ทรงเคยรับสั่งว่า

แม้พระองค์จะเกิดขึ้นหรือไม่ ในโลกก็ตามแต่ธรรมะนั้นก็มีอยู่[๒๔] ก็จะขอยกเป็นตัวอย่างให้ท่านทั้งหลายได้พิสูจน์ว่า พระอภิธรรมนั้นจะต้องมีมาก่อนพระพุทธเจ้าตรัสรู้ หรือว่าพึ่งจะมีขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ชนรุ่นหลัง ๆ แต่งเติมขึ้น แต่ก่อนที่จะได้วินิจฉัย หรือตัดสินลงไปนั้น ควรจะทราบเสียก่อนว่าธรรมะที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกนั้นได้แก่อะไร ? ต้องเข้าใจเสียก่อนแล้วจึงจะตอบได้ อะไรคะ? **ธรรมะที่แสดงไว้ในพระอภิธรรมน่ะ ก็ได้แก่รูปธรรมและนามธรรม หรือที่เรียกกันว่าขันธ์ ๕, อายตนะ ๑๒, ธาตุ ๔-๖-๑๘[๒๕], อินทรีย์ ๒๒[๒๖], อริยสัจ ๔[๒๗], ปฏิจจสมุปบาท ๑๒[๒๘]**

---

[๒๓] **ธรรมนิยาม** หมายถึง กำหนดแห่งธรรมดา, ความเป็นไปอันแน่นอนโดยธรรมดา, กฎธรรมชาติ ได้แก่ ๑) **สพฺเพ สงฺขารา อนิจฺจา** สังขารคือสังขตธรรมทั้งปวงไม่เที่ยง ๒. **สพฺเพ สงฺขารา ทุกฺขา** สังขารคือสังขตธรรมทั้งปวงเป็นทุกข์ ๓. **สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา** ธรรมคือสังขตธรรมและอสังขตธรรม หรือสังขารและวิสังขารทั้งปวงไม่ใช่ตน [สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, ๒๕๕๘, หน้า ๘๕], ดูเพิ่ม องฺ.ติก.(ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕ (มจร.)

[๒๔] ดูเพิ่ม องฺ.ติก.(ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕ (มจร.)

[๒๕] สงฺคห.(บาลี) -/๔๒-๔๕/๔๘ (มจร.)

[๒๖] สงฺคห.(บาลี) -/๑๘/๔๕ (มจร.)

[๒๗] สงฺคห.(บาลี) -/๔๖/๔๘ (มจร.)

[๒๘] สงฺคห.(บาลี) -/๔/๕๐ (มจร.)

เหล่านี้นั้นเอง หรือจะว่า พระอภิธรรมนั้น ก็ได้แก่ร่างกายและจิต เจตสิก มีความโลภ โกรธ หลง มานะ ทิฏฐิ สัทธา สติ ปัญญา เหล่านี้เป็นต้น ธรรมะเหล่านี้แหละที่แสดงไว้ในพระอภิธรรม

ฉะนั้น ขอได้โปรดพิจารณาด้วยเหตุผลตามที่กล่าวแล้วว่า ธรรมเหล่านี้เขามีอยู่ก่อนพระพุทธเจ้าเกิด หรือว่า พึ่งจะมีขึ้นเมื่อพระพุทธเจ้าดับขันธ์ปรินิพพานไปแล้ว ก็คิดว่าท่านคงจะได้ทราบแล้วใช่ไหมคะ ว่าไม่ใช่มีที่หลังเมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว

ถ้าจะพูดกันโดยเหตุผลตามที่เป็นจริง **พระอภิธรรมนี้มีมาพร้อมกับโลกเกิดขึ้นและมีอยู่ประจำโลก**หรือจะพูดว่า **ในโลกนี้ไม่มีอะไรนอกจากพระอภิธรรม** หากแต่ไม่มีใครรู้ จึงไม่มีใครจัดไว้เป็นปิฎกในสมัยนั้น เพราะหาผู้ที่มีปัญญาเข้าถึงพระอภิธรรมด้วยตนเองไม่ได้เลย ต้องอาศัยปัญญาบารมีที่สร้างสมมา เพื่อจะได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณนั่นแหละ **พระพุทธองค์จึงได้ตรัสรู้และเข้าถึงพระอภิธรรมโดยชอบด้วยพระองค์เอง** โดยตลอดถี่ถ้วน ซึ่งไม่มีใครจะเทียบเท่า ไม่มีใครอาจทดสอบ และไม่มีใครมาแนะนำให้พระองค์ตรัสรู้ โดยเหตุนี้ จึงได้รับคุณนามว่า อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ[๒๙]

---

[๒๙] วิ.มหา.(บาลี) ๑/๑/๑ (มจร.)

อันที่จริง ความตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นก็มิได้ตรัสรู้อะไรที่นอกไปจากพระอภิธรรม ซึ่งได้แก่ **จิต เจตสิก รูป** และ**นิพพาน** เพราะธรรมในสากลโลกนี้ ไม่มีอะไรนอกจากธรรมะที่มีอยู่ในพระอภิธรรม หรือที่กล่าวไว้ในพระอภิธรรม แต่พวกเราที่มิได้ศึกษาให้เข้าใจในพระอภิธรรมนั้น ก็คงจะนึกค้านว่า ไม่มีตำราอะไรที่ไหนเลย มีแต่บอกว่าพระพุทธองค์ตรัสรู้อริยสัจ ๔ ต่างหาก ไม่ใช่พระอภิธรรม

ถ้าหากว่าใครวิตถารพูดขึ้นว่า พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้พระอภิธรรมก็คงจะถูกท่านที่ไม่รู้จักพระอภิธรรมหัวเราะเยาะเอาแน่

เพราะฉะนั้น จึงต้องมีสัปปุริสธรรมมาใช้กันในเวลาพูดเวลาทำด้วย ซึ่งหมายความว่าเมื่อเข้าเมืองตาหลิ่วก็ต้องหลิ่วตาตาม เมื่อเขาว่าพระพุทธเจ้าตรัสรู้อริยสัจ ๔ เราก็ต้องยอมรับว่า พระพุทธเจ้าตรัสรู้อริยสัจ ๔ ด้วยแต่ว่าความจริง **ธรรมะที่นำมาสงเคราะห์ เป็นอริยสัจ ๔ นั้นก็คือธรรมะที่ในพระอภิธรรมซึ่งได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน นั่นเอง**[๓๐]

---

[๓๐] สงฺคห.(บาลี) -/๕๒/๔๙ (มจร.)

เมื่อไม่ได้ศึกษา เราก็ไม่รู้ว่าทุกขสัจนั้นได้แก่อะไรบ้าง อย่าว่าแต่อริยสัจ ๔ หมวดเดียวเท่านั้นเลย หรือจะว่าพระอภิธรรมนั้น ไม่พ้นจากธรรมะทุกหมวดทุกคำตามที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกนั้น ก็ยังไม่มีอะไรที่นอกไปจากพระอภิธรรม

ฉะนั้น แต่ละปิฎก ก็จะต้องมีธรรมะร่วมอยู่ทั้ง ๓ ปิฎกรวมอยู่ด้วย แต่เมื่อเราไม่เข้าใจว่าอันไหนเป็นเรื่องของปิฎกไหนเท่านั้น ดังเช่นคำว่า มรรคมีองค์ ๘ เป็นต้น เมื่อย่อลงแล้วก็ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ ก็เป็นเรื่องของพระไตรปิฎกนั่นเอง

โดยเหตุนี้จึงได้นำเอาพระไตรปิฎกมาสงเคราะห์ด้วยศีล สมาธิ ปัญญาโดยอารมณ์แล้ว

พระวินัยปิฎกเป็นอารมณ์ของศีล

พระสุตตันตปิฎกเป็นอารมณ์ของสมาธิ

พระอภิธรรมปิฎก เป็นอารมณ์ของปัญญา หรือเป็น **อารมณ์ของสัพพัญญุตญาณ** ก็ได้ เพราะเหตุว่าพระสัพพัญญูปรากฏขึ้นในโลก พระอภิธรรมปิฎกจึงเกิดขึ้นในโลกแก่มวลมนุษย์ผู้มีปัญญา

เมื่อพระอภิธรรมเกิดขึ้น ยังไม่ได้จัดขึ้นเป็นปิฎกเท่านั้นและพระอภิธรรมปรากฏขึ้นเมื่อใด เมื่อนั้นวิปัสสนาปัญญาก็ปรากฏขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ อนัตตานุปัสสนา เพราะธรรมในพระอภิธรรมปิฎกนั้น เป็นผู้รับรองคำว่า **อนัตตา**

หรือจะว่าเป็นเหตุที่ทำให้เข้าถึงความหมายของคำว่าอนัตตานุปัสสนาก็ได้

ฉะนั้น **ใครก็ตามที่ปฏิเสธพระอภิธรรมปิฎกก็เท่ากับปฏิเสธพระสัพพัญญุตญาณ**[๓๑] เมื่อปฏิเสธพระสัพพัญญุตญาณ ก็เท่ากับปฏิเสธอนัตตานุปัสสนา เพราะฉะนั้นเมื่อผู้ใดไม่เข้าถึงพระอภิธรรมด้วยปัญญาแล้ว ผู้นั้นก็ไม่มีหวังที่จะเข้าถึงอนัตตานุปัสสนาได้เลย หากจะเข้าถึงอนัตตาได้ ก็เพียงแต่คิดเอาเท่านั้น

อนึ่ง ในการที่พระอภิธรรมปิฎกถูกปฏิเสธในเวลานี้ก็ไม่ใช่ของแปลกประหลาดอะไร เพราะว่า ธรรมในพระอภิธรรมนั้น สุขุมคัมภีรภาพยิ่งนัก ยากแก่ผู้ที่มิได้ศึกษาหรือผู้ที่มีปัญญาน้อย จะนำปัญญาให้เข้าถึงสภาวะของพระอภิธรรมได้ เพราะธรรมเหล่านั้น เป็นอารมณ์ของปัญญา

---

๓๑ “**ปรวาทีบุคคลผู้คัดค้านพระอภิธรรม** ชื่อว่าย่อมให้การประหารในจักรของชินะนี้ ชื่อว่าย่อม **คัดค้านพระสัพพัญญุตญาณ** ชื่อว่าย่อมทำเวสารัชชญาณของพระศาสดาให้เคลื่อนถอยหลัง ย่อมทำบริษัท ผู้ต้องการสดับ ให้กล่าวคลาดเคลื่อน ย่อมผูกเครื่องปิดกั้นในอริยมรรคไว้ ย่อมสอนในเรื่องทำความแตกร้าวกันแต่ละประการบรรดาเรื่องทำความแตกร้าวกัน ๑๘ ประการ เป็นผู้สมควรแก่อุกเขปนียกรรม นิยสกรรม และตัชชนียกรรม เพราะทำกรรมนั้น ๆ เธอจึงควรถูกส่งไปด้วยคำว่า “เธอจงไปเกิดเธอจักมีชีวิตอย่างเป็นคนกินเดน” **(อภิ.สงฺ.อ.(ไทย) -/-/๕๗ (มจร.))**

อีกประการหนึ่ง เพราะเขาไม่รู้ว่า พระอภิธรรมนั้นอยู่ที่ไหน คงเข้าใจเพียงว่า พระอภิธรรมอยู่ที่ฝาเบียร์ อยู่ที่เม็ดมะขาม หรืออยู่ในสมุด อยู่ในหนังสือ ด้วยเหตุนี้เอง ท่านผู้อ่านเกี่ยวกับพระอภิธรรมจึงไม่รู้เรื่อง เมื่อไม่รู้เรื่องก็เลยปฏิเสธว่าไม่ใช่ของพระพุทธเจ้า จะได้สิ้นเรื่องสิ้นราวไปเลย

ที่เป็นเช่นนี้ เพราะเข้าใจผิดคิดว่า พระอภิธรรมนั้นอยู่ที่ถ้อยคำพูด หรืออยู่ที่ตัวหนังสือนั่นเอง เขาจึงไม่ได้พบพระอภิธรรมความจริงตัวหนังสือ หรือตำรับตำรานั้นก็เป็นเพียงแผนที่เท่านั้น ประโยชน์ของการเรียนแผนที่นั้นก็เป็นเพียงสื่อสาร หรือเป็นเหตุที่จะนำเราให้เข้าถึงภูมิประเทศที่แท้จริงเท่านั้น หาใช่ภูมิประเทศที่แท้จริงนั่นเข้าไปปรากฏอยู่บนแผ่นกระดาษแผนที่นั้นไม่

ฉะนั้น การที่จะรู้ว่าแผนที่นั้นถูก หรือผิดได้นั้น จะต้องเข้าไปให้ถึงภูมิประเทศที่แท้จริงนั้นเสียก่อน แล้วจึงควรจะตัดสินว่า ผิดหรือถูกได้ ถ้ามิฉะนั้น ก็ไม่ควรที่จะตัดสินว่าผิดหรือถูกได้ หมายความว่า ยังไม่ควรทั้งปฏิเสธหรือรับรองแต่ควรจะอมภูมิเอาไว้ก่อนด้วยคำว่า "ฉันยังไม่เข้าใจดีในเรื่องนี้" ถ้าใช้คำนี้ ผู้ฟังยังอาจจะคิดว่า เรารู้แล้ว แต่ยังถ่อมตัวหรือยังอมภูมิอยู่ก็ได้ แต่หากว่าพูดออกมาด้วยความเข้าใจผิดแล้ว ก็เท่ากับตีแผ่ขยายความโง่เง่าของตนออกมา ให้เขา

ตีราคาความรู้ของตนได้ว่า ไม่ใช่สัมมาทิฏฐิ ฉันใดก็ดี **ผู้ที่ไม่รู้พระอภิธรรมแต่ก็ปฏิเสธพระอภิธรรมปิฎกก็ฉันนั้น**

ก็เมื่อกล้าปฏิเสธพระอภิธรรมทั้ง ๆ ที่ไม่รู้ว่า อภิธรรมนั้นอยู่ที่ไหน และพระอภิธรรมนั้นได้แก่อะไร ? การที่เขาปฏิเสธพระอภิธรรมนั้น เขาก็คงจะไม่รู้ดอกว่า เขาปฏิเสธอะไรไปบ้าง

ความจริง หาใช่ปฏิเสธแต่เฉพาะพระอภิธรรมอย่างเดียวไม่ **แท้จริงนั้น เขาก็ปฏิเสธพระไตรปิฎกทั้งหมด** ทั้งพระสุตตันตปิฎก และพระวินัยปิฎก ซึ่งเป็นปิฎกที่ตนนับถือ และรับรองว่าถูกต้องนั้นด้วย และยิ่งกว่านั้นก็ยังปฏิเสธตัวเขาเอง และธรรมที่มีอยู่ในตัวของเขาเองอีกด้วย

ในที่สุดตัวเขาเองนั่นแหละ ก็จะไม่มีธรรมะอะไรเป็นที่พึ่ง เป็นสรณะ เพราะว่าไม่ยึดถืออะไร ปล่อยวางเป็นอากาศธาตุไปเสียทั้งหมด ไม่มีตัวตน ไม่มีใครเกิด ไม่มีใครตาย ชาตินี้ ชาติหน้าก็ไม่มี

ในที่สุดก็หล่นลงไปในหลุมอเวจีโดยไม่รู้เลยว่า เป็นเพราะ **อุจเฉททิฏฐิ** และเพราะความไม่รู้นั้นเอง แล้วก็เลยกลายเป็นพระอรหันต์ไปโดยไม่รู้ตัวเหมือนกัน

ถ้าจะตั้งเป็นปัญหาถามกันว่า ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเหตุอะไร ก็ขอตอบเสียเองว่า **“เป็นเพราะเขาเดินทางไปในที่เขาไม่เคยไป โดยมิได้อาศัยแผนที่ดู”** ฉะนั้น เขาจึงหลงไปโดยไม่รู้ตัว ทั้งนี้เพราะเขายึดอยู่ในพุทธภาษิตใน **เกสปุตตสูตร**

หรือเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า กาลามสูตรในสูตรนั้นแสดงห้ามว่า ไม่ให้ติดตำรา ไม่ให้เชื่อตามกันมา ดังนี้เป็นต้น [๓๒]

---

๓๒ "ท่านทั้งหลาย อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบ ๆ กันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ(การคิดเอาเอง) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุมาน อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา" **(องฺ.ติก.(ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๖-๒๕๗ (มจร.))**

อนึ่ง **เกสปุตตสูตร** นอกจากมีพุทธดำรัสว่าอย่าปลงใจเชื่อแล้ว ยังให้รู้ด้วยตนเองว่า "ท่านทั้งหลาย **พึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้น** ว่า "ธรรมเหล่านี้ เป็นอกุศล ธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้ติเตียน ธรรมเหล่านี้ที่บุคคลถือปฏิบัติ บริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์" เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรละ (ธรรมเหล่านั้น)เสีย" **(องฺ.ติก.(ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗ (มจร.))** และ "ท่านทั้งหลาย พึงรู้ด้วยตนเองเท่านั้น ว่า "ธรรมเหล่านี้ เป็นกุศล ธรรมเหล่านี้ไม่มีโทษ ธรรมเหล่านี้ผู้รู้สรรเสริญ ธรรมเหล่านี้ที่บุคคลถือปฏิบัติบริบูรณ์แล้วย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข" เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรเข้าถึง (ธรรมเหล่านั้น) อยู่" **(องฺ.ติก.(ไทย) ๒๐/๖๖/๒๖๐ (มจร.))**

ดังนั้น การใช้หลักของเกสปุตตสูตรจึงเป็นเรื่อง กุศล หรือ อกุศล เสียมากกว่าการเลือกที่จะตัดสินความถูกต้องของพระธรรมวินัย ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสเรื่องการตัดสินพระธรรมวินัย ๘ ข้อในสังขิตตสูตร **(องฺ.อฏฺฐก.(ไทย) ๒๓/๕๓/๓๓๙ (มจร.))** ไว้ว่า "เธอรู้ธรรมเหล่าใดว่า ๑) ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อคลายความกำหนัด ไม่เป็นไปเพื่อความกำหนัด ๒) ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความพราก ไม่เป็นไปเพื่อความประกอบไว้ ๓) ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อการไม่สะสม ไม่เป็นไปเพื่อการสะสม ๔) ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความมักน้อย ไม่เป็นไปเพื่อความมักมาก ๕) ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความสันโดษ ไม่เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษ ๖) ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความสงัด ไม่เป็นไปเพื่อความคลุกคลีหมู่คณะ ๗) ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อปรารภความเพียร ไม่เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน ๘) ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความเป็นคนเลี้ยงง่าย ไม่เป็นไปเพื่อความเป็นคนเลี้ยงยาก โคตมี เธอพึงทรงจำธรรมเหล่านี้ไว้โดยส่วนเดียวว่า นั่นเป็นธรรม **นั่นเป็นวินัย นั่นเป็นสัตถุศาสน์**"

ฉะนั้น เขาจึงอ่านหนังสือเอาเอง โดยไม่ต้องดูตำรา ก็เป็นธรรมดาอยู่เอง ที่จะต้องอ่านถูกบ้าง ผิดบ้าง ไปตามเรื่องตามราวแต่เจ้าตัวก็กลับภูมิใจว่าตนเป็นคนไม่ติดตำรา เขาเป็น **ปัจเจกชน** ที่รู้ได้เอง ก็ยังดีกว่าบรรดาพุทธสาวกทั้งหลาย เพราะสาวกทั้งหลายก็ยังติดตำรับตำรา ครูบาอาจารย์ ตลอดจนถึงพระพุทธเจ้าเป็นต้น และพร้อมกันนั้น ก็จะยิ้มเยาะคนทั้งหลายที่ยังเชื่อตามตำราตามครูบาอาจารย์ ที่เชื่อตามตำรา มีพระไตรปิฎกเป็นต้น

โดยเหตุผลที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ จึงใคร่ขอเตือนท่านผู้ฟังที่เคารพอีกสักครั้งว่า เราอย่าเพิ่งเป็นพระปัจเจกพุทโธกันในเวลานี้เลยเพราะเวลานี้ ยังไม่ใช่กาลที่จะมีพระปัจเจกพุทธะ ที่เป็นผู้ตรัสรู้เองโดยไม่ต้องศึกษาจากตำรับตำรา ครูบาอาจารย์ หรือแม้แต่พระบรมศาสดาเอง

อีกโสด[๓๓] หนึ่ง การเป็นพระปัจเจกพุทธนั้น จะต้องมีได้ในกาลที่ไม่มีพระพุทธศาสนา นั่นแหละพระปัจเจกพุทธะจึงจะเกิดขึ้นได้ แต่ปัจจุบันนี้พระพุทธศาสนาก็ยังอยู่ ให้เราได้ศึกษาเรียนรู้ และปฏิบัติกันมาจนทุกวันนี้ เราจึงเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้ายังไม่ได้อีกประการหนึ่ง การที่จะเป็น

---

[๓๓] โสด หมายถึง กระทงความส่วนหนึ่ง, ส่วน, แผนก **[พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒, หน้า ๑๒๓๓]**

พระปัจเจกพุทธได้นั้น ต้องสร้างบารมีถึง ๒๐๐,๐๐๐ มหากัป ขึ้นไป[๓๔] จึงจะไปได้

เท่าที่ดิฉันพูดมาทั้งหมดนี้ ดิฉันก็พูดตามตำรา เพราะดิฉันเป็นคนติดตำรา จึงยังไม่สามารถที่จะเป็นพระปัจเจกพุทธะที่ตรัสรู้เองได้ โดยไม่ต้องสร้างบารมีให้เพียงพอ หรือด้วยเหตุนึกเอาเอง และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็การพูดนี้ เพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา หาใช่พูดเพื่อตนเอง และถือเอาความคิดเห็น การคาดคะเน หรือการเดาความเอาตามใจตนเองเช่นนั้นไม่ แต่ต้องการหลักฐานมาประกอบเหตุผลที่ตนเข้าใจเป็นประการสำคัญ เพราะพระไตรปิฎกทั้ง ๓ ต้องมีเนื้อความที่ติดต่อเชื่อมโยงกันได้ ถ้าขาดอันใดอันหนึ่งหรือเชื่อมโยงกันไม่ได้ ทั้งปริยัติปฏิบัติ ปฏิเวธ เหตุผลที่ได้มานั้น ก็ยังถือเป็นเหตุผลที่ถูกต้องไม่ได้นะคะ

ในการที่ดิฉันพูดเรื่อยมานี้ ก็เพื่อให้ท่านผู้ฟังได้ทราบเหตุผลที่ดิฉันได้เคารพและนับถือตำรับตำรา ที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกนั้น ตลอดจนถึงอรรถกถา ฎีกาด้วย

---

[๓๔] "การปรารถนาเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย ควรนานถึง **๒ อสงไขย ๑๐๐,๐๐๐ กัป**" ต่ำกว่านั้นไม่ควร (**ขุ.สุ.อ.(ไทย) ๑/๓๔/๗๐ (มจร.)**)

ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า **ดิฉันยังไม่ใช่คนที่สามารถจะปล่อยวางความยึดมั่นถือมั่น ในทุกสิ่งทุกอย่างในโลกนี้ได้ จึงยังต้องอาศัยตำรับตำราอยู่** เพราะได้รับประโยชน์จากตำรา ที่ทำให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในเหตุผลของพระศาสนาอยู่มิใช่น้อย จึงนับถือตำรับตำราอยู่

ฉะนั้น คำพูดคำใดที่ได้กล่าวออกไป จึงต้องอาศัยหลักฐานที่ได้มาจากตำราทั้งนั้น มิได้พูดด้วยการคาดคะเนเอาตามความพอใจของตัวเองเลย เพราะถือว่าตำรานั้นเพียบพร้อมไปด้วยเหตุผล

อีกประการหนึ่ง การพูดนี้ก็เพราะเห็นว่าผู้ที่แสดงตนว่า เป็นผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา แล้วทำลายคำสอนของพระพุทธศาสนา คือคำสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง ทำให้สลดใจเช่นปฏิเสธคำสอนในพระไตรปิฎกว่า เป็นคำสอนที่ไม่ถูกต้อง เชื่อถือไม่ได้บ้าง เช่นปฏิเสธไปโดยไม่มีเหตุผล หรือเอาเหตุผลตามใจตนเองมาแสดง ทำให้ผู้ฟังที่เริ่มจะสนใจในพระพุทธศาสนา เกิดความเข้าใจผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปจากเหตุผลที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ดังนี้เป็นต้น

ถ้าความคิดเห็นเช่นนี้ เกิดขึ้นแก่ผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนา ดิฉันก็ถือว่า เป็นบาปกรรมอันหนักมาก เพราะเท่ากับทำลายพ่อแม่ของตนเอง นับเป็นผู้อกตัญญู ถือว่าเป็นโทษที่หนักกว่าไปฆ่าพ่อแม่ของคนอื่น ส่วนในทางตรงกันข้าม

ที่เป็นฝ่ายกุศล ก็เช่นเดียวกัน ถ้าเราบำรุงพ่อแม่ของเรานั้นก็ได้บุญกุศลมากกว่าบำรุงคนอื่น

ฉะนั้น พวกเราที่เป็นชาวพุทธทั้งหลาย ดิฉันขอย้ำอีกครั้งหนึ่งว่า ขอจงระวัง ขอจงสังวร จงอย่าประมาทในการเชื่อถือ การตกลงใจในการทำ การพูด หรือการคิด และคาดคะเนด้วยความเห็นของตนเองเป็นใหญ่ และในการศึกษานั้นขอให้ท่านตั้งใจอยู่ในความไม่ประมาทในพระธรรมคำสอน ดังที่ได้กล่าวแล้วนั้นเถิด เพราะพระพุทธองค์ได้ทรงพยากรณ์ไว้แล้วว่า **"ผู้นับถือพระพุทธศาสนา คือพุทธบริษัทนั้นแหละ จะเป็นผู้ทำลายศาสนาของตถาคต คนอื่นหาทำลายได้ไม่"**[๓๕]

ความหมายของคำว่า **"ทำลายพระศาสนา"** นั้น หมายถึงทำลายคำสอนที่ถูกต้องไปจากความเข้าใจของสัมมาทิฏฐิบุคคล ทำให้ผู้ฟังเกิดความเข้าใจผิดจากคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยไปประยุกต์เปลี่ยนแปลงให้ผิดเพี้ยนไปจากที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎก นี้แหละ ชื่อว่า ทำลาย

---

[๓๕] "กิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว **ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาในธรรมวินัยนี้** ๑) อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในศาสดา ๒) อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในธรรม ๓) อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในสงฆ์ ๔) อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในสิกขา ๕) อยู่อย่างไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงกันและกัน กิมพิละ **นี้แลเหตุปัจจัยให้สัทธรรมไม่ดำรงอยู่ได้นาน**ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว" **(องฺ.ปญฺจก.๒๒/๒๐๑/๓๔๓-๓๔๔ (มจร.))**

พระศาสนา เพราะคำว่า **พระพุทธศาสนานั้น ก็หมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้านั่นเอง** เพราะพระพุทธองค์ทรงภาษิต ไว้แก่สาวกทั้งหลายว่า **"พระธรรมคำสอนอันพระองค์แสดงดีแล้วนั้นแหละ จะเป็นศาสดาแทนพระตถาคต"**[๓๖]

ฉะนั้น พวกเราทั้งหลายที่นับถือพระพุทธศาสนา จึงนับว่ายังมีบุญอยู่มากมาย ในการที่พระไตรปิฎกนั้นยังดำรงอยู่ได้โดยสมบูรณ์ ก็เมื่อพระไตรปิฎกยังอยู่ ก็หมายถึงคำสอนของพุทธเจ้ายังอยู่ ในเมื่อคำสอน คือ พระธรรมเทศนานั้นยังอยู่ ก็เหมือนพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังอยู่ ยังเสด็จประทับเทศนาอยู่กับเรา ในขณะที่เรากำลังนั่งฟังธรรม หรือกำลังเรียนธรรมอยู่ หรืออ่านหนังสือธรรมกันอยู่

ฉะนั้น เราจึงถือว่า พระไตรปิฎกนั้นเป็นสิ่งสำคัญของพวกเราที่นับถือพระพุทธศาสนา ทั้งเป็นสิ่งที่ควรเคารพบูชาอย่างยิ่งด้วย

อีกประการหนึ่งที่เราจะลืมเสียไม่ได้เลยในพระคุณของสาวก และท่านเกจิอาจารย์ทั้งหลายที่ได้อุตส่าห์จดจำคำเทศนาของพระพุทธเจ้าไว้ และได้พยายามพากเพียร

---

[๓๖] ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็น **ศาสดาของเธอทั้งหลาย** (ที.ม.(ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔ (มจร.))

ยกขึ้นเป็นตัวอักษรจารึกไว้ ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ตลอดทั้งในอรรถกถา และฎีกา โดยมิได้หวังมูลค่าตอบแทนอะไรเลย (หมายถึง ท่านไม่ซื้อ ไม่ขาย) เพราะในสมัยนั้นถึงจะขายก็ขายไม่ได้ คงไม่มีใครซื้อ แต่ท่านก็ทำเพื่อรักษาพระศาสนาอย่างเดียวเท่านั้น มิได้มุ่งหมายเป็นอย่างอื่นเลย

เพราะฉะนั้น พวกเราไม่ควรลืมพระคุณของท่านในเรื่องนี้เลย เพราะเราได้รับความกรุณาของท่านเหล่านี้ที่ท่านอุตส่าห์ประมวลพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ล่วงมาแล้วกว่า ๒,๕๐๐ ปีแล้วทะนุบำรุงรักษาไว้ จนตกทอดมาถึงเรา ให้มีโอกาสได้ยินได้ฟังอยู่เดี๋ยวนี้ ถ้ามิฉะนั้นป่านนี้เราคงมืด ๘ ด้านเป็นแน่ คงไม่มีโอกาสที่จะได้พบแสงสว่างจากพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์เป็นแน่

เพราะนอกจากพระพุทธเจ้า และพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว ใครจะรู้เอาเองไม่ได้เลย จะต้องได้ฟังพระธรรมเทศนาเสียก่อน แล้วจึงจะรู้ทางพ้นทุกข์ได้หรือบรรลุมรรคผลนิพพานได้ ฉะนั้น จึงนับว่าพวกเรายังมีบุญกันอยู่ที่ยังได้เรียนรู้พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าได้บ้าง

โดยเหตุนี้ ดิฉันจึงขอวิงวอนให้พวกเราได้ช่วยกันรักษาพระพุทธศาสนา ด้วยการช่วยกันรักษา และช่วยกันปฏิบัติธรรมตามคำสอนของพระพุทธเจ้า และอย่าได้คิดเอามา

แต่งเติมเสริมต่อ ให้มีเนื้อความต่างออกไปจากคำสอนที่มีอยู่ในพระไตรปิฎก เพื่ออนุโลมตามใจชาวโลกที่หนาแน่นไปด้วยกิเลส แต่จงช่วยกันปรับปรุงเหตุผลของตน ให้สอดคล้องต้องกันกับเหตุผลในคำสอนของพระไตรปิฎก อรรถกถาและฎีกา จึงจะสมควร

เวลานี้ความวิบัติในพระพุทธศาสนานั้น นับวันแต่จะมากขึ้นทุกที ๆ แต่ท่านที่ยังมองไม่เห็นความสุขุมลุ่มลึกในพระพุทธศาสนา ก็อาจเข้าใจว่า เวลานี้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้น เพราะสำนักปฏิบัติก็มีมากขึ้น การศึกษาเล่าเรียนก็แพร่หลายขึ้น จึงชวนให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองขึ้น แต่เราต้องไม่ลืมว่า การประกาศพระพุทธ-ศาสนาก็ดี การศึกษาเล่าเรียน และการอบรมปฏิบัติธรรมก็ดี ในบรรดาการกระทำเหล่านี้ ถ้าถูกต้องก็ดีอยู่ แต่ถ้ามันผิดพลาดไป ก็เป็นการทำลายพระพุทธศาสนาให้วิบัติทันที ด้วยเหตุนี้ ความเข้าใจผิดก็จะมากขึ้น ความเข้าใจในเหตุผลที่ถูกต้องก็จะน้อยลง คือ มิจฉาทิฏฐิบุคคลจะมากล้นเต็มบ้านเต็มเมือง แต่สัมมาทิฏฐิบุคคลจะลดน้อยถอยลง

โดยเหตุนี้จึงเห็นว่า เราต้องอาศัยเหตุผลตามความเป็นจริงเท่านั้น จึงจะเป็นการแนะนำเราให้เข้าถึงพระพุทธศาสนาได้ และเมื่อเข้าใจเหตุผลที่แท้จริงแล้ว ยังช่วยกันทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วย การทำธุระใน

พระพุทธศาสนาทั้ง ๒ ประการ คือ คันถธุระ และวิปัสสนาธุระ นั้น ให้บริบูรณ์จนเต็มความสามารถ

อนึ่ง ในการที่ท่านทั้งหลายได้มีส่วนช่วยเหลือทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ด้วยการศึกษาและการปฏิบัติธรรม ตลอดจนบำเพ็ญกุศลต่างๆ เพื่ออุปถัมภ์ค้ำจุนพระพุทธศาสนา จะเป็นด้วยกำลังทรัพย์ กำลังกาย หรือแม้แต่กำลังน้ำใจที่ได้ช่วยกันทำงานให้กับพระศาสนา นับว่าเป็นการกระทำที่เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา ทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติ เป็นการดำรงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป และเป็นการทำกุศลที่ยิ่งใหญ่ให้แก่ชีวิตที่ยังต้องเป็นไปในวัฏฏะทุกข์

ในสุดท้ายนี้ ดิฉันขออำนาจแห่งดวงแก้วทั้ง ๓ ประการ พร้อมทั้งกำลังกุศลแห่งเจตนา ที่ได้ร่วมกันทำงานให้พระพุทธศาสนา กับการบำเพ็ญกุศลให้เกิดประโยชน์ทั้งตนและคนอื่น ทั้งเป็นประโยชน์ในคติภพเบื้องหน้าของท่านทั้งหลาย ขออำนาจกุศลผลบุญดังกล่าวแล้ว จงเป็นพลวปัจจัยให้ท่านทั้งหลายจงประสบกับความสุข ความเจริญพร้อมทั้งอายุ วรรณะ สุขะ พละ ตามความปรารถนาด้วยกันทุก ๆ ท่านเถิด

ความจริงอันเป็นฐานะ
ที่ควรพิจารณาบ่อยๆ ๕ อย่าง

อาจารย์บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์ นำเสนอ

พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ใน อภิณหปัจจเวกขิตัพพฐานสูตรว่า **"ดูกร ภิกษุทั้งหลาย ฐาน ๕ อย่าง เหล่านี้ อันผู้เป็นหญิงก็ตาม เป็นชายก็ตาม เป็นคฤหัสถ์ก็ตามเป็นบรรพชิตก็ตาม พึงพิจารณาบ่อยๆ"** เป็นต้น

ก็ฐานะที่พึงพิจารณาบ่อยๆ ๕ อย่างนั้น ตรัสไว้ว่า

๑. พึงพิจารณาบ่อยๆ ว่า **"เราจักเป็นผู้มีความแก่เป็นธรรมดา ไม่พ้นความแก่ไปได้"**

๒. พึงพิจารณาบ่อยๆ ว่า **"เราจักต้องเป็นผู้มีความเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นธรรมดา ไม่พ้นความเจ็บไข้ได้ป่วยไปได้"**

๓. พึงพิจารณาบ่อยๆ ว่า **"เราจักเป็นผู้มีความตายเป็นธรรมดา ไม่พ้นความตายไปได้"**

๔. พึงพิจารณาบ่อยๆ ว่า **"เราจักมีความว่างเว้นความเว้นห่าง (ความพลัดพราก) จากสิ่งที่รัก สิ่งที่ชอบใจทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมดา"**

๕. พึงพิจารณาบ่อยๆ ว่า **"เรามีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งพิง**

เราจักกระทำกรรมใด เป็นกรรมดีก็ตาม เป็นกรรมชั่วก็ตาม เราจักเป็นทายาทของกรรมนั้น” ดังนี้

ธรรม ๕ อย่างนี้ ความที่คนเกิดมาแล้วจะต้องประสบความแก่เป็นธรรมดา เป็นต้นนี้ เป็นสัจธรรมที่ทุกคนผู้เกิดมาแล้วต้องประสบแน่นอน ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ชื่อว่าเป็นฐานะที่ควรพิจารณาบ่อยๆ เพราะถ้าหากไม่พิจารณาอยู่บ่อยๆ เสมอๆ ก็ย่อมถึงความมัวเมา มีความมัวเมาในความเป็นหนุ่มเป็นสาว เป็นต้น เมื่อถูกความมัวเมาครอบงำ ก็ชื่อว่าตั้งอยู่ในความประมาท เพราะพร้อมที่จะประพฤติไม่ดีมีประการต่างๆ ตามอำนาจของความเมา ทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง เพราะเมื่อมีความเมาครอบงำเสียแล้ว อันการจะทำให้เกิดหิริโอตตัปปะ สติ สัมปชัญญะ ยับยั้งการทำชั่วทำไม่ดีทั้งหลายในเวลานั้น นับว่าเป็นเรื่องยาก เพราะฉะนั้นคนที่ถูกความเมาครอบงำอยู่เสมอ จึงชื่อว่า เป็นคนที่ตั้งอยู่ในความประมาท ย่อมประสบแต่ความทุกข์ ความเดือดร้อนใจอยู่เสมอๆ

ส่วนว่า เมื่อได้พิจารณาฐานทั้ง ๕ เหล่านี้อยู่บ่อยๆ ก็ย่อมเป็นผู้ตั้งอยู่ในที่ไกลจากความเมาทั้งหลาย ก็ย่อมมีความเป็นไปตรงข้าม ย่อมประสบแต่ความสงบสุข เยือกเย็นไม่เดือดร้อนใจ ทำกิจทั้งหลายก็สำเร็จได้ด้วยดี

ฐานะที่ ๑ ควรพิจารณาว่า เราจักเป็นผู้มีความแก่เป็นธรรมดา

เพราะเป็นความจริงว่า ผู้ที่เกิดมาแล้ว ต้องบ่ายหน้าไปหาความแก่ ไม่มีหรอกคนที่เกิดมาแล้วจะไม่พบกับความแก่ แม้เราก็ต้องเป็นอย่างนั้น ถ้าเราไม่ตายเสียก่อนในตอนที่ยังเป็นเด็ก เป็นหนุ่มเป็นสาวอยู่นี้ มีอายุมากไปขึ้นเรื่อยๆ เราก็ต้องพบกับความแก่ เป็นคนแก่ ข้อที่ว่านี้เป็นธรรมดาของผู้ที่เกิดมาแล้ว เป็นสัจธรรมที่ไม่มีใครปรารถนาเลย เพราะคนทั้งหลายยินดี พอใจในความเป็นหนุ่มสาว

เพราะเหตุไรคนทั้งหลายจึงรังเกียจความแก่กันนัก?

ประการแรก วัยหนุ่มสาวเป็นวัยที่สดใส ผมดกดำ ฟันขาวแข็งแรง ผิวพรรณเปล่งปลั่งเต่งตึง ย่อมเห็นกันอยู่ว่าเป็นวัยงาม ส่วนวัยชราเป็นวัยที่มีผมหงอก ฟันหัก ผิวหนังเหี่ยวย่น ไม่น่าดู ไม่น่าเจริญตาแก่ผู้พบเห็น เพราะฉะนั้นความแก่เฒ่าจึงเป็นที่รังเกียจ ไม่ต้องการพานพบ สำหรับผู้รักสวยรักงาม

วัยหนุ่มสาวร่างกายแข็งแรง โรคภัยไข้เจ็บหลายอย่างมีโอกาเกิดได้ยาก ถ้าหากว่ายังตั้งยู่ในวัยหนุ่มสาว แต่เมื่อถึงคราวมีความแก่ชรามาเยือน โรคภัยไข้เจ็บเหล่านั้นก็ได้โอกาสเล่นงาน เพราะฉะนั้น คนผู้ปรารถนาความไม่มีโรคจึงรังเกียจไม่ต้องการพบพานความแก่

ปกติของคนทั่วๆ ไปที่ปรารถนาความเป็นผู้มีสติปัญญากล้าแข็งรู้เท่าทันคน สติและปัญญาดังกล่าวนี้ ไม่อาจจะอบรมให้ถึงความกล้าแข็งได้โดยง่ายเลย เมื่อถึงวัยชรา และแม้สติปัญญาจะกล้าแข็งอยู่แล้วตามปกติก็กลับเสื่อมถอยเมื่อถึงคราวชรา กล่าวคือทำให้หลงลืมได้ง่าย หลงลืมอยู่เสมอๆ เป็นประจำ บางครั้งก็เป็นเหตุให้เกิดความเสียหายแก่การงานที่สำคัญ คนชราจึงมักจะหงุดหงิดกับความหลงลืมของตนอยู่เสมอ สิ่งที่เคยรู้มาก่อนแล้ว ก็กลับมาไม่รู้เสียอีกเมื่อถึงคราวชรา แม้อยากจะรู้สิ่งที่ไม่เคยรู้มาก่อนก็เป็นเรื่องยากอีก จะมาเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ วิทยาการใหม่ๆ ก็กลายเป็นเรื่องยากเย็นแสนเข็ญ ชวนให้เกิดความท้อใจ จนเป็นเหตุให้เลิกล้มความพยายามไปเลย ทั้งนี้ทั้งนั้นล้วนเป็นเพราะสติปัญญาไม่อำนวยเสียแล้วเท่านั้น แม้หากทำได้ ก็ทำได้ไม่ดี ขาดตกบกพร่องอยู่เป็นประจำ เพราะฉะนั้นคนทั้งหลายจึงรังเกียจความแก่

และเมื่อถึงความแก่เฒ่า ย่อมไม่อาจใช้อิริยาบถใหญ่น้อยได้กระฉับกระเฉงคล่องแคล่วเหมือนคราวที่ยังหนุ่มสาว เพราะมีเรี่ยวแรงน้อยกำลังวังชาลดลง คนแก่จึงจำเป็นต้องระมัดระวังในการเดินลุกนั่ง เพื่อไม่ให้เกิดความพลาดพลั้งบาดเจ็บ คนแก่ก็อดรำคาญตนเองไม่ได้ เพราะฉะนั้นผู้คนจึงรังเกียจความแก่

เพราะฉะนั้นถ้าหากว่าได้พิจารณาอยู่บ่อยๆ ว่า "เราจะต้องเป็นคนแก่เป็นธรรมดาไม่พ้นความแก่ไปได้" ช่วยลดความเมาในความเป็นหนุ่มสาว ตั้งอยู่ในความไม่ประมาทได้แล้ว เมื่อถึงคราวที่ถูกความแก่ครอบงำ ก็เป็นคนไม่หงุดหงิด ไม่กลัดกลุ้ม ไม่ทุรนทุราย ไม่หม่นหมองใจ เพราะยอมรับสัจจะข้อนี้ได้ด้วยดี มีใจสงบเย็น และเป็นคนแก่ที่ใครๆ ยินดีเข้าใกล้คบหา เป็นที่รักของคนทั่วไป

ฐานะที่ ๒ ควรพิจารณาว่า เราจักต้องเป็นผู้มีความเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นธรรมดา

ฐานะนี้ก็เป็นสัจธรรมที่ทุกคนจะต้องเจอ เจอไม่มากก็น้อย เพราะรูปกายนี้เป็นที่ตั้งแห่งโรคภัยไข้เจ็บมากมาย รูปกายของเรานี้จัดว่าเป็นรังของโรค เมื่อยังไม่มีเหตุปัจจัยของโรคนั้นๆ โรคนั้นๆ ก็ยังไม่เกิดขึ้น แต่เมื่อได้ปัจจัยเข้าแล้ว โรคที่เหมาะสมกับปัจจัยต่างๆ ก็ย่อมได้ช่องเกิดขึ้น ร่างกายย่อมเป็นไปพร้อมเพื่อความเจ็บไข้ได้ป่วย

คนที่มีสุขภาพพลานามัยดีอยู่เสมอ ร่างกายแข็งแรงย่อมไม่เกิดความเจ็บไข้ได้ป่วยง่าย แม้ว่าบางคราวจะประสบเหตุปัจจัยเหล่านั้นเข้าแล้ว เกิดความเจ็บป่วยขึ้นมาก็รักษาให้หายได้โดยใช้เวลาไม่นานเกินไปนัก เพราะเหตุนั้นๆ ก็จะมีความเพลิดเพลินที่ได้ทำอะไรๆ ได้ราบรื่น เมื่อมีผู้อื่นกล่าว

ชมว่าสุขภาพดีจริงหนอ แข็งแรงเสียจริงหนอ ก็ย่อมถึงความปลาบปลื้มพออกพอใจ ในที่สุดก็ถึงความเป็นคนมัวเมาในความไม่มีโรค ทำให้ตั้งอยู่ในความประมาท มัวเมาชะล่าใจในความเป็นคนแข็งแรงไม่มีโรคของตน เมื่อถึงคราวเจ็บป่วยเพราะประสบเหตุปัจจัยบางอย่าง และไม่อาจรักษาให้หายโดยเร็วได้ ก็เกิดความกลัดกลุ้มเดือดร้อนใจ เพราะอยากจะหายเร็วๆ กล่าวได้ว่า กายก็ป่วยใจก็ป่วยตามไปด้วย นั้นเป็นเพราะไม่ได้พิจารณาฐานะที่เป็นสัจธรรม ข้อที่ว่า เราจะต้องมีความเจ็บไข้ได้ป่วยเป็นธรรมดา ไม่พ้นความเจ็บไข้ได้ป่วยไปได้

แต่ถ้าหากว่าได้พิจารณาอยู่บ่อยๆ เนืองๆ เมื่อถึงคราวได้เกิดโรคขึ้น ก็พอทำใจยอมรับความจริงได้ แม้ไม่สิ้นเชิงก็ไม่ถึงกับสร้างความทุรนทุราย หงุดหงิด กลัดกลุ้มจนเกินไปนัก ยังพอทำใจให้ตั้งอยู่ในฝ่ายกุศลได้ อันอาจกล่าวได้ว่าป่วยแต่กายแต่ใจไม่ป่วย

ฐานะที่ ๓ ควรพิจารณาว่า เราจักต้องเป็นผู้มีความตายเป็นธรรมดาไม่พ้นความตายไปได้

เป็นความจริงว่าความตายเป็นสิ่งที่น่ากลัวหนักหนาสำหรับสัตว์ทั้งหลาย ดูเหมือนว่าจะน่ากลัวกว่าภัยอะไรๆ ทุกอย่างในโลก เพราะว่าคนเรากลัวภัยอะไรๆ หลายอย่าง

ก็เพราะมองเห็นว่าภัยที่เราประสบอยู่นั้น อาจทำให้เราถึงแก่ความตายได้ เป็นอันว่าเพราะมีความกลัวตายอยู่ก่อนนั่นแหละ จึงกลัวต่อภัยต่างๆ ที่คิดว่าอาจจะเป็นเหตุให้ตนต้องตาย หมายความว่า เพราะความกลัวตายนั่นแหละจึงกลัวสัตว์ร้าย กลัวโจร กลัวโรคร้าย เป็นต้น เมื่อเป็นอย่างนี้ก็ย่อมกล่าวได้ว่า ถ้าหากคนเราไม่กลัวตายเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ก็แทบจะไม่กลัวอะไรๆ อย่างอื่นในโลกเลย ความกลัวตายจึงเป็นมูลของความกลัวแทบทุกอย่าง จะเห็นว่าบางคนแม้เป็นโรคหนักรักษาไม่หาย มีแต่จะทรุดลงไปทุกวันๆ เจ็บปวดทรมานไปตลอด ถึงกระนั้นก็ยังไม่อยากตาย แก่เฒ่ามากแล้วดำรงชีวิตอยู่ในโลกนี้แสนลำบาก มีภาระหนักเกี่ยวกับการคอยบริหารชีวิตตนให้ตั้งอยู่ได้ และยังเป็นภาระเกี่ยวกับการคอยดูแลคนแก่ของลูกหลานเป็นต้นด้วย เพราะความที่แก่เฒ่านั่นแหละ จึงไม่อาจบังคับควบคุมร่างกายให้เป็นไปเป็นปกติเหมือนเมื่อก่อนได้ จำต้องปล่อยของเสียทั้งหนักทั้งเบาออกมาจากร่างกายไม่เป็นที่เป็นทาง แม้กระทั่งบนที่หลับที่นอน เป็นภาระหนักแก่ผู้ดูแลคนแก่ต่อไป เพราะเหตุที่ไม่อาจช่วยเหลือตนเองได้ ทั้งตนเองก็เอือมระอา ทั้งคนอื่นก็เอือมระอา ถึงกระนั้นก็ยังไม่อยากตาย ยังประสงค์จะมีชีวิตยืนต่อไปอีกนั่นแหละเรื่อยๆ หากว่ามีใครมาเสนอขายยาอายุวัฒนะช่วยอายุให้ยืนได้อีก ยังไม่ตาย

ในเวลานี้ ทั้งยังจะกลับมาเป็นหนุ่มสาวขึ้นมาอีกครั้ง หากเป็นคนมีเงินมากพอก็ยินดีซื้อ แม้ราคาจะแพงแสนแพง

เป็นธรรมดาว่าคนเราเกิดมาก็ต้องรักอัตภาพของตนหวงแหนยิ่งกว่าสิ่งใดๆ ในโลก ตามที่ตรัสไว้ว่า **ความรักอื่นที่ยิ่งกว่ารักตนไม่มี** เมื่อมีความรักตัว ก็ต้องมีความกลัวตายเป็นธรรมดา เพราะเหตุนั้นนั่นแหละ เมื่อถึงคราวจะตายหรือคิดว่าเราคงจะตายในวาระนี้แน่ ก็เกิดความกลัว จิตใจวุ่นวายหาที่พึ่ง ไม่เคยคิดจะทำบุญกุศลอะไรๆ มาก่อนหน้านี้ ก็คิดจะมาทำเอาตอนนี้ ด้วยหวังว่าจะอาศัยบุญเป็นที่พึ่งในภพหน้าอยากใส่บาตรอยากพบพระพบเจ้า แม้มีญาติเข้ามาพูดจาให้ระลึกถึงแต่สิ่งที่ดีๆ ใจจะได้เป็นกุศลก่อนตาย แต่ว่าความกลัวตายที่เกิดขึ้นที่ไม่อาจระงับได้ เพราะใจวุ่นวายเกินไปย่อมขัดขวางความตั้งขึ้นแห่งสติ เพื่อการระลึกถึงกุศลที่เคยทำไว้บ้างแล้วได้ แม้จะพยายามแล้วก็ตาม ก็จะเป็นผู้ตายไปอย่างหาสติมิได้ สุคติที่หวังว่าจะได้ไป ก็หวังได้ยาก

แต่ถ้าหากว่าได้พิจารณาถึงความตายอยู่บ่อยๆ ว่าความตายเป็นของธรรมดาสำหรับสัตว์ทั้งหลาย รวมทั้งตัวเรา โดยเฉพาะการเจริญมรณสติ จิตใจก็จะค่อยๆ ยอมรับและซึมซับสัจธรรมข้อนี้ เมื่อวาระที่จะต้องจากโลกนี้ไปมาถึงเข้า ก็สามารถทำจิตใจให้สงบ ไม่กระวนกระวาย ทำใจให้เป็นกุศล ตั้งสติระลึกแต่เรื่องที่เป็นเหตุให้จิตเป็นกุศลได้

ตายไปในเวลานั้นก็หวังสุคติได้ สมจริงตามที่ตรัสว่า เมื่อจิตไม่มัวหมอง สุคติก็หวังได้ ดังนี้ เพราะฉะนั้นการพิจารณาสัจธรรมเกี่ยวกับความเป็นธรรมดาของความตายนี้ จึงเป็นฐานะที่ควรพิจารณาแน่นอน อานิสงส์การพิจารณาพิเศษสำหรับข้อนี้คือ การละความเมาในชีวิต

ฐานะที่ ๔ พึงพิจารณาบ่อยๆ ว่า เราจักมีความพลัดพรากจากสิ่งที่รัก สิ่งที่ชอบใจทั้งหลายทั้งปวงเป็นธรรมดา ดังนี้นั้น มีคำพรรณนาความอย่างนี้

คนเราเมื่อเกิดมาแล้ว ย่อมตั้งความรักไว้ในสิ่งทั้งปวงมากมาย โดยเฉพาะที่ยึดติดอยู่ว่า เป็นของเรา เพราะเป็นธรรมดาของผู้มีตัณหายัง ยังละตัณหาไม่ได้ สิ่งเหล่านั้นเป็นบุคคล คือ เป็นแม่ เป็นพ่อ เป็นพี่เป็นน้อง เป็นญาติเป็นเพื่อน เป็นต้นก็มี เป็นสมบัติข้าวของ คือ เป็นบ้าน เป็นยานพาหนะ เป็นเงินทอง ทรัพย์สมบัติ อุปกรณ์เครื่องใช้เพื่อความสะดวกในกิจทั้งหลายที่ต้องทำ เมื่อบุคคลเหล่านั้นไม่เพียงคนใดคนหนึ่งเท่านั้น เกิดวิบัติพลัดพรากไปจากเรา เราผู้มีความรักความหวงแหนในสิ่งเหล่านั้น ย่อมเศร้าโศกอาลัยเป็นธรรมดา แม่ตายก็เศร้าโศก พ่อตายก็เศร้าโศก ลูก หลาน ญาติ เพื่อน เป็นต้น ตายไปก็เศร้าโศก บ้านช่องถูกไฟไหม้ ถูกพายพัดพังทลาย ถูกโจรปล้น ถูกโกง เป็นต้น

ก็ย่อมเศร้าโศก จะเกิดความเศร้าโศกมากน้อยเพียงใดนั้น ก็เนื่องอยู่กับว่ามีความรักในสิ่งเหล่านั้นมากน้อยเพียงใด รักมากก็เศร้าโศกมาก รักน้อยก็เศร้าโศกน้อย คนที่เกิดมาแล้ว การที่จะไม่ประสบความวิบัติพลัดพรากบ้างเลยนั้นไม่มี เพราะว่าสิ่งที่เกิดมาแล้วเป็นธรรมดาว่าในที่สุดก็จะต้องถึงความสิ้นไป หมดไป ละจากไปเป็นธรรมดา

บางคนเป็นคนดี ทำแต่บุญกุศลอยู่เสมอ ทำกรรมดีงามอยู่เสมอ หมั่นทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา มีจิตใจมากด้วยเมตตาและกรุณา เมื่อเป็นคนดีมีศีลไม่บกพร่องมาตลอดกาลนาน ก็ย่อมชื่นชมยินดีในความเป็นคนดีมีศีลของตน เพราะการรักษาศีลไม่ให้ศีลบกพร่องมาได้ติดต่อกันตลอดกาลนาน ไม่ใช่ของทำได้ง่าย เพราะจะต้องพบอุปสรรคขัดข้องในคราวนั้นๆ อยู่เสมอ แต่ก็ฝ่าฟันมาได้ เป็นเหตุให้มีความสุข ความอิ่มเอิบใจอยู่กับศีลที่รักษามาได้ด้วยดีนั้น แต่ว่าเมื่อยังเป็นปุถุชน คนกิเลสหนา กิเลสที่เป็นเหตุให้ละเมิดศีลได้ก็ยังละไม่ได้ โอกาสที่กิเลสเหล่านั้น จะเป็นโลภก็ตาม โทสะก็ตาม โมหะก็ตาม จะกำเริบขึ้น ครอบงำจิตเสียจนไม่อาจยับยั้งชั่งใจได้ในคราวนั้นๆ ก็ย่อมกระทำไปตามกำลังของกิเลสที่ปูขึ้น จนถึงขั้นละเมิดศีล คือฆ่าสัตว์บ้าง ลักขโมยบ้าง ประพฤติผิดในบุตรภรรยาของผู้อื่นบ้าง เป็นต้น ศีลที่รักษามาได้ตลอดระยะเวลานานนั้น

ก็ถึงความวิบัติไปในคราวนั้น และเมื่อได้สำนึกว่าเราได้ทำกรรมชั่วอย่างนี้ และอย่างนี้ลงไป คนผู้มีปกติรักศีลก็ย่อมเศร้าโศกเสียใจ กลัดกลุ้มใจ เกิดความกินแหนงแคลงใจในตน จนอาจเกิดความรังเกียจตนเองสุดประมาณ บางคนไม่อาจทนขมขื่นกับการกระทำบาปคราวนั้นของตนทั้งๆ ที่ไม่มีใครรู้ใครเห็นการกระทำของตนเลยก็ตาม เล็งเห็นอยู่แต่ว่ามีชีวิตอยู่ต่อไปก็ไม่มีความสุขความสบายใจอีกแล้ว ก็ตัดสินใจทำร้ายปลงชีวิตตนเองเลยทีเดียว

เพราะฉะนั้นสิ่งต่างๆ ในโลกนี้ที่เราเห็นว่าไม่ดีก็ตาม ดีก็ตาม ล้วนตั้งอยู่ในฐานะที่ต้องพบกับความวิบัติได้ทั้งสิ้น ตัวเราเองนั่นแหละ เป็นที่รักยิ่งกว่าสิ่งใดในโลก ความวิบัติของตนเองจึงเป็นเรื่องหายนะใหญ่หลวงสำหรับตน บุคคลอื่นสิ่งอื่นได้รับความรักจากตนไปด้วย ก็เพราะมีความเกี่ยวข้องกับตนในฐานะว่าเป็นแม่ตน เป็นต้น ผู้ที่ไม่ยอมรับกฎธรรมดาที่ว่าทุกคนที่เกิดมาแล้วจะต้องประสบความพลัดพรากจากของรักของชอบใจเป็นธรรมดา ย่อมเกิดความเศร้าโศกเสียใจในคราวที่ของรักของชอบใจนั้นๆ ต้องวิบัติพลัดพรากไปเป็นธรรมดา

แต่แม้ว่าเราจะต้องประสบความเศร้าโศกอย่างนี้แน่นอน เพราะเรายังเป็นคนที่มีตัณหา ยังตัดความรักความหวงแหนในสิ่งต่างๆ มิได้ แต่เราก็สามารถบรรเทา

ความโศกเศร้าที่เกิดขึ้นนั้นได้ แม้ว่าไม่ถึงขั้นตัดขาดได้อย่างพระอริยบุคคลก็ตาม โดยการทำให้จิตค่อยๆ ยอมรับสัจธรรมข้อนี้ตั้งแต่ต้น ด้วยการพิจารณาอยู่บ่อยๆ เสมอๆ ว่าเราจักต้องมีความพลัดพรากจากสิ่งที่รัก สิ่งที่ชอบ เป็นธรรมดา

ฐานะที่ ๕ พึงพิจารณาบ่อยๆ ว่าเรามีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งพิง เราจักกระทำกรรมใด เป็นกรรมดีก็ตาม เป็นกรรมชั่วก็ตาม เราจักเป็นทายาทของกรรมนั้น

คำว่า **มีกรรมเป็นของตน (กมฺมสฺสกา)** คือมีกรรมเป็นสมบัติของตน หมายความว่า มีกรรมที่ตนทำนั่นแหละไม่ว่าเป็นกรรมดี หรือกรรมชั่ว เมื่อตนทำไว้แล้ว ตนจะมอบกรรมนั้นให้แก่ผู้อื่นหาได้ไม่ บางคนเห็นว่ามารดาบิดาของตนไม่มีโอกาสจะทำกรรมดีงาม เช่นว่า ทาน เป็นต้น มีความปรารถนาดี ต้องการจะให้มารดาบิดามีความสุข ความสบายจากกรรมดี ก็ช่วยทำกรรมดีแทน โดยการให้ความสงเคราะห์ช่วยเหลือแก่พระภิกษุ แก่คนยากจนอนาถา สำคัญว่าเมื่อเราทำแทนท่าน ก็ย่อมเป็นกรรมของท่าน ที่แท้แล้วก็เป็นกรรมของตนนั่นแหละ มารดาบิดาจะมีส่วนในกรรมดี หรือบุญที่บุตรทำ ก็เกี่ยวกับการทราบแล้วรู้จักอนุโมทนา ยินดีด้วยในกรรมดีที่บุตรทำเท่านั้น ก็เฉพาะการอนุโมทนานั่นเอง

ที่เป็นกรรมดีของมารดาบิดาไม่ใช่ของบุตร บุตรให้ทาน การให้ทานก็เป็นกรรมดีของบุตร การรักษาศีล เป็นต้น ก็เป็นกรรมดีของบุตร การอนุโมทนาของมารดาบิดานั้นเทียวที่เป็นกรรมดีของมารดาบิดา

อนึ่ง เมื่อลูกบวช บวชด้วยความคิดว่า บวชให้แม่นั้นก็ได้แต่คิดไปด้วยใจปรารถนาดีต่อแม่เท่านั้น เมื่อตนบวช กรรมดีคือการบวชก็เป็นของตนนั่นเอง ไม่ใช่ของแม่ เพราะแม่ไม่ได้บวช ถ้าแม่จะมีส่วนได้บุญจากการบวชของลูกบ้างก็โดยการที่ตนอนุโมทนาอีกนั่นแหละ แต่ว่าแม่บางคนนอกจากจะไม่อนุโมทนาการบวชของลูกแล้ว ยังกลับโกรธไม่พอใจ เพราะคิดด้วยจิตที่ไม่มีศรัทธาว่า บวชไปทำไมเสียเวลาทำมาหากิน เสียงาน เสียโอกาสดีๆ ในการสร้างความร่ำรวย สร้างชื่อเสียงไปเปล่าๆ อย่างนี้ก็ไม่ได้บุญอะไรจากการบวชของลูกชายเลย อาจจะได้บาปเสียด้วยซ้ำ แม้ในฝ่ายการทำชั่วก็เช่นเดียวกัน ทำแล้วเกิดกลัวบาป ต้องการจะผลักไสไปให้เป็นของคนอื่น เช่น พ่อทำบาปก็อยากให้บาปนั้นเป็นของลูก ย่อมไม่อาจทำได้ ลูกกตัญญู ซื่อสัตย์ต่อพ่อสักเพียงใด ก็ไม่อาจรับกรรมชั่วที่พ่อทำได้ ถ้าลูกรับผิดแทนพ่อ ยอมรับการลงโทษลงทัณฑ์แทนพ่อ ก็ไม่ใช่เป็นการรับกรรมชั่วจากพ่อ ทว่าเป็นการรับโทษ การลงโทษเพราะการทำชั่วของตนเองนั่นเอง เพราะการกล่าวบิดเบือน

ความจริง การกล่าวเท็จต่อทางการ ต่อเจ้าหน้าที่ เป็นกรรมชั่วของตน ส่วนพ่อแม่ เจ้าหน้าที่จะไม่ทราบว่าเป็นตัวการทำผิด หรือว่ารู้แต่จับกุมตัวมาลงโทษไม่ได้ ก็ต้องรับผลของกรรมที่ตนทำในโอกาสต่อไป เมื่อความจริงถูกเปิดเผย หรือว่าในระหว่างที่ยังไม่ถูกจับกุมไปลงโทษ ยังไม่มีคนรู้ก็ต้องลำบากเดือดร้อนอยู่กับการคอยปกปิดความลับ จะทำจะพูดหาความอิสระดังแต่ก่อนไม่ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อทำกรรมชั่ว โอกาสที่จะถูกกรรมนั้นซัดไปในนรกหลังตายย่อมมีได้โดยแน่แท้ เพราะฉะนั้นทุกคนล้วนมีกรรมเป็นของตน

คำว่า **มีกรรมเป็นกำเนิด (กมฺมโยนิ)** ความว่า เพราะเหตุที่มีกรรมเป็นของตน ไม่อาจโอนมอบให้แก่ผู้อื่นได้นั่นเอง ความเป็นไปของสัตว์ทั้งหลายจึงเนื่องอยู่กับกรรม คือมีกรรมเป็นเหตุสำคัญให้มีความเป็นไปโดยสวัสดีก็ได้ หรือว่าหาความสวัสดีมิได้ก็ได้ แล้วแต่ว่าเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว

คำว่า **มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ (กมฺมพนฺธู)** คือ มีกรรมเป็นญาติ กรรมดีเป็นเหมือนญาติที่คอยอุปถัมภ์ช่วยเหลือ กรรมชั่วเป็นเหมือนญาติที่คอยเบียดเบียนสร้างความหายนะ

คำว่า **มีกรรมเป็นที่พึ่งพิง (กมฺมปฏิสฺสรโณ)** คือ มีกรรมเป็นที่อิงอาศัย กรรมดีเป็นที่อิงอาศัยที่ดี คือเป็นที่ต้านทานภัย เป็นที่หลีกเร้นภัย ส่วนกรรมชั่วเป็นที่อิงอาศัยที่ไม่ดี คือไม่เป็นที่ตั้งภัยแล้ว ก็กลับเป็นที่มีภัยเสียเอง

คำว่า **มีกรรมเป็นทายาท (กมฺมทายาโท)** ความว่า เพราะความที่มีกรรมเป็นของตน ไม่อาจโอนมอบให้ผู้อื่นได้ ดังกล่าวแล้วนั่นเอง จึงชื่อว่า มีกรรมเป็นทายาท หมายความว่า เป็นผู้รับมรดก คือกรรมที่ตนทำนั้น อันเป็นมรดกที่มอบให้แก่คนอื่นมิได้

เปรียบเหมือนว่าบุคคลผู้เป็นทายาทรับมรดกย่อมได้รับความสุขเกี่ยวกับการได้ใช้สอยมรดก คือ ทรัพย์สินเงินทอง ซื้อหาของที่ต้องการเป็นต้น ได้ตามความปรารถนา หรือได้รับความทุกข์เกี่ยวกับความพินาศ ไปแห่งมรดกที่ถูกหลวงยึด ถูกไฟไหม้ ถูกโจรปล้นไป เป็นต้นฉันใด คนเราไม่มีการทำกรรมไว้ จะเป็นกรรมดีก็ตาม เป็นกรรมชั่วก็ตาม ก็ย่อมมีกรรมนั้นนั่นแหละเป็นมรดก คือเป็นทรัพย์สินเงินทองที่จะสร้างความสุขให้เกิด เพราะเป็นกรรมดี หรือสร้างความทุกข์เพราะเป็นการชั่วฉันนั้น

เมื่อได้พิจารณาสัจธรรมเกี่ยวกับกรรมตามทำนองที่ตรัสไว้อย่างนี้อยู่เนืองๆ จนซึมซาบ เมื่อถึงคราวมีความสุขประสบความสำเร็จเพราะกรรมดีที่ได้สั่งสมไว้ในภพก่อนบ้างในภพนี้บ้าง ก็จะเป็นผู้มีใจสงบ ไม่ฟูไม่ปลาบปลื้มจนเกินไปจนมีความทะนงหลงปลื้มว่าคนที่ยอดเยี่ยมกว่าเราหาได้ยาก คนที่ประสบความสำเร็จสูงส่งอย่างเราหาได้ยาก เราสามารถทำสิ่งนี้ได้ ใครเล่าจะทำได้อย่างเรา เป็นต้น และเมื่อประสบ

กับความวิบัติ ความทุกข์ ก็จะเป็นผู้มีใจสงบ นั่นแหละ คือจิตใจไม่ฟุบ ไม่เหี่ยวท้อแท้ ไม่เศร้าโศกเสียใจ หรือน้อยเนื้อต่ำใจว่า คนที่เคราะห์ร้ายยิ่งกว่าเราเห็นทีจะหายากดังนี้ เป็นต้น และเมื่อมีความเชื่อถือกรรมเป็นสำคัญก็จะไม่เชื่อถืออะไรๆ อย่างอื่น เช่นว่า ดวงดาว ฤกษ์ยาม คำทำนาย เป็นต้น เป็นเครื่องนำทางการดำเนินชีวิต ทั้งไม่เป็นคนประเภทมงคลตื่นข่าว ดำรงชีวิตไปด้วยการกระทำอันเป็นเหตุที่สมควรแก่ผลอยู่เสมอ

จากหนังสือสาระธรรมบางเรื่องที่ชาวพุทธควรรู้

มงคลสูตร

อาจารย์นิตยา ปรีชายุทธ เรียบเรียง

จากที่อาจารย์เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี ได้ลงเรื่องมงคลสูตรในปัญญาสารฉบับก่อนๆ แล้ว ข้าพเจ้าได้อ่านเรื่องมงคลสูตรจากหนังสือ ร้อยธัมมรส สหัสสนัย มีความละเอียดทั้งภาษาบาลี และอรรถธิบาย จึงนำมาลงในฉบับนี้ ดังนี้

มงฺคลสุตฺตํ

เอวมฺเม สุตํ ฯ เอกํ สมยํ ภควา สาวตฺถิยํ วิหรติ เชตวเน อนาถปิณฺฑิกสฺส อาราเม ฯ อถ โข อญฺญตรา เทวตา อภิกฺกนฺตาย รตฺติยา อภิกฺกนฺตวณฺณา เกวลกปฺปํ เชตวนํ โอภาเสตฺวา เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ อุปสงฺกมิตฺวา ภควนฺตํ อภิวาเทตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิ เอกมนฺตํ ฐิตา โข สา เทวตา ภควนฺตํ คาถาย อชฺฌภาสิ ฯ

พหู เทวา มนุสฺสา จ   มงฺคลานิ อจินฺตยุํ
อากงฺขมานา โสตฺถานํ   พฺรูหิ มงฺคลมุตฺตมํ ฯ

อเสวนา จ พาลานํ   ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา
ปูชา จ ปูชนียานํ   เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ฯ

ปฏิรูปเทสวาโส จ ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา
อตฺตสมฺมาปณิธิ จ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ฯ

พาหุสจฺจญฺจ สิปฺปญฺจ วินโย จ สุสิกฺขิโต
สุภาสิตา จ ยา วาจา เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ฯ

มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ ปุตฺตทารสฺส สงฺคโห
อนากุลา จ กมฺมนฺตา เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ฯ

ทานญฺจ ธมฺมจริยา จ ญาตกานญฺจ สงฺคโห
อนวชฺชานิ กมฺมานิ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ฯ.

อารตี วิรตี ปาปา มชฺชปานา จ สญฺญโม
อปฺปมาโท จ ธมฺเมสุ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ฯ

คารโว จ นิวาโต จ สนฺตุฏฺฐี จ กตญฺญุตา
กาเลน ธมฺมสฺสวนํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ฯ

ขนฺตี จ โสวจสฺสตา สมณานญฺจ ทสฺสนํ
กาเลน ธมฺมสากจฺฉา เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ฯ

ตโป จ พฺรหฺมจริยญฺจ อริยสจฺจานทสฺสนํ
นิพฺพานสจฺฉิกิริยา จ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ฯ

ผุฏฺฐสฺส โลกธมฺเมหิ จิตฺตํ ยสฺส น กมฺปติ
อโสกํ วิรชํ เขมํ เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ฯ

เอตาทิสานิ กตฺวาน สพฺพตฺถมปราชิตา
สพฺพตฺถ โสตฺถึ คจฺฉนฺติ ตนฺเตสํ มงฺคลมุตฺตมนฺติ ฯ

มงคลสูตร
ว่าด้วยอุดมมงคล ๓๘

ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้น เมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว เทวดาตนหนึ่งมีรัศมีอันงดงามยิ่ง ทำพระวิหารเชตวันทั้งสิ้นสว่างไสว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

เทวดาและมนุษย์เป็นอันมาก ผู้หวังความสวัสดี ได้พากันคิดมงคลทั้งหลาย ขอพระองค์ได้โปรดตรัสอุดมมงคล

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระคาถาตอบว่า

การไม่คบคนพาล ๑ การคบบัณฑิต ๑ การบูชาบุคคลที่ควรบูชา ๑ นี้เป็นอุดมมงคล

การอยู่ในประเทศอันสมควร ๑ ความเป็นผู้มีบุญทำไว้แล้วในกาลก่อน ๑ การตั้งตนไว้ชอบ ๑ นี้เป็นอุดมมงคล

พาหุสัจจะ ๑ ศิลปะ ๑ วินัยที่ศึกษาดีแล้ว ๑ วาจาสุภาษิต ๑ นี้เป็นอุดมมงคล

การบำรุงมารดา ๑ การบำรุงบิดา ๑ การสงเคราะห์บุตรภรรยา ๑ การงานอันไม่อากูล ๑ นี้เป็นอุดมมงคล

ทาน ๑ การประพฤติธัมม์ ๑ การสงเคราะห์ญาติ ๑ กรรมอันไม่มีโทษ ๑ นี้เป็นอุดมมงคล

การงดเว้นจากบาป ๑ ความสำรวมจากการดื่มน้ำเมา ๑ ความไม่ประมาทในธัมม์ทั้งหลาย ๑ นี้เป็นอุดมมงคล

การเคารพ ๑ ความประพฤติถ่อมตน ๑ ความสันโดษ ๑ ความกตัญญู ๑ การฟังธัมม์ตามกาล ๑ นี้เป็นอุดมมงคล

ความอดทน ๑ ความเป็นผู้ว่าง่าย ๑ การได้เห็นสมณะทั้งหลาย ๑ การสนทนาธัมม์ตามกาล ๑ นี้เป็นอุดมมงคล

ความเพียร ๑ พรหมจรรย์ ๑ การเห็นอริยสัจ ๑ การกระทำนิพพานให้แจ้ง ๑ นี้เป็นอุดมมงคล

จิตของผู้ใดอันโลกธัมม์ทั้งหลายถูกต้องแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว ๑ ไม่เศร้าโศก ๑ ปราศจากธุลี ๑ เป็นจิตเกษม ๑ นี้เป็นอุดมมงคล

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายทำมงคลเช่นนี้แล้ว เป็นผู้ไม่ปราชัยในข้าศึกทุกหมู่เหล่า ย่อมถึงความสวัสดีในที่ทุกสถาน นี้เป็นอุดมมงคลของเทวดาและมนุษย์เหล่านั้น

อรรถกถามงคลสูตร

ครั้งนั้น มนุษย์ทั้งหลายในชมพูทวีปทั้งสิ้น คิดมงคลทั้งหลายกันว่า "อะไรหนอแล เป็นมงคล" แม้อารักขเทวดาทั้งหลาย ภุมมเทวดา อากาสัฏฐเทวดา เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา จนถึงอกนิฏฐเทวดา ก็คิดมงคลทั้งหลาย การคิดเรื่องมงคลเกิดขึ้นในที่ทุกแห่งจนถึงหมื่นจักรวาล คิดกันอยู่สิ้นเวลา ๑๒ ปี พวกมนุษย์ พวกเทวดา และพวกพรหมทั้งปวง เว้นพระอริยสาวกทั้งหลาย แตกกันเป็น ๓ พวก คือ พวกทิฏฐมังคลิกะพวก ๑ พวกสุตมังคลิกะพวก ๑ พวกมุตมังคลิกะพวก ๑ ไม่มีใครแม้คนเดียวที่ชื่อว่าถึงการตัดสินใจได้ตามความเป็นจริงว่า สิ่งนี้เท่านั้นเป็นมงคล ความโกลาหลเรื่องมงคลเกิดขึ้นแล้วในโลก ท้าวสักกเทวราชจึงตรัสสั่งเทพบุตรองค์หนึ่งว่า ท่านจงทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า

เทพบุตรนั้น เชิญเทวดาทั้งหลายในหมื่นจักรวาลให้ประชุมกันในจักรวาลอันเดียวนี้ เพื่อต้องการจะฟังมงคลปัญหา ได้เห็นแล้วซึ่งเทวดา มารและพรหมทั้งปวง ผู้เนรมิตอัตภาพให้ละเอียดประมาณเท่าปลายขนทรายเส้นหนึ่งเป็น ๑๐ องค์บ้าง ๒๐ บ้าง ๓๐ บ้าง ๔๐ บ้าง ๕๐ บ้าง ๖๐ บ้าง ๗๐ บ้าง ๘๐ บ้าง ผู้ยืนแวดล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า

ซึ่งประทับนั่งเหนือบวรพุทธอาสน์ที่เขาปูลาดไว้แล้ว ผู้รุ่งโรจน์ก้าวล่วง (เทพ มาร และพรหม) เหล่านั้นด้วยพระสิริและพระเดช และได้ทราบถึงความปริวิตกแห่งใจของพวกมนุษย์ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น แม้ที่ยังไม่ได้ทราบในสมัยนั้นด้วยใจ เพื่อจะถอนเสียซึ่งลูกศรคือความสงสัยของเทพเจ้าและมนุษย์ทั้งปวง จึงได้ทูลว่า เทพเจ้าและมนุษย์เป็นอันมากหวังอยู่ซึ่งความสามัคคี คือ ปรารถนาความสวัสดีแห่งตนจึงพากันคิดมงคลทั้งหลาย ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์เป็นผู้ซึ่งข้าพระองค์ทูลถามแล้ว ตามความอนุมัติของเทพเจ้าเหล่านั้น และด้วยความอนุเคราะห์ของมนุษย์ทั้งหลาย ขอจงตรัสบอกซึ่งมงคลอย่างสูงสุดเพราะจะนำประโยชน์สุขมาให้โดยส่วนเดียวแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายทั้งปวงทีเดียว

คำว่า **มงฺคลํ** ได้แก่ เหตุแห่งความสำเร็จ เหตุแห่งความเจริญ เหตุแห่งสมบัติทั้งปวง

คำว่า **อุตฺตมํ** ได้แก่ ประเสริฐ เลิศ ได้แก่ นำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่โลกทั้งปวง

คาถาที่ ๑ (มี ๓ มงคล)

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสดับคำของเทพบุตรอย่างนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถาว่า **อเสวนา จ พาลานํ** เป็นต้น

การไม่คบ คือการไม่เข้าไปนั่งใกล้ ชื่อว่า **อเสวนา** ในพระคาถานั้น ในคำว่า **พาลานํ** ชนทั้งหลายเหล่าใด ย่อมอ่อนแอ เหตุนั้น ชนเหล่านั้นชื่อว่า **คนพาล**

ในคำว่า **ปณฺฑิตานํ** ชนทั้งหลายเหล่าใดย่อมดำเนินไปด้วยปัญญา เหตุนั้น ชนเหล่านั้นชื่อว่า **บัณฑิต** อธิบายว่า ชนทั้งหลายย่อมดำเนินไป ด้วยญาณคติในประโยชน์ทั้งหลาย ทั้งที่เป็นไปในปัจจุบัน ทั้งที่เป็นไปในสัมปรายภพ ซึ่งบัณฑิตทั้งหลายเหล่านั้น

การคบ คือการเข้าไปนั่งใกล้ ได้แก่ การมีบุคคลนั้นเป็นสหาย การมีบุคคลนั้นเป็นเพื่อน ชื่อว่า **เสวนา**

การทำสักการะ การทำความเคารพ การนับถือ และการกราบไหว้ ชื่อว่า **บูชา**

คำว่า **ปูชเนยฺยานํ** หมายถึง ผู้ควรแก่การบูชา

คำว่า **เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรวบรวมการกระทำทั้งหมด คือ การไม่คบคนพาล ๑ การคบบัณฑิต ๑ การบูชาบุคคลที่ควรบูชา ๑ เข้าด้วยกันแล้วตรัสว่า เอตมฺมงฺคลมุตฺตมํ ข้อนั้นเป็นมงคลอันสูงสุด

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อตรัสมงคลจึงได้ตรัสถึงการไม่คบพวกคนพาลก่อน (ตรัส) ถึงการคบบัณฑิตทั้งหลายในภายหลัง

ตอบว่า เพราะเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ถือเอาแล้วซึ่งความเห็นอันเป็นมงคล ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงติเตียนการคลุกคลีกับอกัลยาณมิตร ซึ่งหักรานประโยชน์ในโลกนี้ ในโลกอื่นนั้น และเมื่อทรงสรรเสริญการคบกัลยาณมิตรผู้ทำประโยชน์ในโลกทั้งสองให้สำเร็จ จึงได้ตรัสการไม่คบพวกคนพาลก่อน และตรัสการคบบัณฑิตทั้งหลายในภายหลัง แก่เทวดาและมนุษย์เหล่านั้น

สัตว์ทั้งหลายผู้ประกอบแล้วด้วยอกุศลกรรมบถ ๑๐ มีปาณาติบาตเป็นต้นเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ชื่อว่า **คนพาล**

สัตว์ทั้งหลายที่ประกอบด้วยกุศลกรรมบถ ๑๐ มีการเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้น จำพวกใดจำพวกหนึ่งชื่อว่า **บัณฑิต**

พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหลายผู้ชื่อว่าเป็น **พุทธะ** เพราะเว้นจากโทษทั้งปวง และเพราะประกอบด้วยพระคุณทั้งปวง พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอริยสาวกทั้งหลาย ผู้มาในภายหลังแต่พระพุทธเจ้าทั้งหลายนั้น ชื่อว่า **ปูชนียบุคคล** ในพระคาถานั้น ด้วยว่าการบูชาพระทักขิไณยบุคคลเหล่านั้นแม้จะน้อยก็ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขตลอดกาลนาน

ด้วยพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสมงคล ๓ ประการ คือ การไม่คบคนพาลทั้งหลาย ๑ การคบบัณฑิต

ทั้งหลาย ๑ การบูชาบุคคลที่ควรบูชาทั้งหลาย ๑ ด้วยประการฉะนี้

ในมงคลทั้ง ๓ ประการนั้น การไม่คบคนพาลทั้งหลาย พึงทราบว่าเป็นมงคล เพราะป้องกันอันตรายมีภัยเนื่องจากการคบคนพาลเป็นปัจจัยเป็นต้นเสียได้ และเพราะเป็นเหตุแห่งประโยชน์เกื้อกูลในโลกทั้งสอง การคบบัณฑิตทั้งหลาย และการบูชาบุคคลที่ควรบูชาทั้งหลาย พึงทราบว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งนิพพานและสุคติ

คาถาที่ ๒ (มี ๓ มงคล)

ในพระคาถาที่ ๒ นั้น คำว่า **ปฏิรูโป** แปลว่า สมควร บ้านก็ดี นิคมก็ดี นครก็ดี ชนบทก็ดี หรือโอกาสเป็นที่อยู่ของสัตว์ทั้งหลายแห่งใดแห่งหนึ่ง ชื่อว่า **เทสะ** การอยู่ในประเทศนั้น ชื่อว่า **วาสะ**

บทว่า **ปุพฺเพ** ได้แก่ กาลก่อน คือ ในชาติทั้งหลายที่ล่วงมาแล้ว

ความเป็นผู้มีกุศลอันสั่งสมไว้แล้วชื่อว่า **กตปุญฺญตา**

จิตท่านเรียกว่า ตน **(อัตตา)** อีกอย่างหนึ่ง อัตภาพทั้งสิ้น ท่านเรียกว่า อัตตา

การตั้งความปรารถนา อธิบายว่า การประกอบไว้ คือ การวางไว้ซึ่งตนนั้นโดยชอบ ชื่อว่า **สัมมาปณิธิ**

ที่ชื่อว่า **ปฏิรูปเทส** ได้แก่ประเทศใดที่บริษัททั้ง ๔ เที่ยวไป ประเทศที่บุญกิริยาวัตถุทั้งหลายมีทานเป็นต้นย่อมเป็นไป ประเทศที่นวังคสัตถุศาสน์ย่อมรุ่งเรือง การอยู่ในปฏิรูปเทสนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นปัจจัยแห่งการบำเพ็ญบุญของสัตว์ทั้งหลาย

อีกนัยหนึ่ง ที่ชื่อว่าปฏิรูปเทส ได้แก่ ประเทศ คือ (โพธิมณฑล) ควงแห่งต้นโพธิ์เป็นที่ตรัสรู้แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ประเทศที่มีพระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงพระธัมมจักก์ ประเทศคือควงแห่งต้นคัณฑามพพฤกษ์ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ทรงทำลายความมัวเมาของเดียรถีย์ทั้งปวงในท่ามกลางบริษัท (ซึ่งมาประชุมกันในเนื้อที่) ถึง ๑๒ โยชน์ ประเทศที่เสด็จลงจากเทวโลก (ที่สังกัสสนคร) ก็แม่หรือว่าประเทศอื่นใดอันเป็นที่ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้ามีเมืองสาวัตถีและเมืองราชคฤห์เป็นต้น การอยู่ในปฏิรูปเทสนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นปัจจัยให้ได้อนุตตริยะ ๖ ประการ

การสั่งสมกุศลปรารภพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระขีณาสพทั้งหลายในชาติที่ล่วงมาแล้ว ชื่อว่า **ปุพฺเพ กตปุญฺญตา** แม้ปุพเพกตปุญญตานั้นก็ชื่อว่าเป็นมงคล

ถามว่า เพราะเหตุไร

ตอบว่า เพราะคำอธิบายว่า บุคคลย่อมบรรลุพระอรหันต์ได้ในที่สุดแห่งคาถา แม้ประกอบด้วยบท ๔ อันท่านแสดงแล้วต่อพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งตนฟังแล้วเฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย หรือเฉพาะหน้าของพระพุทธสาวก

ก็มนุษย์ผู้ใดได้สั่งสมบุญไว้ในปางก่อน เป็นผู้มีมูลแห่งกุศลอันหนาขึ้นแล้ว มนุษย์ผู้นั้นเจริญวิปัสสนาแล้วย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะได้ ด้วยกุศลมูลนั้นนั่นเอง เพราะเหตุนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **ปุพฺเพ จ กตปุญฺญตา มงฺคลํ**

การตั้งตนไว้ชอบ คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำตนซึ่งเป็นผู้ทุศีล ให้ตั้งอยู่ในศีล ทำตนซึ่งไม่มีศรัทธาให้ตั้งอยู่ในศรัทธาสัมปทา ทำตนซึ่งเป็นคนตระหนี่ให้ตั้งอยู่ในจาคะสัมปทา นี้ท่านเรียกว่า **อตฺตสมฺมาปณิธิ** การตั้งตนไว้ชอบ การตั้งตนไว้ชอบนี้ จัดว่าเป็นมงคล

ถามว่า เพราะเหตุไร

ตอบว่า เพราะเป็นเหตุให้ละเวร ที่เป็นไปในปัจจุบัน และสัมปรายภพและให้บรรลุอานิสงส์ต่างๆ

ด้วยคาถาแม้นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสมงคล ๓ มงคล เหมือนกัน คือ การอยู่ในปฏิรูปเทส ๑ การกระทำบุญไว้ ในปางก่อน ๑ การตั้งตนไว้ชอบ ๑ ดังพรรณนามาฉะนี้

คาถาที่ ๓ (มี ๔ มงคล)

ความเป็นผู้ได้สดับมาก ชื่อว่า **พาหุสจฺจํ**

ความเป็นผู้ฉลาดในหัตถกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่า **สิปฺปํ** (ศิลปะ)

การฝึกกายวาจาและจิต ชื่อว่า **วินโย** (วินัย)

บทว่า **สุสิกฺขิโต** ได้แก่ ศึกษาแล้วด้วยดี

บทว่า **สุภาสิตา** ได้แก่ กล่าวแล้วด้วยดี

บทว่า **ยา** เป็นการแสดงถึงคำที่ไม่แน่นอน

คำที่เปล่ง คำที่เป็นทาง ชื่อว่า **วาจา**

ที่ชื่อว่า **พาหุสจฺจํ** ได้แก่ การทรงไว้ซึ่งคำสอนของ พระศาสดา โดยนัยว่า ภิกษุเป็นพหูสูต ทรงไว้ซึ่งสุตะ สั่งสม ไว้ซึ่งสุตะ ดังนี้เป็นต้น และโดยนัยมีอาทิอย่างนี้ว่า ภิกษุ บางรูปในพระธัมมวินัยนี้ เป็นผู้สดับมาก คือทรงไว้ซึ่งสุตตะ

เคยยะ เวยยากรนะ เป็นต้น พาหุสัจจะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้ละอกุศลธัมม์ และบรรลุกุศลธัมม์ และเพราะเป็นเหตุทำให้แจ้งซึ่งปรมัตถสัจจะโดยลำดับ สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ก็อริยสาวกได้สดับแล้วแล ย่อมละอกุศล บำเพ็ญกุศล และธัมม์ที่มีโทษ บำเพ็ญธัมม์ที่ไม่มีโทษ รักษาตนให้บริสุทธิ์อยู่ ดังนี้เป็นต้น

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แม้อื่นอีกว่า "ภิกษุย่อมเข้าไปเพ่งซึ่งเนื้อความแห่งธัมม์ทั้งหลายที่ตนทรงไว้แล้ว เมื่อเธอเข้าไปเพ่งอยู่ซึ่งเนื้อความ ธัมม์ทั้งหลายย่อมทนต่อการเพ่งพินิจเมื่อมีการทนต่อการเพ่งพินิจธัมม์อยู่ ความพอใจก็เกิดขึ้น ผู้ที่เกิดความพอใจย่อมอุตสาหะ เมื่ออุตสาหะย่อมไตร่ตรอง เมื่อไตร่ตรองย่อมเพียรพยายาม เมื่อเพียรพยายามก็ย่อมทำให้แจ้งซึ่งปรมัตถสัจจะด้วยนามกาย และเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา"

ชื่อว่า **ศิลปะ** (มี ๒ ชนิด) คือ อาคาริยศิลปะ และ **อนาคาริยศิลปะ** ในศิลปะทั้งสองอย่างนั้น อาคาริยศิลปะได้แก่ การงานที่เว้นจากการเบียดเบียนสัตว์อื่น เว้นจากอกุศล มีการงานของนายช่างแก้ว และนายช่างทองเป็นต้น อาคาริยศิลปะนั้น ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะนำมาซึ่งประโยชน์

ในโลกนี้ (ส่วน) การจัดทำสมณบริขารมีการจัดแจงและการเย็บจีวรเป็นต้น ชื่อว่า **อนาคาริยศิลปะ** ศิลปะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพรรณนาไว้ในที่นั้นๆ โดยนัยว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธัมมวินัยนี้เป็นผู้ขยันในกิจที่ควรกระทำทั้งน้อยและใหญ่ของเพื่อน สพรหมจารีทั้งหลาย" ดังนี้เป็นต้น (และ) ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า "นี่คือธัมม์อันทำที่พึ่ง" ดังนี้ พึงทราบว่าเป็นมงคล เพราะนำประโยชน์เกื้อกูลและความสุขในโลกทั้ง ๒ มาให้ตนและชนเหล่าอื่น

ที่ชื่อว่า **วินย** มี ๒ อย่าง คือ อาคาริยวินัย ๑ อนาคาริยวินัย ๑ ในสองอย่านั้น การเว้นอกุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อว่า อาคาริยวินัย วินัยนั้นชื่อว่าอันบุคคลศึกษาดีแล้วด้วยการไม่ต้องโทษ คือสังกิเลสในวินัยนั้น และด้วยการกำหนดคุณแห่งความประพฤติ ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะนำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูลและความสุขในโลกทั้งสอง

ส่วนการไม่ต้องอาบัติ ๗ กอง ชื่อว่า **อนาคาริยวินัย** แม้อนาคาริยวินัยนั้น ชื่อว่า อันภิกษุศึกษาดีแล้ว อีกอย่างหนึ่ง ปาริสุทธิศีล ๔ ชื่อว่าอนาคาริยวินัย อนาคาริยวินัยนั้นอันภิกษุศึกษาอยู่ โดยประการที่ตนดำรงอยู่ในอนาคาริยวินัยนั้นแล้ว บรรลุพระอรหัต ชื่อว่าศึกษาดีแล้ว พึงทราบว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้บรรลุโลกิยสุขและโลกุตตรสุข

วาจาที่เว้นจากโทษมีมุสาวาทเป็นต้น ชื่อว่า **วาจาสุภาษิต** สมดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย วาจาที่ประกอบด้วยองค์ ๔ เป็นวาจาสุภาษิต ดังนี้ อีกอย่างหนึ่ง วาจาที่ไม่เพ้อเจ้อ ก็ชื่อว่าวาจาสุภาษิตเหมือนกัน

แม้วาจาสุภาษิตนี้ พึงทราบว่าเป็นมงคล เพราะนำมาซึ่งประโยชน์เกื้อกูลและความสุขในโลกทั้งสอง

ด้วยพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสมงคล ๔ ประการ คือ ความเป็นพหูสูต (พาหุสัจจะ) ๑ ศิลปะ ๑ วินัยที่ศึกษาดีแล้ว ๑ วาจาสุภาษิต ๑ ด้วยประการฉะนี้

คาถาที่ ๔ (มี ๔ มงคล)

ในคาถานี้ว่า **มาตาปิตุอุปฏฺฐานํ** มาดาด้วย บิดาด้วย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า **มาตาปิตุ** มารดาและบิดา

การบำรุง ชื่อว่า **อุปฏฺฐานํ**

บุตรทั้งหลายด้วย ภรรยาทั้งหลายด้วย เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า **ปุตฺตาทารสฺส** ซึ่งบุตรและภรรยา

การสงเคราะห์ ชื่อว่า **สงฺคโห**

การงานทั้งหลาย เป็นการงานที่อากูลหามิได้ เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า **อนากุลา**

การงานทั้งหลายนั้นเอง ชื่อว่า **กมฺมนฺตา**

สตรีผู้ให้เกิด เรียกว่า มารดา บุรุษผู้ให้กำเนิด เรียกว่า บิดา

การกระทำอุปการะด้วยการล้างเท้า การนวด การอบ การอาบน้ำ และการให้ปัจจัย ๔ ชื่อว่า **อุปัฏฐานะ** การบำรุง

พึงทราบอธิบายในการบำรุงเลี้ยงนั้น ดังต่อไปนี้ เพราะเหตุที่มารดาบิดา เป็นผู้มีอุปการะมาก หวังประโยชน์ เป็นผู้อนุเคราะห์ต่อบุตรทั้งหลาย บุตรทั้งหลายเลี้ยงมารดาบิดาด้วยการทูนไว้บนศีรษะแม้สิ้น ๑๐๐ ปี ก็ไม่สามารถที่จะตอบแทนอุปการคุณแห่งการบำรุงเลี้ยงนั้นได้ และเพราะเหตุที่ท่านทั้งสองนั้นเป็นผู้บำรุง เป็นผู้เลี้ยงดู เป็นผู้แสดงโลกนี้ เป็นผู้เสมอกับพระพรหม เป็นบุพพาจารย์ ฉะนั้น การบำรุงเลี้ยงมารดาบิดาทั้งสองนั้น จึงนำมาซึ่งการสรรเสริญในโลกนี้ ละไปแล้ว ก็นำความสุขในสวรรค์มาให้ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เป็นมงคลสมจริง ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า

มารดาบิดาทั้งหลายผู้อนุเคราะห์แก่ปชา (บุตรธิดา) ท่านเรียกว่าเป็นพรหม ว่าเป็นบุพพาจารย์ ว่าเป็นอาหุเนยยบุคคลของบุตรทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล บัณฑิตพึงนอบน้อมและสักการะมารดาบิดาเหล่านั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า

ที่นอน การอบ การอาบน้ำ และการล้างเท้า ด้วยการปรนนิบัติในมารดาบิดาทั้งสองนั้น บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญบุคคลนั้น ในโลกนี้นั้นแล เขาละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์ ดังนี้

อีกอย่างหนึ่ง ผู้ใดบำรุงมารดาและบิดา ด้วยการให้เกิดความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย หรือด้วยการให้สมาทานศีล หรือด้วยการให้บรรพชา ผู้นี้จัดว่าเป็นยอดของชนทั้งหลายผู้บำรุงมารดาบิดาในโลกนี้

การบำรุงมารดาบิดานั้นของผู้นั้น เป็นการกระทำการตอบแทนต่ออุปการคุณที่มารดาและบิดากระทำไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งประโยชน์ทั้งหลายที่เป็นไปในปัจจุบัน และเป็นไปในสัมปรายภพมิใช่น้อย

ในคำว่า **ปุตฺตทารสฺส** นี้ บุตรทั้งหลายก็ดี ธิดาทั้งหลายก็ดี ที่เกิดแล้วของตน ย่อมถึงการนับว่าบุตรทั้งนั้น ภรรยาชนิดใดชนิดหนึ่ง ในบรรดาภรรยา ๒๐ จำพวก ชื่อว่า **ทาระ**

บุตรทั้งหลายด้วย ทาระทั้งหลายด้วย ชื่อว่า **ปุตฺตทารา** (บุตรและภรรยาทั้งหลาย) ซึ่งบุตรและภรรยานั้น การกระทำอุปการะด้วยฐานะทั้งหลายมีการยกย่องเป็นต้น ชื่อว่า **สังคหะ** การกระทำอุปการะนั้น พึงทราบว่าเป็นมงคล

เพราะเป็นเหตุแห่งประโยชน์เกื้อกูลอันเป็นไปในปัจจุบัน มีความเป็นผู้จัดการงานดีเป็นต้น

การสงเคราะห์ด้วยทาน ปิยวาจา และอัตถจริยา ที่ประกอบด้วยธัมม์ ชื่อว่า **สังคหะ** คือ การให้เสบียงในวันอุโบสถทั้งหลาย การให้ดูนักษัตรในวันนักขัตฤกษ์ทั้งหลาย การกระทำมงคลในวันมงคลทั้งหลาย การโอวาทสั่งสอนในประโยชน์ทั้งหลาย ที่เป็นไปในปัจจุบันและสัมปรายภพ การสงเคราะห์นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งประโยชน์เกื้อกูลอันเป็นไปในปัจจุบันและสัมปรายภพ และเพราะเป็นเหตุแห่งความเป็นผู้แม่อันเทวดาทั้งหลายพึงนอบน้อม

การงานทั้งหลายมีเกษตรกรรม โครักขกรรม และพาณิชกรรมเป็นต้น ที่เว้นแล้วจากการงานที่อากูล มีการทำเวลาให้ล่วงไป การกระทำที่ไม่สมควรกระทำ และการกระทำย่อหย่อนเป็นต้น เพราะประกอบด้วยความเป็นผู้รู้กาล เพราะมีปกติกระทำเหมาะสม เพราะไม่เกียจคร้าน เพราะถึงพร้อมด้วยความอุตสาหะและความเพียร และเพราะเป็นการงานที่ไม่เสื่อมเสีย ชื่อว่าการงานที่ไม่อากูล การงานที่ไม่อากูลนี้ อันบุคคลประกอบแล้วอย่างนี้ เพราะเหตุที่ตนเอง บุตรภรรยาหรือทาส และกรรมกรทั้งหลายเป็นผู้ฉลาด

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งการได้ทรัพย์ ข้าวเปลือก และความเจริญในปัจจุบันนี้เทียว

ด้วยพระคาถาแม้นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสมงคล ๔ ประการนี้ คือ การบำรุงมารดา ๑ การบำรุงบิดา ๑ การสงเคราะห์บุตรและภรรยา ๑ การงานทั้งหลายที่ไม่อากูล ๑

คาถาที่ ๕ (มี ๔ มงคล)

ที่ชื่อว่า **ทาน** เพราะอรรถว่า สิ่งของเป็นเครื่องให้ มีคำอธิบายว่า สิ่งของของตนอันบุคคลย่อมมอบให้แก่ผู้อื่น

การประพฤติธัมม์ หรือการประพฤติที่ไม่ไปปราศจากธัมม์ ชื่อว่า **ธัมมาจริย**

ชนทั้งหลายเหล่านี้ อันเราทั้งหลายย่อมรู้จัก เพราะเหตุนั้น ชนทั้งหลายเหล่านี้ จึงชื่อว่า **ญาติ**

การงานทั้งหลายที่มีโทษหามิได้ ชื่อว่า **การงานไม่มีโทษ** มีคำอธิบายว่า การงานทั้งหลายที่บัณฑิตไม่ติเตียน คือไม่ครหา

เจตนาเป็นเครื่องบริจาคทานวัตถุ ๑๐ อย่าง มีข้าวเป็นต้น ซึ่งมีความยินดีในเบื้องต้นเจาะจงผู้อื่น ชื่อว่า**ทาน**

อีกอย่างหนึ่ง อโลภะ ที่สัมปยุตด้วยเจตนานั้น ชื่อว่า **ทาน** ด้วยว่าบุคคลย่อมมอบให้ซึ่งวัตถุนั้นแก่บุคคลอื่นด้วยอโลภะนั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ที่ชื่อว่า ทาน เพราะอรรถว่าวัตถุเป็นเครื่องให้ ทานนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้ได้บรรลุผลวิเศษทั้งหลายอันเป็นไปในปัจจุบันและสัมปรายภพ มีความเป็นที่รักของชนเป็นอันมากเป็นต้น

อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ทาน มี ๒ อย่างคือ **อามิสทาน** และธัมมทาน ในทานทั้ง ๒ อย่างนั้น อามิสทาน มีประการอันกล่าวแล้วนั้นแล

การแสดงธัมม์ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงประกาศแล้วอันเป็นที่สิ้นทุกข์และนำความสุขมาให้ในโลกนี้และโลกหน้าเพราะปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลแก่บุคคลเหล่าอื่น ชื่อว่า **ธัมมทาน** ก็ในบรรดาทาน ๒ อย่างนี้ ธัมมทานนี้เท่านั้นจัดว่าเป็นเลิศ

ในทานทั้ง ๒ อย่างนั้น ความที่อามิสทานเป็นมงคลได้กล่าวไว้แล้วนั้นแล ส่วนธัมมทานเพราะเป็นที่ตั้งแห่งคุณทั้งหลาย มีความเป็นผู้รู้จักอรรถเป็นต้น ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เป็นมงคล สมจริงดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุแสดงธัมม์ตาม

ที่ได้ฟังมา ตามที่ได้เรียนมา แก่ผู้อื่นโดยพิสดาร โดยประการใดๆ บุคคลนั้นเป็นผู้รู้แจ้งซึ่งอรรถ (รู้ผล) และเป็นผู้รู้แจ้งซึ่งธัมม์ (รู้เหตุ) ในธัมม์นั้นๆ โดยประการนั้นๆ ดังนี้เป็นต้น

การประพฤติกุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อว่า **ธัมมจริยา** ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย การประพฤติธัมม์ คือ การประพฤติสม่ำเสมอทางกาย มี ๓ อย่างแล ดังนี้เป็นต้น ก็การประพฤติธัมม์นี้นั้นพึงทราบว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้อุบัติในโลกสวรรค์

ชนทั้งหลายผู้มีความเกี่ยวข้องกันทั้งทางฝ่ายมารดาหรือบิดา จนถึง ๗ ชั่วโคตร ชื่อว่า ญาติ

การสงเคราะห์ซึ่งญาติเหล่านั้น ผู้ซึ่งอันความเสื่อมโภคะหรือความเสื่อมเพราะความเจ็บป่วยครอบงำแล้ว ซึ่งมายังสำนักของตน ด้วยวัตถุทั้งหลายมีอาหาร เสื้อผ้า ทรัพย์และข้าวเปลือกเป็นต้นตามกำลัง พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งการบรรลุคุณวิเศษมีการสรรเสริญเป็นต้น อันเป็นไปในปัจจุบัน และการบรรลุคุณวิเศษมีการไปสู่สวรรค์เป็นต้นอันเป็นไปในสัมปรายภพ

การงานทั้งหลาย มีการสมาทานศีลอุโบสถ การกระทำการขวนขวายการปลูกไม้ดอก ไม้ผล และต้นไม้ และการสร้างสะพานเป็นต้น ชื่อว่า การงานที่ไม่มีโทษ จริงอยู่

การงานที่ไม่มีโทษเหล่านั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งการบรรลุประโยชน์สุขนานัปการ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสมงคล ๔ ประการ คือ ทาน ๑ ธัมมจริยา ๑ การสงเคราะห์ญาติทั้งหลาย ๑ การงานทั้งหลายที่ไม่มีโทษ ๑ ด้วยพระคาถานี้ ดังพรรณนามาฉะนี้

คาถาที่ ๖ (มี ๓ มงคล)

การงด ชื่อว่า **อารตี** การเว้น ชื่อว่า **วิรตี**

อีกอย่างหนึ่ง สัตว์ทั้งหลายย่อมเว้น (จากบาป) ด้วยเจตนานี้ เหตุนั้น เจตนานี้ ชื่อว่า **วิรัติ** (ที่ชื่อว่า **วิรัติ** เพราะอรรถวิเคราะห์ว่า เป็นเครื่องงดเว้นแห่งสัตว์ทั้งหลาย หรือเป็นเครื่องให้สัตว์ทั้งหลายงดเว้น)

บทว่า **ปาปา** ได้แก่ จากอกุศล

ที่ชื่อว่า **มชฺชํ** เพราะอรรถว่าเป็นที่ตั้งแห่งความเมา การดื่มซึ่งมัชชะ (น้ำเมา) ชื่อว่า **มชฺชปานํ** (เว้น) จากการดื่มน้ำเมานั้น การสำรวมชื่อว่า **สํยโม** ความไม่ประมาทชื่อว่า **อปฺปมาโท** บทว่า **ธมฺเมสุ** ได้แก่ ในกุศลธัมม์ทั้งหลาย

การไม่ยินดีของบุคคลผู้มีปกติเห็นโทษในบาปด้วยใจนั้นแล ชื่อว่า **การงด** การเว้นด้วยกายและด้วยวาจา ด้วยสามารถแห่งกรรมและทวาร ชื่อว่า **วิรัติ**

ก็ชื่อว่าวิรัตนั้นมี ๓ อย่าง คือ สัมปัตตวิรัติ ๑ สมาทานวิรัติ ๑ สมุจเฉทวิรัติ ๑

ในวิรัติทั้ง ๓ อย่างนี้ การงดเว้นของกุลบุตรจากวัตถุที่ประจวบเข้าเพราะอาศัยชาติ หรือสกุล หรือโคตรของตน โดยนัยว่า ข้อที่เราจะพึงฆ่าสัตว์ พึงถือเอาของที่เจ้าของเขาไม่ให้นี้ไม่ควร ชื่อว่า **สัมปัตตวิรัติ** ส่วนว่ากุลบุตรไม่ประพฤติล่วงเกินสิกขาบทมีปาณาติบาตเป็นต้น จำเดิมแต่ความเป็นไปแห่งวิรัติ อันเป็นไปแล้วด้วยสามารถแห่งการสมาทานสิกขาบท ชื่อว่า สมาทานวิรัติภัยเวร ๕ ประการของพระอริยสาวกสงบระงับไป จำเดิมแต่ความเป็นไปแห่งวิรัติอันสัมปยุตด้วยอริยมัคค์ ชื่อว่า **สมุจเฉทวิรัติ**

อกุศล ๔ อย่างนั้นใด กล่าวคือกรรมกิเลสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้พิสดารอย่างนี้ว่า ดูก่อนคฤหบดีบุตร กรรมกิเลส คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร และมุสาวาทดังนี้ อกุศลทั้ง ๔ ประการ ชื่อว่า **บาป**

การงดเว้นจากบาปนั้น การงดและการเว้นทั้งหมดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งการบรรลุคุณวิเศษนานาประการ มีการละเวรภัยอันเป็นไปในปัจจุบันและสัมปรายภพเสียได้

ก็คำว่า **มชฺชปานา จ สํยโม** นี้ เป็นชื่อแห่งการงดเว้นจากที่ตั้งแห่งความประมาท คือการดื่มซึ่งน้ำเมากล่าวคือสุราและเมรัย ก็เพราะเหตุที่บุคคลผู้ดื่มน้ำเมาเป็นปกติ ย่อมไม่รู้อรรถย่อมรู้ธัมม์ ย่อมทำอันตรายแก่มารดา ทำอันตรายแก่บิดา ทำอันตรายแม้แก่พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้าและสาวกของพระตถาคต ย่อมถูกติเตียนในปัจจุบัน เข้าถึงทุคติในสัมปรายภพ (และ) ถึงความเป็นบ้าในภพต่อๆ ไป ส่วนการงดเว้นจากการดื่มน้ำเมา ย่อมบรรลุซึ่งการดับโทษเหล่านั้นเสียได้ และบรรลุถึงความพร้อมแห่งคุณ ซึ่งตรงกันข้ามกับโทษที่กล่าวแล้วนั้น เพราะฉะนั้น การงดเว้นจากการดื่มน้ำเมานี้ พึงทราบว่าเป็นมงคล

โดยเนื้อความ ความไม่อยู่ปราศจากสติในกุศลธัมม์ทั้งหลาย พึงทราบโดยนัยตรงกันข้ามกับความประมาท ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในคัมภีร์วิภังค์ว่า "การกระทำโดยไม่เคารพในการเจริญกุศลธัมม์ทั้งหลาย การกระทำไม่ติดต่อ การกระทำไม่มั่นคง ความประพฤติท้อแท้ การหมดความพอใจ การทอดธุระ การไม่ซ่องเสพ การไม่เจริญ การไม่กระทำให้มาก การไม่อธิษฐาน (ไม่ตั้งใจไว้) การไม่ประกอบเนืองๆ ซึ่งกุศลธัมม์ทั้งหลาย ชื่อว่า ความไม่ประมาท

ความประมาท คือ กิริยาที่ประมาท สภาพที่เป็นผู้มัวเมา เห็นปานนี้ใด นี้เราเรียกว่า ความประมาท” ดังนี้ ชื่อว่า **ความไม่ประมาทในกุศลธัมม์ทั้งหลาย**

ความไม่ประมาทในกุศลธัมม์ทั้งหลายนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งการบรรลุกุศลธัมม์นานาประการ หรือเพราะเป็นเหตุแห่งการบรรลุอมตธัมม์

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสมงคล ๓ ประการ คือ การงดเว้นจากบาป ๑ การสำรวมจากการดื่มน้ำเมา ๑ ความไม่ประมาทในกุศลธัมม์ทั้งหลาย ๑ ด้วยคาถานี้ ดังพรรณนามาฉะนี้

คาถาที่ ๗ (มี ๕ มงคล)

ความเคารพ ชื่อว่า **คารวะ**

ความประพฤติถ่อมตน ชื่อว่า **นิวาตะ**

ความสันโดษชื่อว่า **สันตุฏฐี**

การรู้อุปการะที่ผู้อื่นทำแล้ว ชื่อว่า **กตัญญุตา**

บทว่า **กาเลน** ได้แก่โดยขณะ คือ โดยสมัย

การฟังธัมม์ชื่อว่า **ธัมมัสสวนะ**

การกระทำความเคารพ การกระทำความหนักแน่น ความเป็นผู้มีคารวะตามสมควรในพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า สาวกของพระตถาคตเจ้า อาจารย์ อุปัชฌาย์ มารดาบิดา พี่ชายพี่สาวเป็นต้น ที่ควรแก่การกระทำความเคารพ ชื่อว่า **คารวะ** คารวะนี้นั้น เป็นเหตุแห่งการไปสู่สุคติภพเป็นต้น เหมือนอย่างที่ตรัสไว้ (ในจูฬกัมมวิภังคสูตร) ว่า

"บุคคลกระทำความเคารพในบุคคลผู้ควรเคารพ นับถือคนที่ควรนับถือ บูชาคนที่ควรบูชา บุคคลเช่นนั้นเบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ด้วยกรรมนั้น อันเข้าให้พรั่งพร้อมสมาทานแล้วอย่างนี้ ถ้าหากว่าเบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาสู่ความเป็นมนุษย์ จะอุบัติในที่ใดๆ ในภายหลัง ย่อมเป็นคนมีสกุลสูง ในที่นั้นๆ" เพราะฉะนั้น ความเคารพ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เป็นมงคล

ความเป็นผู้อ่อนน้อม คือความเป็นผู้มีความประพฤติถ่อมตน ชื่อว่า **นิวาตะ** ความประพฤติถ่อมตน บุคคลประกอบด้วยความเป็นผู้ประพฤติถ่อมตนใด ถูกนำมานะออกแล้ว ถูกนำความกระด้างออกแล้ว เป็นผู้เสมอด้วยผ้าเช็ดเท้า เป็นผู้เสมอด้วยโคเขาขาด เป็นผู้เสมอด้วยงูที่ถูกถอนเขี้ยวเสียแล้ว เป็นผู้มีวาจาอ่อนหวานไพเราะและ

เสนาะโสต นี้ชื่อว่า **นิวาตะ** นิวาตะนี้นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งการได้คุณมียศเป็นต้น และได้ตรัสไว้ว่า "บุคคลที่มีความประพฤติถ่อมตนเช่นนั้นเป็นผู้ไม่กระด้างแล้ว ย่อมได้ยศ" ดังนี้เป็นต้น

ความพอใจด้วยปัจจัยตามมีตามได้ ชื่อว่า **สันตุฏฐี** ความสันโดษ ความสันโดษนั้นมี ๑๒ อย่าง คือ ในจีวรมี ๓ อย่าง คือ ยถาลาภสันโดษ ยถาพลสันโดษ ยถาสารุปปสันโดษ แม้ในบิณฑบาตเป็นต้นก็มีอย่างละ ๓ เหมือนกัน การพรรณนาประเภทแห่งสันโดษนั้นมีดังต่อไปนี้

ภิกษุในพระธัมมวินัยนี้ ได้จีวรดีก็ตาม ไม่ดีก็ตาม เธอยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยจีวรนั้นนั่นแหละ ไม่ปรารถนาจีวรอื่น แม้เมื่อจะได้จีวรมาอีกก็ไม่ยอมรับ นี้คือความยินดีตามมีตามได้ (ยถาลาภสันโดษ) ในจีวรของภิกษุนั้น แต่ถ้าหากว่าภิกษุนั้นเป็นผู้อาพาธ เมื่อครองจีวรหนัก (กายย่อมน้อมลง) เธอย่อมลำบาก เธอก็เปลี่ยนจีวรนั้นกับภิกษุผู้เป็นสภาคกันเสีย แล้วยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยจีวรที่เบา นี้จัดว่าสันโดษเหมือนกัน นี้ชื่อว่ายถาลาภสันโดษในจีวรของภิกษุนั้น

ภิกษุอีกรูปหนึ่ง เป็นผู้มีปกติได้ปัจจัยที่ประณีต ภิกษุรูปนั้นได้จีวรมีค่ามากผืนใดผืนหนึ่ง ในบรรดาปัจจัยทั้งหลายมีบาตรและจีวรเป็นต้น แล้วคิดว่า จีวรอันมีค่ามากนี้ สมควร

แก่พระเถระทั้งหลาย ผู้บวชมานานหรือผู้เป็นพหูสูต ดังนี้แล้ว จึงได้ถวายจีวรนั้นแก่พระเถระเหล่านั้น ตนเองถือเอาจีวรที่ไม่มีเจ้าของจากกองหยากเหยื่อ หรือจากป่า หรือจากที่แห่งใดแห่งหนึ่งทำเป็นสังฆาฏิ แม้ทรงผ้านั้นไว้ ก็จัดว่าเป็นผู้สันโดษแล นี้ชื่อว่ายถาสารุปปสันโดษในจีวรของภิกษุนั้น

ก็ภิกษุในพระธัมมวินัยนี้ ได้บิณฑบาตจะเศร้าหมองก็ตาม ประณีตก็ตาม เธอยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยบิณฑบาตนั้นนั่นเอง ไม่ต้องการบิณฑบาตอื่น แม้เมื่อจะได้ก็ไม่ยอมรับนี้ชื่อว่ายถาลาภสันโดษในบิณฑบาตของภิกษุนี้

แต่ถ้าหากว่าภิกษุเป็นผู้อาพาธ ฉันบิณฑบาตที่เลวก็ถึงความป่วยหนัก ภิกษุนั้นก็ถวายบิณฑบาตแก่ภิกษุที่เป็นสภาคกัน แล้วฉันเนยใส นมสด น้ำผึ้งและนมสดเป็นต้นจากมือของภิกษุนั้นแล้วประพฤติสมณธัมม์อยู่ ก็จัดว่าสันโดษอยู่นั่นเอง นี้ชื่อว่า ยถาพลสันโดษในบิณฑบาตของภิกษุนั้น

ภิกษุอีกรูปหนึ่งได้บิณฑบาตอันประณีต เธอคิดว่าบิณฑบาตนี้เหมาะสมสำหรับพระเถระทั้งหลาย ผู้บวชมานานและแก่เพื่อนสพรหมจารีทั้งหลายเหล่าอื่น ผู้เว้นจากบิณฑบาตอันประณีตแล้ว ไม่อาจจะให้อัตภาพเป็นไปได้ดังนี้แล้วจึงถวายบิณฑบาตอันประณีตนั้นแก่พระเถระ หรือ

ภิกษุเหล่านั้นเสีย ตนเองเที่ยวบิณฑบาต แม้ฉันอาหารที่เจือกัน (ฉันรวมกันหลายๆ สิ่ง) ก็จัดว่าเป็นผู้สันโดษอยู่นั่นเอง นี้ชื่อว่ายถาสารุปปสันโดษ ในบิณฑบาตของภิกษุนี้ ฯลฯ

สันโดษนี้ทั้งหมดมีประเภทดังกล่าวมาแล้วอย่างนี้ ท่านเรียกว่า สันตุฏฐี สันตุฏฐีนั้นพึงทราบว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งการละบาปธัมม์ทั้งหลาย มีความปรารถนาเกินไป ความปรารถนาลามก ความอยากใหญ่เป็นต้น และการบรรลุคุณธัมม์ เพราะเป็นเหตุแห่งสุคติ เพราะเป็นเหตุแห่งการสั่งสมอริยมัคค์ และเพราะเป็นเหตุแห่งความเที่ยวไปสะดวกในทิศทั้ง ๔ เป็นต้น

การรู้อุปการคุณที่คนใดคนหนึ่งได้กระทำไว้ จะน้อยหรือมากก็ตาม โดยการระลึกถึงบ่อยๆ ชื่อว่า **กตัญญุตา** อีกอย่างหนึ่ง บุญทั้งหลายนั่นเอง ชื่อว่ามีอุปการะแก่สัตว์ทั้งหลาย เพราะป้องกันอันตรายจากทุกข์ มีทุกข์ในนรกเป็นต้น เพราะการระลึกถึงอุปการะแม้แห่งบุญเหล่านั้นก็พึงทราบว่าเป็น **กตัญญุตา**

ความเป็นผู้กตัญญูนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งการบรรลุคุณวิเศษมีประการต่างๆ มีความเป็นผู้อันสัปบุรุษทั้งหลายพึงสรรเสริญเป็นต้น ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลที่หา

ได้ยากในโลกเหล่านี้มีอยู่ ๒ จำพวก ๒ จำพวกอะไรบ้าง คือ ผู้ที่อุปการะก่อน ๑ ผู้กตัญญูกตเวที ๑

ในกาลใด จิตสหรคตด้วยอุทธัจจะ หรือถูกกามวิตกอย่างใดอย่างหนึ่งครอบงำ การฟังธัมม์เพื่อบรรเทากามวิตกเป็นต้นนั้นในกาลนั้น ชื่อว่า **กาเลน ธมฺมสฺสวนํ** การฟังธัมม์ตามกาล

อีกอย่างหนึ่ง ในกาลใด บุคคลเข้าไปหากัลยาณมิตรทั้งหลายแล้ว สามารถจะฟังธัมม์ที่จะบรรเทาความสงสัยของตนเสียได้ การฟังธัมม์แม้ในกาลนั้น พึงทราบว่า การฟังธัมม์ตามกาล การฟังธัมม์ตามกาลนี้นั้น ชื่อว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้บรรลุคุณวิเศษมีประการต่างๆ มีการละนิวรณ์ การเห็นอานิสงส์ ๔ ประการ และการบรรลุการสิ้นอาสวะเป็นต้น สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ในสมัยใด พระอริยสาวกตั้งใจมนสิการ น้อมเข้ามาในใจโดยประการทั้งปวง ตั้งใจฟัง ฟังธัมม์อยู่ ในสมัยนั้นนิวรณ์ ๕ ประการ ย่อมไม่มีแก่เธอ และตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมหวังอานิสงส์ ๔ ประการ แห่งธัมม์ทั้งหลายตามที่ตนได้ฟังมา แห่งธัมม์ทั้งหลายที่ตนแทงตลอดแล้ว ฯลฯ และว่า ภิกษุทั้งหลาย ธัมม์ ๔ ประการเหล่านี้อันภิกษุอบรมแล้วโดยชอบ ปฏิบัติตามโดยชอบตามกาล

ย่อมให้ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายโดยลำดับ ๔ ประการอะไรบ้าง คือ การฟังธัมม์ตามกาล ๑ ดังนี้เป็นต้น

ในพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสมงคล ๕ ประการ คือ ความคารวะ ๑ ความถ่อมตน ๑ ความสันโดษ ๑ ความเป็นผู้กตัญญู ๑ การฟังธัมม์ตามกาล ๑ ดังพรรณนามาฉะนี้

คาถาที่ ๘ (มี ๔ มงคล)

ความอดทน ชื่อว่า **ขันติ**

การว่ากล่าวได้โดยง่าย เพาะความเป็นผู้ปกติรับด้วยมือขวา (เคารพ) มีอยู่ในบุคคลนี้ เพราะเหตุนี้ บุคคลนี้จึงชื่อว่า **สุวจะ** ผู้ว่าได้โดยง่าย

กรรมของผู้ว่าง่ายนั้นชื่อว่า **โสวจสฺส** ภาวะแห่ง **โสวจสฺส** นั้นชื่อว่า **โสวจสฺสตา** ความเป็นผู้ว่าได้โดยง่าย

นักบวชทั้งหลาย ที่ชื่อว่า **สมณะ** ก็เพราะสงบระงับกิเลสเสียได้

การดู ชื่อว่า **ทัสสนะ** การสนทนาซึ่งพระธัมม์ชื่อว่า **ธัมมสากัจฉา**

อธิวาสนขันติ ชื่อว่า **ขันติ** ภิกษุประกอบแล้วด้วยขันติก็เป็นผู้ไม่หวั่นไหว ราวกะว่าไม่ได้ยิน และราวกะว่าไม่ได้เห็น

ในเมื่อบุคคลด่าอยู่ด้วยอักโกสวัตถุ ๑๐ หรือเบียดเบียนอยู่ด้วยกรรมทั้งหลายมีการฆ่าและการจองจำเป็นต้น

ก็ขันตินี้นั้น พึงทราบว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งการได้รับคุณทั้งหลาย

การไม่ถึงความฟุ้งซ่าน หรือความเป็นผู้นิ่ง หรือคิดถึงคุณละโทษ ในเมื่อตนถูกว่ากล่าวประกอบด้วยธัมม์ (แต่) ทำความเอื้อเฟื้อความเคารพและความอ่อนน้อมอย่างยิ่ง แล้วกล่าวว่า ดีละ (ที่ท่านได้กรุณาว่ากล่าวตักเตือนข้าพเจ้า) ดังนี้ชื่อว่า โสวจสฺสตา ความเป็นผู้ว่าง่าย ความเป็นผู้ว่าง่ายนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้ได้โอวาทและอนุสาสนีจากสำนักของเพื่อนสพรหมจารีทั้งหลาย และเพราะเป็นเหตุให้ได้ละโทษและบรรลุคุณ

การเข้าหา การอุปัฏฐาก การระลึกถึง การฟัง และการเห็นบรรพชิตทั้งหลายผู้มีกิเลสอันสงบแล้ว ผู้อบรมกาย วาจา จิตและปัญญาแล้ว ผู้ประกอบด้วยความฝึกฝนและความสงบอย่างสูง ชื่อว่า **การเห็นสมณะทั้งหลาย** การเข้าไปหาทั้งหมดเป็นต้นนั้น ท่านกล่าวว่า **ทัสสนะ (การเห็น)** เพราะไม่ได้แสดงสิ่งที่ต่ำช้า ข้อนี้พึงทราบว่าเป็นมงคล เพราะเหตุไร เพราะมีอุปการะมากและพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวแม้การเห็นว่า

มีอุปการะมากแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ดังนี้เป็นอาทิ เพราะกุลบุตรที่ปรารถนาประโยชน์ เห็นภิกษุทั้งหลายผู้ทรงศีลมาถึงประตูเรือน ถ้าหากว่าไทยธรรมมีอยู่ ก็พึงต้อนรับด้วยไทยธรรมตามกำลัง ถ้าหากว่าไทยธรรมไม่มี ก็พึงไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ เมื่อการไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์นั้นไม่สำเร็จ (ไหว้ไม่สะดวก) ก็พึงประคองอัญชลีนมัสการ แม้เมื่อการประคองอัญชลีนมัสการนั้นไม่สำเร็จ ก็พึงนั่งมองด้วยจิตที่เลื่อมใส ด้วยนัยน์ตาทั้งสองที่ประกอบด้วยความรัก เพราะว่าด้วยบุญที่มีการมองดูอย่างนี้เป็นมูลเหตุ โรคนัยน์ตาก็ดี โทษก็ดี ฝ้าก็ดี ไฝก็ดี ย่อมไม่มีตลอดพันชาติเป็นอเนก เขามีจักษุที่แจ่มใส ประกอบด้วยสิริ มีวรรณะ ๕ เช่นกับด้วยหน้าต่างแก้วมณีที่เปิดไว้ในวิมานแก้ว เป็นผู้มีปกติได้สมบัติทุกอย่าง ทั้งในเทวโลก ทั้งในมนุษยโลกประมาณสิ้นแสนกัปป์

ชื่อว่า การสนทนาธัมม์ตามกาล **(กาเลน ธมฺมสากจฺฉา)** ในเวลาพลบค่ำ หรือในเวลาใกล้รุ่ง ภิกษุนักพระสูตร ๒ รูป สนทนาพระสูตรกัน นักวินัย ๒ รูป สนทนาพระวินัยกัน นักอภิธัมม์ ๒ รูป สนทนาอภิธัมม์กัน พระภิกษุผู้กล่าวชาดก ๒ รูป สนทนาชาดกกัน พระภิกษุผู้เรียนอรรถกถา ๒ รูป สนทนาอรรถกถากัน หรือว่าภิกษุทั้งหลายย่อมสนทนากัน

ในกาลนั้นๆ เพื่อชำระจิตที่หดหู่ ฟุ้งซ่าน และสงสัยเป็นไปในเบื้องหน้า การสนทนาธัมม์ตามกาลนั้น ท่านเรียกว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุแห่งคุณทั้งหลาย มีความเป็นผู้ฉลาดในอาคม (ปริยัติ) เป็นต้น

ด้วยพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสมงคล ๔ มงคล คือ ขันติ ๑ โสวจัสสตา ๑ การเห็นสมณะทั้งหลาย ๑ การสนทนาธัมม์ตามกาล ๑ ดังพรรณนามาฉะนี้

คาถาที่ ๙ (มี ๔ มงคล)

ธัมม์ที่ชื่อว่า **ตบะ** เพราะอรรถว่า แผดเผาบาปธัมม์ทั้งหลาย ความประพฤติที่ประเสริฐ เพราะเหตุนั้นจึงชื่อว่า **พรหมจรรย์** อีกอย่างหนึ่ง ความประพฤติของพรหมทั้งหลาย ชื่อว่า **พรหมจรรย์** มีคำอธิบายว่า ความประพฤติอย่างประเสริฐ การเห็นอริยสัจทั้งหลาย ชื่อว่า **อริยสจฺจานทสฺสนํ**

ที่ชื่อว่า **นิพพาน** เพราะออกจากกิเลสเครื่องร้อยรัด ที่ชื่อว่า **วานะ**

การทำให้แจ้งชื่อว่า **สจฺฉิกิริยา**

การทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน ชื่อ **นิพฺพานสจฺฉิกิริยา**

การสำรวมอินทรีย์ โดยแผดเผาอกุศลธัมม์ทั้งหลาย มีอภิชฌาและโทมนัสเป็นต้น หรือความเพียร อันแผดเผาความ

เกียจคร้านชื่อว่า **ตบะ** เพราะว่าบุคคลที่ประกอบด้วยตบะนั้น ท่านเรียกว่า **อาตาปี** ผู้มีตบะ หรือผู้มีความเพียรเป็นเครื่องแผดเผาบาป ตบะนี้นั้น พึงทราบว่า เป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้ละอภิชฌาเป็นต้นเสียได้ และเป็นเหตุให้ได้ฌานเป็นต้น

ชื่อว่า **พรหมจรรย์** เป็นชื่อแห่งเมถุนวิรัติ สมณธัมม์ ศาสนาและมัคค์ จริงอย่างนั้น เมถุนวิรัติในธัมม์ทั้งหลาย มีคำเป็นต้นอย่างนี้ว่า บุคคลละความประพฤติที่ไม่ประเสริฐ เป็นผู้มีปกติประพฤติประเสริฐ ดังนี้ ท่านเรียกว่า **พรหมจรรย์**

สมณธัมม์ทั้งหลาย มีอาทิอย่างนี้ว่า ดูก่อนอาวุโส เราอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้ ท่านเรียกว่า **พรหมจรรย์**

มัคค์ในคำทั้งหลาย มีคำเป็นอาทิอย่างนี้ว่า ดูก่อนมารผู้มีบาป เราจักยังไม่ปรินิพพาน ตราบเท่าที่พรหมจรรย์ของเรานี้ จักไม่บริบูรณ์ ไม่แพร่หลาย กว้างขวาง มีคนรู้จักมาก ดังนี้ท่านก็เรียกว่า **พรหมจรรย์**

ศาสนาในธัมม์ทั้งหลาย มีอาทิอย่างนี้ว่า ดูก่อนภิกษุ อัฏฐังคิกมัคค์อันประเสริฐนี้เท่านั้นแล เป็นตัวพรหมจรรย์ คือ สัมมาทิฏฐิ ดังนี้ ท่านก็เรียกว่า **พรหมจรรย์** แต่ในพระสูตรนี้ คำทั้งปวงที่เหลือก็ใช้ได้ เพราะยึดถือเอามัคค์เป็นเบื้องหน้า ในการเห็นอริยสัจ ก็พรหมจรรย์นี้นั้น พึงทราบว่าเป็นมงคล

เพราะเป็นเหตุแห่งการบรรลุคุณวิเศษ มีประการต่างๆ สูงๆ ขึ้นไป

การเห็นมัคค์ ด้วยสามารถแห่งการบรรลุอริยสัจ ๔ มีเนื้อความที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้วในกุมารปัญหาชื่อว่า **อริยสัจจานทัสสนะ** การเห็นอริยสัจนั้นท่านกล่าวว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้ท่านพ้นจากทุกข์ในสังสารเสียได้

ชื่อว่าการกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน ในมงคลสูตรนี้ คำว่า อรหัตผล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประสงค์ไว้ว่า นิพพาน เพราะว่าอรหัตผลนั้น เรียกว่า นิพพาน เพราะออกจากตัณหาที่เรียกว่า วานะ เพราะร้อยรัดคติ ๕ ไว้ การบรรลุหรือการพิจารณาพระนิพพานนั้น ท่านเรียกว่า **สัจฉิกิริยา** (การกระทำให้แจ้ง) แต่การกระทำให้แจ้งพระนิพพานนอกนี้ สำเร็จได้ก็ด้วยการเห็นอริยสัจเท่านั้น เพราะเหตุนั้นพระนิพพานนี้จึงไม่ได้ประสงค์เอาในมงคลนี้ การกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพานนี้ พึงทราบว่าเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้อยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ดังพรรณนามาฉะนี้

ด้วยพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสมงคล ๔ ประการคือ ตบะ ๑ พรหมจริยา ๑ การเห็นอริยสัจ ๑ การทำนิพพานให้แจ้ง ๑ ดังพรรณนามาฉะนี้

คาถาที่ ๑๐ (มี ๔ มงคล)

บทว่า **ผุฏฺฐสฺส** ได้แก่ สัมผัส คือถูกต้อง ได้แก่ ถึงพร้อม

ธัมม์ทั้งหลายในโลก ชื่อว่า **โลกธัมม์** มีคำอธิบายว่า โลกยังเป็นไปอยู่ตราบใด ธัมม์ทั้งหลายก็ไม่หมุนกลับตราบนั้น

มโน คือ มานัส ชื่อว่า **จิต**

บทว่า **ยสฺส** ได้แก่ พระนวกะ หรือพระมัชฌิมะ หรือพระเถระ

บทว่า **น กมฺปติ** ได้แก่ไม่หวั่น ไม่สะเทือน

บทว่า **อโสกํ** ได้แก่ ไม่เศร้าโศก คือถอนลูกศรคือความโศกเสียได้

บทว่า **วิรชํ** ได้แก่ ผู้ปราศจากราคะ คือผู้กำจัดราคะได้แล้ว

บทว่า **เขมํ** ได้แก่ ไม่มีภัย คือไร้อุปัทวะ

จิตของผู้ใดอันโลกธัมม์ทั้งหลายถูกต้องแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว คือจิตของผู้ใดอันโลกธัมม์ทั้ง ๘ มีลาภเป็นต้นถูกต้องแล้ว คือครอบงำแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว ได้แก่ไม่คลอนแคลน ไม่สะเทือน จิตนั้นของบุคคลนั้น อันใครๆ ไม่พึงให้หวั่นไหวได้ เพราะนำโลกุตตรมัคค์มาให้

ถามว่า ก็จิตของใครถูกโลกธัมม์เหล่านี้ถูกต้องแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว

ตอบว่า จิตของพระอรหันตขีณาสพ ย่อมไม่หวั่นไหว หาใช่จิตของใครอื่นไม่

จิตของพระขีณาสพเหล่านั้น ชื่อว่า **อโสกํ** ไม่เศร้าโศก จริงอยู่ จิตของพระขีณาสพเหล่านั้น ชื่อว่าไม่เศร้าโศก เพราะไม่มีความโศก ที่เรียกกันโดยนัยว่า ความโศก ความเศร้าโศก ความเป็นผู้เศร้าโศก ความเศร้าโศกภายใน ความแห้งเกรียมในภายใน ความที่ใจเผาไหม้ ดังนี้ เป็นต้น

คำว่า จิตไม่เศร้าโศกเป็นจิตของพระขีณาสพ ฉันใด แม้คำว่าจิตที่ปราศจากธุลีจิตเกษม ก็เป็นจิตของพระขีณาสพเหมือนกัน ฉันนั้น ด้วยว่าจิตของพระขีณาสพนั้น ชื่อว่าปราศจากธุลี เพราะเป็นจิตที่ปราศจากธุลี คือ ราคะ โทสะ และโมหะ และ ชื่อว่าเกษม เพราะเป็นจิตที่ปลอดจากโยคะทั้ง ๔ เพราะจิตของพระขีณาสพนี้แม้จะมี ๓ อย่าง **(อโสกํ วิรชํ เขมํ)** ด้วยสามารถที่ท่านถือเอาไว้ในปวัตติขณะนั้นๆ แสดงไว้โดยอาการนั้นๆ ก็พึงทราบว่า เป็นมงคล เพราะนำมาซึ่งความเป็นผู้ยอดเยี่ยมในโลก มีความที่ขันธ์ไม่เป็นไปอีกเป็นต้น (ไม่ต้องเกิดอีก) และนำมาซึ่งความเป็นอาหุไนยยบุคคลเป็นต้น

ด้วยพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสมงคล ๔ ประการ ความที่จิตไม่หวั่นไหวด้วยโลกธัมม์ ๘ อย่าง ๑ จิตไม่เศร้าโศก ๑ จิตปราศจากธุลี ๑ จิตเกษม ๑ ดังพรรณนามาฉะนี้

คาถาที่ ๑๑

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสมงคล ๓๘ ประการ ด้วยพระคาถา ๑๐ พระคาถาว่า อเสวนา จ พาลานํ ดังนี้เป็นต้น ดังพรรณนามาฉะนี้ บัดนี้

เมื่อจะทรงชมเชยมงคลที่พระองค์ตรัสไว้เหล่านี้แล จึงได้ตรัสพระคาถาสุดท้ายนี้ว่า **เอตาทิสานิ กตฺวาน** ดังนี้เป็นต้น

คำว่า **เอตาทิสานิ** ความว่า มงคลทั้งหลาย มีการไม่เสพพวกคนพาลเป็นต้น เช่นนี้ เหล่านี้ คือที่มีประการอันเรากล่าวแล้ว

คำว่า **กตฺวาน** ได้แก่ กระทำแล้ว

คำว่า **สพฺพตฺถมปราชิตา** ความว่า เป็นผู้แม้อันศัตรูอย่างหนึ่งในบรรดาศรัตรู ๔ ประเภท อันต่างโดยขันธมาร กิเลสมาร อภิสังขารมาร และเทวปุตตมาร จะให้พ่ายแพ้

ไม่ได้ อธิบายว่าทำมารทั้ง ๔ ประเภทเหล่านั้นให้พ่ายแพ้เสียเอง

บาทคาถาว่า **สพฺพตฺถ โสตฺถึ คจฺฉนฺติ** ความว่า บุคคลกระทำตามมงคลเหล่านี้แล้ว เป็นผู้ที่มารทั้ง ๔ ให้แพ้ไม่ได้ ย่อมถึงความสวัสดีในที่ทั้งปวง คือในโลกนี้และโลกหน้า และในสถานที่ทั้งหลาย มีทางเดินจงกรมเป็นต้น มีคำอธิบายว่า อาสวะ การเข่นฆ่า และความเร่าร้อนเหล่าใด จะพึงเกิดขึ้นจากการคบคนพาลเป็นต้น ชนทั้งหลายเหล่านั้นย่อมถึงความสวัสดี เพราะไม่มีอาสวะ การเข่นฆ่าและความเร่าร้อนเหล่านั้น ถือว่าเป็นผู้ไม่มีอุปัทวะ ไม่มีอุปสรรค มีความเกษมไม่มีภัย ย่อมถึงความสวัสดีได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงให้เทศนาจบลง ด้วยบาทพระคาถานี้ว่า **ตนฺเตสํ มงฺคลมุตฺตมํ**

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้เทศนาจบลงอย่างไร

ตอบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้เทศนาจบลงโดยพุทธประสงค์อย่างนี้ว่า ดูก่อนเทวบุตร ก็เพราะชนเหล่าใดกระทำตามมงคลเหล่านี้อย่างนี้ ชนเหล่านั้นย่อมถึงความสวัสดีในที่ทั้งปวง ฉะนั้น ท่านจงถือเอามงคลทั้ง ๓๘ ประการมีการไม่เสพพวกคนพาลเป็นต้นนั้น เป็นมงคลอย่างสูงสุด คือประเสริฐที่สุด ได้แก่เลิศสำหรับชนทั้งหลายเหล่านั้นผู้กระทำตามมงคลเหล่านี้

ก็ในที่สุดแห่งพระเทศนาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้จบลงแล้วอย่างนี้ เทวดาประมาณแสนโกฏิบรรลุพระอรหัต ผู้ที่บรรลุเป็นพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี นับไม่ถ้วน

ต่อจากนั้น ในวันที่ ๒ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกพระอานนทเถระมาแล้วตรัสว่า "ดูก่อนอานนท์ เมื่อคืนนี้ เทวดาองค์หนึ่งเข้ามาหาเราแล้วถามมงคลปัญหา เมื่อเป็นเช่นนี้ เราจึงได้กล่าวมงคล ๓๘ ประการแก่เทวดานั้น ดูก่อนอานนท์ เธอจงเรียนมงคลนี้ ครั้นเรียนมงคลปริยายนี้แล้ว จงบอกภิกษุทั้งหลาย" พระเถระเรียนเอาแล้ว มงคลสูตรนี้นั้นอาจารย์นำสืบๆ กันมา ย่อมเป็นมาได้จนถึงทุกวันนี้ พรหมจรรย์นี้พึงทราบว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายประกาศดีแล้ว จนกระทั่งบริบูรณ์ แพร่หลาย กว้างขวาง มีคนรู้กันมาก และเป็นปึกแผ่น ด้วยประการฉะนี้

ประโยชน์ของการศึกษาพระอภิธรรม

อาจารย์เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี

ประโยชน์ของการศึกษาพระอภิธรรมมีมากมาย แต่พอสรุปที่สำคัญๆ ได้โดยสังเขปดังต่อไปนี้

๑. การศึกษาพระอภิธรรมทำให้เข้าถึงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา เพราะพระอภิธรรมเกิดจากพระสัพพัญญุตญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การศึกษาพระอภิธรรมจึงเป็นการเข้าถึงพระปัญญาคุณของพระพุทธองค์อย่างแท้จริง เพราะหากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่มาตรัสรู้แล้ว แม้คำว่าพระอภิธรรมก็จะไม่มีใครเคยได้ยินเลย และในพระไตรปิฎกนี้ พระอภิธรรมเปรียบเหมือนแก่นของต้นไม้ พระสูตรเปรียบเหมือนเปลือกของต้นไม้ ส่วนพระวินัยเปรียบเหมือนกระพี้หุ้มต้นไม้ แม้ทั้ง ๓ ส่วนจะช่วยกันรักษาต้นไม้ให้ดำรงอยู่ได้ เหมือนพระไตรปิฎกจะช่วยกันรักษาพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ได้ แต่พระอภิธรรมก็มีความสำคัญลึกซึ้ง และมีความสำคัญกว่าเพราะมีมากถึง ๔๒,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ดังนั้น การได้มีโอกาสศึกษาพระอภิธรรมจึงเป็นการสร้างและเพิ่มพูนปัญญาได้เป็นอย่างมาก

๒. การศึกษาพระอภิธรรมทำให้เราเข้าใจการทำงานของร่างกายและจิตใจ ซึ่งเป็นธรรมชาติที่อยู่ในตัวของเราและของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อให้รู้และเข้าใจการทำงานร่วมกันของร่างกายและจิตใจว่ากายก็อาศัยเนื่องกับใจ แต่ใจก็ต้องอาศัยเกิดอยู่ในร่างกายนี้ เมื่อศึกษาแล้วจะทำให้เรารู้ถึงกระบวนการทำงานของจิตขณะยังไม่รับอารมณ์ใหม่ที่เรียกว่า "ภวังคจิต" และเข้าใจการทำงานเพื่อรับอารมณ์ใหม่ของจิตที่เรียกว่า "วิถีจิต" ได้เรียนรู้ขั้นตอนการทำงานของจิตแต่ละดวงในวิถีจิต ว่ามีขั้นตอนการทำงานอย่างไร และรู้ได้ว่าวิถีจิตนี้แหละมีการทำกรรมตรงชวนะในวิถี ซึ่งสำหรับผู้ที่ไม่ใช่พระอรหันต์แล้ว เจตนากรรมตรงชวนจิตนี่แหละจะส่งผลให้เกิดวิบากคือผลของกรรม ให้ได้รับในอนาคตอย่างแน่นอน ทั้งกรรมดี และกรรมชั่ว ตราบเท่าที่ยังไม่เข้าสู่การปรินิพพาน

๓. เมื่อเราเข้าใจการทำงานของเจตนากรรมแล้ว แม้เราจะรู้ว่าเราบังคับบัญชาจิตให้ทำแต่ความดี และไม่ให้ทำความชั่วไม่ได้ เพราะจิตก็เป็นอนัตตา แต่เราก็สามารถอบรมจิตให้ทำความชั่วให้น้อยลงได้ และอบรมให้ทำความดีให้เพิ่มขึ้นได้ จากความเข้าใจในการเรียนแล้วนำมาพิจารณาให้เกิด

โยนิโสมนสิการบ่อยๆ ยิ่งฝึกมามาก กิเลสก็น้อยลงมาก กุศลก็เกิดเพิ่มขึ้นมาก

๔. ทำให้เรารู้ว่า แม้เราจะควบคุมอกุศลวิบากที่จะเกิดกับเราไม่ให้เกิดขึ้นไม่ได้ เพราะอกุศลกรรมที่เราทำไว้ในอดีต เมื่อปัจจัยถึงพร้อมแล้ว ย่อมส่งผลเป็นอกุศลวิบากให้เราต้องได้รับอย่างแน่นอน แต่การศึกษาพระอภิธรรมนี้จะทำให้เราสามารถทำกุศลต่างๆ ใหม่ๆ ให้เกิดขึ้นเป็นอาจิณกรรม ซึ่งกุศลนี้แหละมีอำนาจในการลดทอนผลของอกุศลวิบากให้เบาบางลงจนอาจให้ผลได้ไม่ทันก็ได้ ซึ่งผู้ที่ไม่เคยศึกษาพระอภิธรรมไม่สามารถรู้ถึงกระบวนการทำงานของการได้ และที่สำคัญอีกประการหนึ่ง การศึกษาพระอภิธรรมทำให้เรารู้ว่าเมื่ออกุศลวิบากกำลังให้ผล ก็เป็นผลกรรมของเราที่ทำไว้เองในอดีต การรับอกุศลวิบาก เท่ากับเรากำลังใช้หนี้กรรมเก่า ซึ่งหนี้ใช้แล้วย่อมหมดไป เราก็จะยอมรับในอกุศลวิบากของเรานี้ ทำให้เราไม่ต้องทุกข์ร้อนกับอกุศลวิบากหรือจะทุกข์ก็มีแต่น้อย เพราะเราเกิดปัญญาเข้าใจการทำงานของกรรม ว่าจะยอมรับหรือไม่ยอมรับก็ต้องรับ แต่เมื่อรับอกุศลวิบากแล้วเราไม่เกิดทุกข์ได้แต่ผู้ที่ไม่ได้ศึกษาเรื่องของกรรมนี้มักจะไม่ยอมรับอกุศลวิบาก

เมื่อรับแล้วก็มีแต่เกิดความทุกข์ คร่ำครวญ ตีโพยตีพายว่าเราไม่เคยทำความชั่วเลย แล้วทำไมเรื่องร้ายๆ เช่นนี้ต้องมาเกิดกับเราด้วย แต่ความจริง แม้ชาตินี้ไม่เคยทำ แต่อดีตชาติต้องเคยทำไว้อย่างแน่นอน มีคำกล่าวไว้ว่า "เมื่อเราทำกรรมแม้เราลืมกรรมไปแล้ว แต่กรรมไม่เคยลืมเรา"

๕. เมื่อเราศึกษาเรื่องพระอภิธรรมแล้ว จะทำให้เราเข้าใจในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิดได้อย่างสนิทใจว่าตราบใดที่เรายังไม่หมดกิเลส เราก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดในภพน้อยภพใหญ่ต่อไปอีกอย่างแน่นอน และการเรียนพระอภิธรรมทำให้เราสามารถเลือกเกิดในภพที่มีความสะดวกในการเจริญกุศลให้มากๆ เพื่อมรรคผลนิพพานได้อีกด้วย

๖. การศึกษาพระอภิธรรมทำให้เราเชื่อเรื่องนรกและสวรรค์ได้โดยสนิทใจ คนส่วนมากมักจะกล่าวกันว่า สวรรค์อยู่ในอกนรกอยู่ในใจ คือขณะใจมีความสุขก็เหมือนสวรรค์แต่ขณะที่ใจมีความทุกข์ก็เหมือนกำลังตกนรก นั่นเป็นเพียงโวหาร และทำให้คนไม่เชื่อเรื่องสวรรค์และนรกว่ามีอยู่จริงในพระสูตร พระพุทธองค์ทรงแสดงอดีตชาติของพระองค์ว่าเคยเกิดทั้งในนรก เกิดเป็นเปรต สัตว์เดรัจฉาน มนุษย์

เทวดา และรูปพรหม ในขณะที่ยังเวียนว่ายสร้างบารมีเพื่อสัมมาสัมโพธิญาณ ซึ่งคำกล่าวของพระพุทธองค์เป็นสัจธรรมความจริงอย่างแน่นอน หลายท่านเมื่อไม่เชื่อเรื่องนรกจึงกล้าทำความชั่วอย่างมากมาย แต่เมื่อตายแล้วไปเกิดในนรก ก็จะมีความคิดว่า "ถ้ารู้อย่างนี้เราจะไม่ทำความชั่วเช่นนั้นอย่างเด็ดขาด" แต่ก็สายไปแล้ว แม้พวกเราก็เคยเวียนว่ายในภพน้อยภพใหญ่มาเกือบทุกภพแล้ว (เว้นสุทธาวาสภูมิ ๔) และส่วนใหญ่มักจะเกิดในอบายภูมิ ๔ เป็นส่วนมาก ดังนั้นการเรียนพระอภิธรรมแล้วนำมาใช้ประพฤติปฏิบัติให้เกิดสติ และหิริโอตตัปปะ ก็จะเป็นการป้องกันอบายภูมิได้เป็นอย่างดี

๗. พระอภิธรรมแสดงสภาวธรรมที่เป็นปรมัตถธรรม คือ มีเพียงสภาพของรูปและนำเท่านั้น แต่ก็มีการแสดงถึงบัญญัติธรรมที่เป็นสมมุติสัจจะด้วย เพื่อให้เกิดภาษาที่ใช้สื่อสารปรมัตถสัจจะนั้น ให้เกิดความเข้าใจกัน และยังปฏิเสธความเป็นสัตว์บุคคลตัวตนว่า ไม่มีอยู่จริง เป็นเพียงสภาพของรูปธรรมและนามธรรมที่เรียกว่าขันธ์ ๕ ที่เป็นไปตามอำนาจแห่งกรรมเท่านั้น และธรรมทั้งหลายก็ล้วนบังคับบัญชาให้เป็นไปตามความต้องการของเราไม่ได้ แต่ต้องเป็นไป

ตามอำนาจของเหตุปัจจัยต่างๆ ที่มาประชุมกัน ถ้าปัจจัยไม่พร้อม ธรรมนั้นก็ไม่เกิด ถ้าปัจจัยพร้อมธรรมนั้นก็เกิด หมดเหตุปัจจัย ธรรมนั้นก็ดับ ดังที่พระอัสสชิแสดงแก่ท่านอุปติสสะ หรือพระสารีบุตรว่า "ธรรมทั้งหลายมีเหตุเป็นแดนเกิด พระตถาคตเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งความเกิด และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณเจ้ามีปกติกล่าวเช่นนี้" เท่ากับพระอภิธรรมปฏิเสธเรื่องพระเจ้าผู้สร้างโลกว่าไม่มีอยู่จริง

๘. การศึกษาพระอภิธรรมทำให้เข้าใจเรื่องของรูป-นาม สามัญลักษณะ และวิเสสลักษณะของรูปนามนั้นๆ อันจะนำมาเป็นอารมณ์ของการเจริญวิปัสสนา เพื่อความพ้นจากวัฏฏทุกข์ได้เป็นอย่างดี เมื่อปฏิบัติจนปัญญาเข้าไปรู้แจ้งแทงตลอดในสภาวของรูปนาม ตามกิจในอริยสัจ ๔ แล้ว ย่อมนำมาซึ่งความสิ้นอาสวะกิเลส หลุดพ้นจากตัณหาทั้งปวง ไม่มีการสืบต่อแห่งรูปนามขันธ์ ๕ ในอนาคตของชาติอีกโดยเด็ดขาด

๙. การศึกษาพระอภิธรรมทำให้เราเกิดปัญญาสัมมาทิฏฐิ ละคลายความเห็นผิดต่างๆ ทั้งที่เป็นนิยตมิจฉาทิฏฐิ สักกายทิฐิ มงคลตื่นข่าว และสีสัพพตะปรามาส คือการยึดถือข้อปฏิบัติผิด ที่ไม่อยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้า ว่า

ปฏิบัติแล้วเข้าถึงมรรคผลนิพพานได้ ดังนั้นการศึกษาพระอภิธรรมจึงเปรียบเหมือนการศึกษาแผนที่เพื่อให้รู้เส้นทางที่ถูกต้องของการเดินทาง เมื่อเข้าใจเส้นทางอย่างถูกต้องแล้ว โอกาสจะหลงทางก็ไม่มี การศึกษาพระอภิธรรมก็เช่นกัน เป็นการศึกษาอารมณ์ของการเจริญวิปัสสนาอย่างถูกต้อง ดังนั้นเมื่อลงมือปฏิบัติจริงก็จะไม่ปฏิบัติผิดแนวอย่างแน่นอน แต่ก็ต้องระวังผู้ที่ดัดแปลงวิธีปฏิบัติด้วย เพราะมีบางสำนักดัดแปลงเพิ่มเติมวิธีปฏิบัติให้ผิดเพี้ยนจากเดิม โดยอ้างว่าทำเช่นนั้นแล้วจะทำให้ปฏิบัติได้ง่ายขึ้น ซึ่งหากเป็นเช่นนั้นจริงบุคคลนั้นก็คงจะเก่งกว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะวิธีการทั้งง่ายและยากสำหรับผู้มีปัญญาน้อยและมากพระพุทธองค์ก็ทรงแสดงไว้หมดแล้ว ดังนั้นผู้ที่เข้าใจพระอภิธรรมเป็นอย่างดี เขาจะเกิดปัญญาวิเคราะห์ได้ว่าคำสอนใดถูกเหตุผล คำสอนใดไม่ถูกเหตุผล ก็จะได้ไม่หลงไปกับคำสอนผิดๆ นั้น

๑๐. การศึกษาพระอภิธรรมเป็นการสั่งสมปัญญาบารมีที่ประเสริฐที่สุด ไม่มีวิทยาการใดๆ ในโลกที่ศึกษาแล้วเกิดปัญญารู้แจ้งโลกอย่างถ้วนเท่ากับการศึกษาพระอภิธรรม การศึกษาพระอภิธรรมจึงเท่ากับเป็นการช่วยกันรักษาพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้ให้อนุชน

รุ่นหลังได้มีโอกาสศึกษากันต่อไป เท่ากับเป็นการช่วยสืบสืบต่ออายุของพระพุทธศาสนา ให้ดำรงมั่นคงถาวรในโลกมนุษย์ให้นานตราบเท่าที่เหตุปัจจัยจะเป็นไปได้

๑๑. การศึกษาพระอภิธรรมทำให้เข้าใจในเหตุและผลของธรรมทั้งหลายได้อย่างถูกต้อง ทำให้สามารถถ่ายทอดพระธรรมคำสอนให้ผู้อื่นได้รู้ตาม สามารถตอบคำถามของผู้ฟังที่สงสัยได้อย่างมีเหตุผล และยังเป็นปัจจัยแก่การบรรลุ "ปฏิสัมภิทาญาณ" ได้อีกด้วย ผู้ที่ไม่แตกฉานในพระอภิธรรมไม่อาจได้มาซึ่งปฏิสัมภิทาญาณ และมีการแสดงไว้ว่า "ธรรมกถึก" คือผู้แสดงธรรม ควรที่จะต้องเรียนรู้พระอภิธรรมให้แตกฉานอีกด้วย เพราะจะทำให้การแสดงธรรมนั้นลึกซึ้งมากขึ้น และทำให้ไม่ตีความพระสูตรผิดๆ เหมือนบางท่านที่ปฏิเสธพระอภิธรรมว่าไม่ใช่คำสอนของพระพุทธเจ้า ทำให้ตนแสดงทำผิดสภาวธรรม ผิดเหตุผลอยู่มากมายหลายเรื่อง เพราะการไม่ศึกษาพระอภิธรรมนั่นเอง ซึ่งมีแสดงไว้ว่า การพูดธรรมะผิดๆ มีโอกาสไปอบายได้ง่ายๆ ดังนั้นผู้ที่จะแสดงธรรมก็ต้องสังวรระวังในข้อนี้ด้วย ถ้าเข้าใจสภาวธรรมยังไม่ถูกต้อง อาจลงอบายได้

๑๒. ผู้ที่ไม่ศึกษาพระอภิธรรม มักจะมีศรัทธามากกว่าปัญญา เมื่อศรัทธาที่ขาดปัญญาจะทำให้ถูกหลอก

ลวงให้เกิดความหลงงมงายได้ง่าย ดังนั้นศรัทธาที่ประกอบกับปัญญา จะทำให้เกิดวิริยะ สติ และสมาธิได้ง่าย เมื่อมีอินทรีย์ ๕ ที่แก่กล้าก็จะสามารถวิเคราะห์การแสดงธรรมของบุคคลต่างๆ ได้อย่างมีเหตุผล เชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อที่ถูกเหตุผล ไม่เชื่อในสิ่งที่ไม่ถูกเหตุผล แม้พระพุทธองค์ก็ทรงแสดงไว้ใน "เกสปุตตสูตร" หรือที่ชาวบ้านเรียกกันว่า "กาลามสูตร" ว่า

๑. อย่าเพิ่งด่วนเชื่อ เพราะการฟังตามๆ กันมา

๒. อย่าเพิ่งด่วนเชื่อ เพราะมีการสืบต่อๆ กันมา

๓. อย่าเพิ่งด่วนเชื่อ เพราะการเล่าลือกันมา

๔. อย่าเพิ่งด่วนเชื่อ ด้วยการอ้างตำรา

๕. อย่าเพิ่งด่วนเชื่อ เพราะอาศัยตรรกะ คือการคิดเอาเอง

๖. อย่าเพิ่งด่วนเชื่อ เพราะการอนุมาน คือคาดคะเนเอง

๗. อย่าเพิ่งด่วนเชื่อ เพราะคิดตามความเชื่อของเราหรือมโนเอาเอง

๘. อย่าเพิ่งด่วนเชื่อ ว่าตรงกับทฤษฎีที่มีผู้แสดงไว้

๙. อย่าเพิ่งด่วนเชื่อ เพราะมองเห็นลักษณะว่าน่าจะเป็นไปได้

๑๐. อย่าเพิ่งด่วนเชื่อ ว่าพระท่านมีคนนับถือมาก หรือท่านเป็นครูของเรา หรือท่านมีความรู้มาก

แต่ให้พิจารณาว่าถูกต้องตามเหตุผลที่ไม่มีข้อขัดแย้งใดๆ ธรรมนั้นเป็นกุศลหรืออกุศล ถ้าเป็นอกุศลมีโทษก็ละความเชื่อนั้นเสีย ถ้าเป็นกุศลมีคุณประโยชน์ ก็เชื่อและพึงปฏิบัติตามเป็นต้น

สรุปว่าประโยชน์ของการเรียนพระอภิธรรมมีมากมายเหลือคณานับ ที่ยกมาแสดงนี้เป็นเพียงบางส่วนเท่าที่ปัญญาของผู้เขียนเฉพาะอธิบายได้ อภิธรรมจึงเปรียบเหมือนแก้วมณีที่มีค่ามากเหลือประมาณ ผู้ใดได้ศึกษาและเข้าใจในเหตุผลของพระอภิธรรมแล้ว จะเกิดความรู้สึกว่า “เป็นโชคดีของเราอย่างมหาศาลแล้วที่ได้มีโอกาสมาศึกษาความรู้ที่สูงส่งเช่นนี้ สิ่งนี้มีค่ายิ่งกว่าทรัพย์ใดๆ ในโลก” จึงขอฝากท่านสมาชิกทั้งหลายว่าหากมีเวลา ควรหาโอกาสเก็บเกี่ยวทรัพย์อันประเสริฐติดตัวไปในอนาคต คือการศึกษาพระอภิธรรมให้ได้นะครับ พบกันในฉบับหน้า สวัสดีครับ

ข่าวอนุโมทนา

คณะกรรมการมูลนิธิแนบมหานีรานนท์ ขออนุโมทนากับท่านผู้มีอุปการคุณทุกท่าน ที่ได้ร่วมกันอุปถัมภ์ค้ำชูมูลนิธิแนบมหานีรานนท์ ซึ่งได้ดำเนินกิจการพระพุทธศาสนาทั้งทางด้านคันถธุระและวิปัสสนาธุระมาอย่างยาวนานกว่า ๓ ทศวรรษ ดังนี้

๑. **คุณวสันต์ ทวีชัยศุภพงษ์ ครอบครัวบำรุงชีพ** พร้อมทั้งคณะนักศึกษาพระอภิธรรมวันอาทิตย์ มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ รับเป็นประธานเจ้าภาพผ้าป่าสามัคคี เนื่องในวันอาสาฬหบูชา ปี พ.ศ. ๒๕๖๒ พร้อมกับบรรดาญาติมิตรทุกท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้ ร่วมกับเหล่าคณาจารย์

คณะนักศึกษาพระอภิธรรมวัดสามพระยาวัดธาตุทอง มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ และคณะผู้ปฏิบัติธรรม ตลอดจนสาธุชนทั้งหลายที่ได้ช่วยเหลือขวนขวายในกิจอันเป็นกุศลครั้งนี้

๒. ท่านที่เป็นเจ้าภาพถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร แม่ชี ตลอดจนเจ้าภาพโรงทานต่างๆ ในวันงานถวายผ้ากฐินสามัคคีทุกๆ ท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้

๓. เจ้าภาพติดเครื่องปรับอากาศเรือนกรรมฐานและห้องเรียน (เพิ่มเติม)

คุณอรุณวรรณ สพันธุพงษ์

๓ เครื่อง รวม ๔๓,๖๐๐ บาท

อาจารย์เทพฤทธิ์ คุณนิตยา สาธิตการมณี

๑ เครื่อง ๒๑,๕๐๐ บาท

คุณมณัญญา เตชะปฏิภาณดี

๒ เครื่อง รวม ๔๓,๐๐๐ บาท

คณะผู้ไม่ประสงค์ออกนามร่วมบริจาค

๑๗,๒๙๐ บาท

อาจารย์เกื้อกูล บำรุงชีพ ๑ เครื่อง ๑๒,๐๐๐ บาท

พันโทพรชัย ไทยานนท์ และครอบครัว ๑๑,๕๐๐ บาท

คุณอรวรรณ, คุณอุไรวรรณ อัศววิชัย ๑ เครื่อง

อาจารย์เกื้อกูล บำรุงชีพ ๑ เครื่อง

คุณนลินพัณณ์ เอกภัคววัฒน์ ๕,๐๐๐ บาท

คุณสุชีวา ไทยานนท์ ๔,๕๐๐ บาท

คุณสมบัติ สุวรรณอินทร์ ๓,๐๐๐ บาท

คุณเพ็ญศรี, คุณสายจิต พองศรีสิน ๒,๗๐๐ บาท

คุณน้ำทิพย์ มีนพัฒนาสันติ ๑,๐๐๐ บาท

คุณจำเนียรจิต ไทยนนท์ ๑,๐๐๐ บาท

คุณกรรณภิรมย์ ไทยนนท์ ๑,๐๐๐ บาท

คุณดวิษ เทพชาตรี ๕๐๐ บาท

คุณนัฐชนันท์ สุวรรณอินทร์ ๕๐๐ บาท

๔. เจ้าภาพเดินสายไฟใหม่เรือนกรรมฐาน (เพิ่มเติม)

คุณพรเพ็ญ ชาญูนำสิน ๓๐,๐๐๐ บาท

ครอบครัววิทรมานัน ๒๑,๓๐๐ บาท

คุณกุลวีณา เรืองลอยขำ ๔,๐๐๐ บาท

คุณดุจดวงใจ สุวัจนานนท์ ๓,๐๐๐ บาท

คุณอึ้งกวง คุณกมล แซ่ลิ้ม ๓,๐๐๐ บาท

คุณกัญญารัตน์ สุทัศน์ ณ อยุธยา ๓,๐๐๐ บาท

คุณล้อม เสนียุทธ ๒,๕๐๐ บาท

คุณอภิชาติ แซ่โง้ว ๒,๐๐๐ บาท

คุณพ่อแกละ คุณแม่หอม กลัดบุบผา ๒,๐๐๐ บาท

คุณเอมอร ตรีชั้น ๑,๕๐๐ บาท

คุณจิรัชฌา คลังธนสาร ๑,๐๐๐ บาท

คุณพัชรินทร์ สุกุล ๑,๐๐๐ บาท

คุณแม่เกษร ตรีเพ็ชร คุณมลฤดี ภิรมย์เพิ่ม ๕๐๐ บาท

คุณน้ำทิพย์ มีนพัฒนาสันติ ๕๐๐ บาท

คุณยุวพร ฤทธิ์รัดษา ๕๐๐ บาท

คุณอารีย์ สุจริต ๕๐๐ บาท

คุณอรุณี มรกฎจินดา ๕๐๐ บาท

พ.ท.อดิฐา นิยมไทย ๔๐๐ บาท

คุณราตรี ประกอบผล ๒๐๐ บาท

๕. ท่านที่เป็นเจ้าภาพถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ สามเณร แม่ชี ตลอดจนผู้ปฏิบัติธรรมรายวันทุกๆ ท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้

๖. ท่านที่บริจาคเครื่องอุปโภค บริโภคต่างๆ ตลอดจนอุปกรณ์ประกอบการศึกษาของนักศึกษาพระอภิธรรมให้แก่มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ตลอดมาทุกๆ ท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้

๗. ท่านที่บริจาคสมทบทุนมูลนิธิแนบมหานีรานนท์ สมทบทุนค่าอาหาร ค่าพิมพ์หนังสือเผยแพร่ ค่าพิมพ์หนังสือประกอบการเรียนพระอภิธรรมค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าใช้จ่ายเผยแพร่ธรรมทางสถานีวิทยุ ค่าซ่อมแซมอาคารสถานที่ต่างๆ ตลอดจนค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานของมูลนิธิฯ อื่นๆ ทั่วไปทุกๆ ท่านที่ไม่ได้เอ่ยนามในที่นี้

ด้วยอานุภาพของพระรัตนตรัย และด้วยบุญญานุภาพของท่านทั้งหลายที่ได้บำเพ็ญมาแล้วนั้น ขอให้ท่านสาธุชนทั้งหลาย จงมีอายุยืนยาว มีผิวพรรณผ่องใส มีความสุข มีกำลังกายและกำลังใจเข้มแข็ง มีปฏิภาณปัญญา เป็นผู้ไม่มีโรค มีความเป็นอิสระ เป็นผู้งอกงามไพบูลย์ในคำสอนของพระพุทธเจ้า และขอจงบรรลุพระนิพพานโดยเร็วพลันด้วยกันทุกท่านเทอญ

ข่าวมูลนิธิฯ

มูลนิธิแนบมหานรานนท์ มีวัตถุประสงค์ในการจรรโลงและสืบทอดพระพุทธศาสนาเถรวาท ด้วยการส่งเสริมธุระในพระศาสนา ๒ ประการ คือ คันถธุระและวิปัสสนาธุระ

คันถธุระ

๑. จัดตั้งสำนักศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกพระอภิธรรม หลักสูตรประจำ ๒ ปี สำหรับพระภิกษุ สามเณรและแม่ชี (สำหรับฆราวาสพักนอกสำนักฯ) **ณ มูลนิธิแนบมหานีรานนท์** เปิดรับสมัครปีละรุ่นๆ ละ ๕๐ ท่าน เปิดรับสมัครตั้งแต่วันที่ ๑ มีนาคม ถึงวันที่ ๒๗-๒๘ เมษายนของทุกปี

๒. จัดการเรียนการสอนพระอภิธรรมเพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานสำหรับประชาชนทั่วไป ๓ แห่ง คือ

๒.๑ **วัดธาตุทอง** ถ.สุขุมวิท เขตวัฒนา

ณ วิหารลิมปาภรณ์ ทุกวันอาทิตย์

เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๔.๐๐ น.

๒.๒ **วัดสามพระยา** เขตพระนคร

ณ อาคารสุหัทรังสรรค์ ชั้น ๑

ห้อง ๑๐๑ และ ๑๐๒

เป็นประจำทุกวันวันจันทร์ – ศุกร์

เวลา ๐๙.๐๐ – ๑๔.๓๐ น.

วันเสาร์ – อาทิตย์

เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๕.๓๐ น.

๒.๓ **มูลนิธิแนบมหานีรานนท์**

ทุกวันอาทิตย์ เวลา ๐๙.๐๐ – ๑๖.๓๐ น.

๓. จัดพิมพ์วารสารชื่อ **"ปัญญาสาร"** เพื่อแจกเป็นธรรมทาน ปีละ ๔ ฉบับ ผู้สนใจสามารถสมัครเป็นสมาชิกได้โดยไม่มีค่าใช้จ่ายใดๆ

๔. จัดพิมพ์หนังสือคู่มือประกอบการศึกษาพระอภิธรรมหลักสูตรประจำ เป็นครั้งคราวไป ในคราวหนังสือหมด

๕. เผยแพร่เสียงธรรมะทางสถานีวิทยุ

พล. ๑ รักษาพระองค์ คลื่นเอเอ็ม.๑๔๒๒

ทุกวันจันทร์ – ศุกร์ เวลา ๑๐.๓๐ – ๑๑.๐๐ น.

วิปัสสนาธุระ

๑. **จัดตั้งสำนักวิปัสสนา** ณ มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ โดยมีเรือนสำหรับเป็นที่ฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จำนวน ๖๑ หลัง เพื่อรองรับผู้ที่มีความรู้ปรมัตถธรรมตามสมควร ได้เข้าฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน

สำหรับผู้ที่เคยผ่านโครงการฝึกอบรมวิปัสสนากรรมฐาน ตามหลักสูตรของสำนักฯ มาแล้ว สามารถแจ้งความประสงค์ ที่จะเข้าปฏิบัติได้ที่สำนักงานมูลนิธิฯ หรือทางโทรศัพท์ โดยแจ้งความประสงค์ล่วงหน้าไม่เกิน ๓๐ วัน

๒. **จัดโครงการอบรมวิปัสสนากรรมฐาน หลักสูตร ๗ วัน ดังนี้**

วันที่	๒ - ๘	สิงหาคม	๒๕๖๒
วันที่	๖ - ๑๒	กันยายน	๒๕๖๒
วันที่	๔ - ๑๐	ตุลาคม	๒๕๖๒
วันที่	๑ - ๗	พฤศจิกายน	๒๕๖๒
วันที่	๖ - ๑๒	ธันวาคม	๒๕๖๒

๓. จัดโครงการอบรมวิปัสสนากรรมฐาน หลักสูตร ๓ วัน ดังนี้

วันที่ ๑๙ - ๒๑ กรกฎาคม ๒๕๖๒

วันที่ ๒๐ - ๒๒ กันยายน ๒๕๖๒

วันที่ ๒๒ - ๒๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๒

๔. พระนักศึกษาฯ หลักสูตรประจำ ๒ ปี เข้าฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ๗ วัน

ปี ๒ ; วันที่ ๑๖ - ๒๒ สิงหาคม ๒๕๖๒

ปี ๑ ; วันที่ ๒๓ - ๒๙ สิงหาคม ๒๕๖๒

กำหนดเปิด-ปิดภาคเรียนปกติปีการศึกษา ๒๕๖๒

ภาคเรียนที่ ๑ เปิด วันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๕๖๒

ปิด วันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๖๒

ภาคเรียนที่ ๒ เปิด วันที่ ๔ พฤศจิกายน ๒๕๖๒

ปิด วันที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๓

ข่าวงานบำเพ็ญกุศลประจำปี ๒๕๖๒

๑. **กฐินกาล** ถวายผ้ากฐินสามัคคี

วันอาทิตย์ ที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๖๒

ผู้มีจิตศรัทธาร่วมสนับสนุนมูลนิธิแนบมหานีรานนท์

สามารถบริจาคโดยการโอนเงินเข้าบัญชีดังนี้

๑. ชื่อบัญชี **"มูลนิธิแนบมหานีรานนท์"**

ธนาคารกรุงไทย สาขาถนนข้าวสาร

เลขที่บัญชี ๐๒๗-๑-๒๒๒๙๘-๐

ประเภทออมทรัพย์

๒. ชื่อบัญชี **"มูลนิธิแนบมหานีรานนท์"**

ธนาคารกรุงศรีอยุธยา สาขาสำนักเพลินจิต

บัญชีเลขที่ ๐๐๑-๙-๓๘๙๔๒-๐

ประเภทออมทรัพย์

และโปรดส่งสำเนาการโอนเงินไปยังมูลนิธิแนบฯ หรือทางไลน์หมายเลข **๐๘๙-๖๑๓-๙๓๓๓**

เชิญชวนสาธุชนร่วมทำบุญถวายภัตตาหารเช้า-เพล โดยนำอาหารมาเอง ณ มูลนิธิแนบมหานีรานนท์

เช้าเวลา ๐๖.๓๐ – ๐๗.๐๐ น. (มีการแสดงธรรม)

เพลเวลา ๑๐.๓๐ – ๑๑.๐๐ น.

ถวายสังฆทานเวลา ๑๐.๓๐ – ๑๓.๐๐

(วันพระและวันอาทิตย์ถวายสังฆทานได้ทั้งวัน)

ถวายน้ำปานะเวลา ๑๖.๓๐ น.

(น้ำผลไม้ ใบไม้ และดอกไม้คั้นสด ที่กรองกากออกแล้ว หรือเครื่องดื่มประเภทน้ำหวานที่ไม่ใช่น้ำผักผลไม้กล่องหรือกระป๋อง)

ถ้าหากท่านใดไม่สะดวกในการนำอาหารมาเอง สามารถร่วมทำบุญเป็นค่าอาหาร และบอกรายการอาหารที่ต้องการถวายได้

ติดต่อสอบถาม โทร. ๐๒-๔๒๐-๘๐๒๔, ๐๒-๘๘๙-๔๔๑๗, ๐๘๙-๖๑๓-๙๓๓๓ ทุกวัน เวลา ๐๘.๐๐ – ๑๗.๐๐ น.

ตารางการบรรยายธรรม

มูลนิธิแนบมหานีรานนท์ ทุกวันอาทิตย์ (ห้อง ๒)		
เวลา ๐๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น	ปุคคลบัญญัติ	อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร
เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๔.๐๐ น.	อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๑	อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร
เวลา ๑๕.๐๐ – ๑๖.๐๐ น.	มหาปัฏฐาน	อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร

วัดธาตุทอง ทุกวันอาทิตย์		
	อาทิตย์ที่ ๑	
เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๑.๐๐ น.	ธัมมสังคณี	พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ
เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๕.๓๐ น.	ภาษาบาลีเบื้องต้น	พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ
	อาทิตย์ที่ ๒	
เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๐.๓๐ น.	วิปัสสนากรรมฐาน	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เวลา ๑๐.๓๐ – ๑๒.๐๐ น.	อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๗	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๕.๓๐ น.	อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๓	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
	อาทิตย์ที่ ๓	
เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๐.๓๐ น.	วิปัสสนากรรมฐาน	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เวลา ๑๐.๓๐ – ๑๒.๐๐ น.	อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๗	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เวลา ๑๓.๐๐ – ๑๕.๓๐ น.	อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๓	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
	อาทิตย์ที่ ๔	
เวลา ๐๘.๓๐ – ๑๐.๓๐ น.	ปฏิจจสมุปปาท	อ.บุญชื่น ลิ้มสุวรรณ
เวลา ๑๐.๓๐ – ๑๒.๐๐ น.	มูลยมก	อ.สุมณฑา กระจาดทอง
เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๐๐ น.	มูลยมก	อ.สุมณฑา กระจาดทอง

วัดสามพระยา วันจันทร์ถึงวันอาทิตย์		
ห้อง ๑๐๑		
จันทร์		
อังคาร		
พุธ		เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **ภาษาบาลี** พระมหาสมชัย รตนญาโณ
พฤหัส		เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **พระสูตร** อ.สนธิชัย ทวีโชคทรัพย์สิน
ศุกร์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **มูลยมก (ติกะที่เหลือ)** อ.แม่ชีสุภาภรณ์ พิสิษฐ์ศักดิ์	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **ภาษาบาลี** พระมหาสมชัย รตนญาโณ
เสาร์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๓** อ.แววมยุรี ราชพัฒน์	เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๔** อ.แววมยุรี ราชพัฒน์
อาทิตย์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๙** อ.แววมยุรี ราชพัฒน์	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๓.๓๐ น. **วิปัสสนากรรมฐาน** อ.แววมยุรี ราชพัฒน์

วัดสามพระยา วันจันทร์ถึงวันอาทิตย์		
ห้อง ๑๐๒		
จันทร์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๓๐ น. **วิปัสสนากรรมฐาน** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๔** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
อังคาร	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **วิสุทธิมรรค** พระมหาสมชาย อธิปญฺโญ	เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๔** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
พุธ	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **วิสุทธิมรรค** พระมหาสมชาย อธิปญฺโญ	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **ธัมมสังคณี** พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ
พฤหัส	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **ธัมมสังคณี** พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ	เวลา ๑๒.๐๐ – ๑๔.๐๐ น. **ภาษาบาลี** พ.ม. เกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ
ศุกร์	เวลา ๙.๐๐ – ๑๑.๐๐ น. **อภิ.สังคหะ.มาติกา** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์	เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๓๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๖** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
เสาร์	เวลา ๘.๓๐ – ๑๑.๓๐ น. **วิสุทธิมรรค** อ.สมพร ปัญญาธร	เวลา ๑๒.๓๐ – ๑๔.๐๐ น. **สังขารยมก** อ.แม่ชีสุภาภรณ์ พิสิษฐ์ศักดิ์
อาทิตย์	เวลา ๘.๓๐ – ๑๑.๐๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๙** อ.แววมยุรี ราชพัฒน์	เวลา ๑๑.๐๐ – ๑๒.๐๐ น. **อภิ.สังคหะ.ปริจเฉทที่ ๗** อ.สนั่น กรรณวัฒน์

ตารางเรียน หลักสูตรประจำ ๒ ปี ชั้นปีที่ ๑ พุทธศักราช ๒๕๖๑

วัน/เวลา	๐๙.๐๐ - ๑๐.๓๐ น.	๑๓.๐๐ - ๑๔.๓๐ น.	๑๕.๐๐ - ๑๖.๓๐ น.
จันทร์	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๑** อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๑** อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๑** อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี
อังคาร	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๒** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๒** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๒** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร
พุธ	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๒** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๒** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๒** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร
พฤหัสบดี	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๑** อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๑** อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๑** อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี
ศุกร์	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๑-๒** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๑-๒** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๑-๒** อ.แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร
เสาร์	**วิปัสสนากรรมฐาน** หมุนเวียนพระอาจารย์ (รวมห้อง)	**วิปัสสนากรรมฐาน** หมุนเวียนพระอาจารย์ (รวมห้อง)	กิจกรรมวันเสาร์

วิชาเสริม; **พระวินัย** สอนโดยพระมหาภาคภูมิ สีลานนฺโท ทุกวันจันทร์ พุธ ศุกร์ (หยุดวันพระ) เวลา ๑๘.๓๐ – ๒๐.๐๐ น.

ตารางเรียน หลักสูตรประจำ ๒ ปี ชั้นปีที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๖๑

วัน/เวลา	๐๙.๐๐ - ๑๐.๓๐ น.	๑๓.๐๐ - ๑๔.๓๐ น.	๑๕.๐๐ - ๑๖.๓๐ น.
จันทร์	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๘** พระมหาธนกฤต คุณภทฺโท	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๘** พระมหาธนกฤต คุณภทฺโท	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๘** พระมหาธนกฤต คุณภทฺโท
อังคาร	**มหาปัฏฐาน** อ.สุดา ปิ่นทอง	**มหาปัฏฐาน** อ.สุดา ปิ่นทอง	**มหาปัฏฐาน** อ.สุดา ปิ่นทอง
พุธ	**ธัมมสังคณีมาติกา** อ.สุมณฑา กระจาดทอง	**ธัมมสังคณีมาติกา** อ.สุมณฑา กระจาดทอง	**ธัมมสังคณีมาติกา** อ.สุมณฑา กระจาดทอง
พฤหัสบดี	**วิสุทธิมัค (สังเขป)** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์	**วิสุทธิมัค (สังเขป)** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์	**วิสุทธิมัค (สังเขป)** อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์
ศุกร์	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๕** พระมหาธนกฤต คุณภทฺโท	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๕** พระมหาธนกฤต คุณภทฺโท	**อภิ.สังคหะ ปริจเฉทที่ ๕** พระมหาธนกฤต คุณภทฺโท
เสาร์	**วิปัสสนากรรมฐาน** หมุนเวียนพระอาจารย์ (รวมห้อง)	**วิปัสสนากรรมฐาน** หมุนเวียนพระอาจารย์ (รวมห้อง)	กิจกรรมวันเสาร์

วิชาเสริม; **พระวินัย** สอนโดยพระมหาภาคภูมิ สีลานนฺโท ทุกวันจันทร์ พุธ ศุกร์ (หยุดวันพระ) เวลา ๑๘.๓๐ – ๒๐.๐๐ น

รายชื่อคณาจารย์มูลนิธิแนบมหานีรานนท์
ปีการศึกษา ๒๕๖๒

๑.	พระอาจารย์ชูเกียรติ โชติปาโล	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๒.	พระอาจารย์สมหมาย ปิยธมฺโม	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๓.	พระมหาธนกฤต คุณภทฺโท	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๔.	พระมหาภาคภูมิ สีลานนฺโท	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๕.	พระมหาสมชัย รตนญาโณ	สอนที่วัดสามพระยา
๖.	พระมหาเกรียงศักดิ์ กลฺยาโณ	สอนที่วัดสามพระยา, วัดธาตุทอง
๗.	พระมหาสมชาย อธิปญฺโญ	สอนที่วัดสามพระยา
๘.	แม่ชีสุภัทรา อภิมนต์บุตร	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๙.	แม่ชีสุภาภรณ์ พิสิษฐ์ศักดิ์	สอนที่วัดสามพระยา
๑๐.	อ.สมพร ปัญญาธร	สอนที่วัดสามพระยา
๑๑.	อ.บุญณัฐศักดิ์ ทวิพัฒน์	สอนที่มูลนิธิแนบฯ, วัดสามพระยา, วัดธาตุทอง
๑๒.	อ.เทพฤทธิ์ สาธิตการมณี	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๑๓.	อ.แพทย์หญิงอรพรรณ เมฆสุภะ	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๑๔.	อ.สุดา ปิ่นทอง	สอนที่มูลนิธิแนบฯ
๑๕.	อ.นิตยา ปรีชายุทธ	สอนที่วัดธาตุทอง

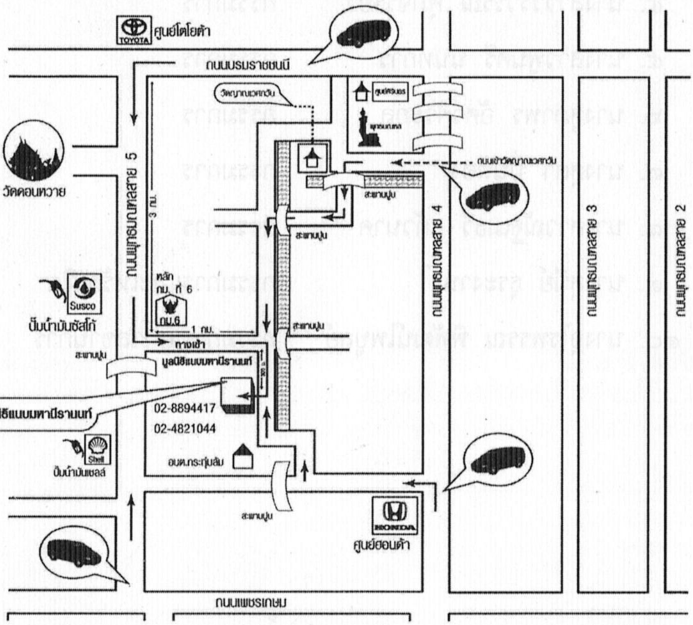
๑๖. อ.สุมณฑา กระจาดทอง	สอนที่มูลนิธิแนบฯ, วัดธาตุทอง
๑๗. อ.สุนีย์ กษิติประดิษฐ์	สอนที่วัดสามพระยา
๑๘. อ.สนธิชัย ทวีโชคทรัพย์สิน	สอนที่วัดสามพระยา
๑๙. อ.สนั่น กรรณวัฒน์	สอนที่วัดสามพระยา

รายชื่อคณะกรรมการมูลนิธิแนบมหานีรานนท์

(ครบวาระในการดำรงตำแหน่ง วันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๔)

๑.	นางสาวปราโมช น้อยวัฒน์	ประธานกรรมการ
๒.	นายปราโมทย์ อิทธิกุล	รองประธานกรรมการ คนที่ ๑
๓.	นายเทพฤทธิ์ สาธิตการมณี	รองประธานกรรมการ คนที่ ๒
๔.	นางสาววรวรรณ ศุภจรรยา	กรรมการ
๕.	นางสาวพูนศรี นนทการ	กรรมการ
๖.	นางสุภาพร อัศว์ศิวะกุล	กรรมการ
๗.	นางสุดา ปิ่นทอง	กรรมการ
๘.	นางสาวณัฐเมธวี แก้วนาค	กรรมการ
๙.	นางสุนีย์ ธุระงาน	กรรมการและเหรัญญิก
๑๐.	นางอุไรพรรณ พิพัฒน์ไพบูลย์	กรรมการและเลขานุการ

แผนที่มูลนิธิแนบมหานีรานนท์

โย นินฺทิยํ ปสํสติ ตํ วา นินฺทติ โย ปสํสิโย
วิจินาติ มุเขน โส กลึ กลินา เตน สุขํ น วินฺทติ.

ขุ.สุ. ๒๕/๓๘๗/๔๖๑-๔๖๒ (สฺยา.)

บุคคลใดสรรเสริญบุคคลที่ควรตำหนิ
หรือว่าตำหนิบุคคลที่ควรสรรเสริญ
ผู้นั้นย่อมสั่งสมโทษเพราะปาก
เขาย่อมไม่ประสบสุขเพราะโทษนั้น.

ปัญญาสาร • ฉบับที่ ๑๖